

Worship Nature

LIVELIHOOD SOVEREIGNTY AND VILLAGE WELLBEING

H'rê People and the Spiritual Ecology

**An Approach to Biological Human Ecology Theory
Series Three: 2014-2015**

COMMUNITY ENTREPRENEUR DEVELOPMENT INSTITUTE

KNOWLEDGE PUBLISHING HOUSE

Livelihood Sovereignty and Village Wellbeing

H'rê People and the Spiritual Ecology

Tran thi Lanh

Livelihood Sovereignty and Village Wellbeing

H'rê People and the Spiritual Ecology

An Approach to Biological Human Ecology Theory

Series Three: 2014-2015

Tranlator: Tran thi Bach Yen

KNOWLEDGE PUBLISHING HOUSE

Flower in Belem National Park, Amazon River. Photo by
Tran thi Lanh, World Social Forum 2009

*'Well-being is your own gift to yourself, from your own values and behaviour.
If you consciously nurture this gift, at any moment in your life,
it will return to you the happiness that is yours. Thereafter,
your sovereignty of freedom and creativeness will not desert you!'*

Where is our Ancestral Land at World Social Forum, Belem, Amazon, 2009. Photo by Tran thi Lanh

Not only do *'many nation-state systems co-exist with elements of earlier tribal and imperial polities'* (Ryan, Comparative Political System ANTH 520, 2013).

But also *'With the H'rê (tribe) people in Vi O Lak village, their own customary laws and system of voluntarism, de facto function to maintain their societal culture, politics and ecological territorial sovereignty independently, as a nation-state without a bureaucracy'* (Tran thi Lanh, 2015).

Keywords:

Village Leadership, Village Law, and Sovereignty; toward
Livelihood Identity and Livelihood Sovereignty for Village
Happiness and Wellbeing.

Abstract

This book focuses on three key concepts: Village Leadership, Village Law, and Village Views on their Sovereignty. These are the interacting and cross-cutting methodologies of H're people by which they govern and nurture their “Livelihood Identity and Livelihood Sovereignty” according to their own values of Happiness and Wellbeing in Violak Village.

Table of contents

MOTIVATION	9
FOREWORD	11
INTRODUCTION	13
Livelihood Sovereignty	13
Chapter 1: THE SPIRITUAL ECOLOGY	17
Basic history	19
The spiritual ecosystem and norms	22
<i>The Spirit of Y Phu</i>	22
<i>The Spirit of Ha Lenh</i>	25
<i>The Spirit of Vang Ha Ro</i>	29
<i>The Spirit of Vi Nong and Vi O Lak Rice Field</i>	32
<i>The Spirit of Teak Don and Pa Ro</i>	34
<i>Vang Go Hoang and Vang Ka La</i>	36
Chapter 2: RITUALITY AND CEREMONY	39
Buffalo house ceremony	41
Water spirit ceremony	41
Rice planting and rice harvesting ceremonies	44
Rice store ceremony and rituality	45
The rat ceremony	47
The ritual of Ghe wine	48
Buffalo sacrifice	49
Chapter 3: VILLAGE ORGANIZATION	53
Village and ecosystem	55
Households and families	56
Traditional house	57
Ghe wine in sacred room	59
Families in the spiritual ecosystem	59

Chapter 4: VILLAGE LAW	63
VILLAGE GOVERNANCE	65
Deciding Village location	66
Buffalo sacrifice	66
Water governance	66
Use of farming land	67
Protection of Ky Da animal and Da tree	67
Telling the truth	67
Sexual behavior	68
No stealing	68
Resisting outside interventions	68
Chapter 5: INTERVENTION AND RESONSES	69
Naming the village	71
Imposed hybrid rice species	71
Top-down standardization of culture	72
Buffalo sacrific for performance purposes	73
Privatized land right titles	76
Individualized forest protection contracts	78
Financing housing support	79
Moving the village	80
Understanding village resistance and leadership	80
CONCLUSION	84
OPEN DISCUSSION	87
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHT	89
Biography of the Author	90

MOTIVATION

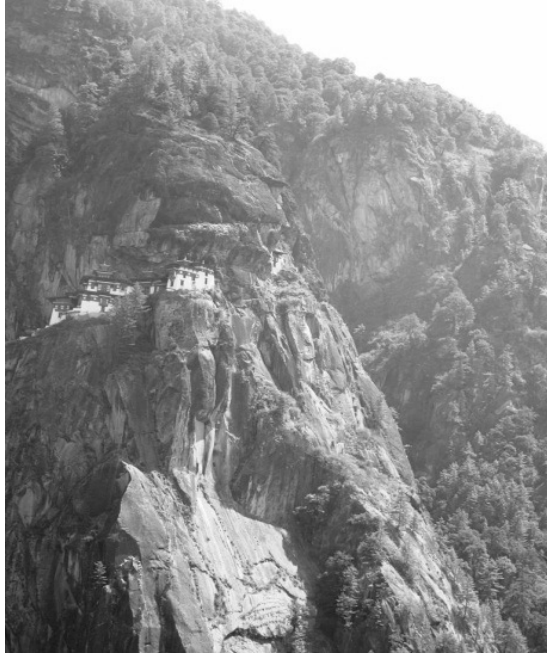

Figure 1: TaKtshang, Paro. Photo by Tran thi Lanh, 2012

On the occasion of the International Conference on Gross National Happiness (GNH) held in Paro, Bhutan from 3rd to 6th November 2015, the Livelihood Sovereignty Alliance (LISO) publishes the book *Livelihood Sovereignty and Village Wellbeing: H'rê people and the Spiritual Ecosystem*. This publication is an expression of deep reverence and respect to His Majesty The Fourth King of the Kingdom of Bhutan. His Majesty, who turns 60 years on 11 November 2015, had promulgated happiness of the citizens as central for any development activity to be meaningfully assessed.

GNH of the Kingdom of Bhutan, initiated in 1972 by His Majesty, is now being reflected and looked upon as an alternative goal to increasing Gross Domestic Product (GDP) which has been the cherished goal

of most nations for the last decades of the 20th century. In the time since 1972, Bhutan has turned ‘impossibility’ into ‘possibility’ and converted ‘suspicion’ into ‘admiration’.

In 2008, Kingdom of Bhutan *‘transformed itself’* from a Monarchy to a Constitutional Democracy. At the same time, when His Majesty turned 53 a historic turning point marked the annals of Bhutan’s monarchy handing over the reins to his son, the current King.

Until 2015, actual life, images and ideological values of the Kingdom of Bhutan, or, overall, its GNH, has been mindfully studying if GNP (Gross National Product) should be the ultimate goal of ‘development’ for 43 years. The Kingdom’s value system, social norms, and philosophy are all aligned to the supremacy of the traditional definition of the human and nature relationship and interconnectedness.

It is through this imperative that His Majesty the Fourth King’s re-definition of development has given birth to an authentic culture and wonderful civilization, a philosophy, a value system and norms, which are firmly stable in competitive interaction with the temporary, shiny and natural resource-wasting GNP settings. On the other hand, His Majesty the Fourth King had been living in confidence - a happy life in harmony with nature in the Great Himalayas.

We wish His Majesty the Fourth King good health and long life for boldly questioning the relevance of GNP in the face of many catastrophes such as climate change that the world is witnessing, so he may continue to guide the world for it to be a safer place to live in for generations to come.

FOREWORD

It is indeed a big challenge for the author who is not an indigenous H'rê person of Vi O Lak village - who is very different from them in her perceptions of values, in her practice of civilized norms towards the surrounding natural landscape, and in consciousness and civil responsibility toward the village and its individuals and above all the context of the primary spiritual ecological space of Vi O Lak village - to write a true book about the H'rê people. It also is not simple or easy for those who would like to enter into the world of the H'rê in Vi O Lak village while still embedded in prejudice against this ethnic minority group.

In journeying to deeply and thoroughly understand, and write the book about a system of respectful and grateful behaviors towards Heaven-Earth, day and night, through Spring, Summer, Autumn, Winter, under Moon, Sun, Stars, and the Da Tree and Inta bird that have been flourishing in Vi O Lak village with its very unique way of governing the spiritual and material life and its responsible livelihood sovereignty toward the natural resources and future generations, mistakes will have inevitably been made, despite attempts to give an emic perspectives as much as possible.

This book focuses on describing the process of exercising livelihood sovereignty and identity on the basis of numerous factors and indicators in terms of happiness and wellbeing of the H'rê people in Vi O Lak village that have constituted their village customary law, which is practiced in a self-governance manner by the villagers in order to nurture the ethnic identity of the H'rê in Vi O Lak village. The sharing of this study is dedicated to our esteemed readers who share eternal bonding with nature so as to leave behind enough share of resources for our future generations.

INTRODUCTION

LIVELIHOOD SOVEREIGNTY

In the Mekong region of Southeast Asia, staff of the Social Policy Ecology Research Institute (SPERI), have for over 20 years been living and working with indigenous ethnic minority communities, learning the meaning of wellbeing and happiness as understood by those communities, as practiced according to their own wisdom, and as expressed through their own customary laws. In the process SPERI has come to understand the circumstances and the consequences of their losing their natural spaces of forest, land, rivers and mountains in which they have for hundreds of years had the freedom of creating and enjoying their own wellbeing and happiness generation after generation. Alongside indigenous traditional healers, spirit leaders and ordinary people, SPERI has promoted intensive networking at all levels, individually, communally and regionally, promoting and supporting bottom-up participatory learning and action for the sharing and enriching in order to empower grassroots democratization and self-determination. In the process SPERI has learnt about the aspirations of indigenous minority people for '*Livelihood Sovereignty*'.

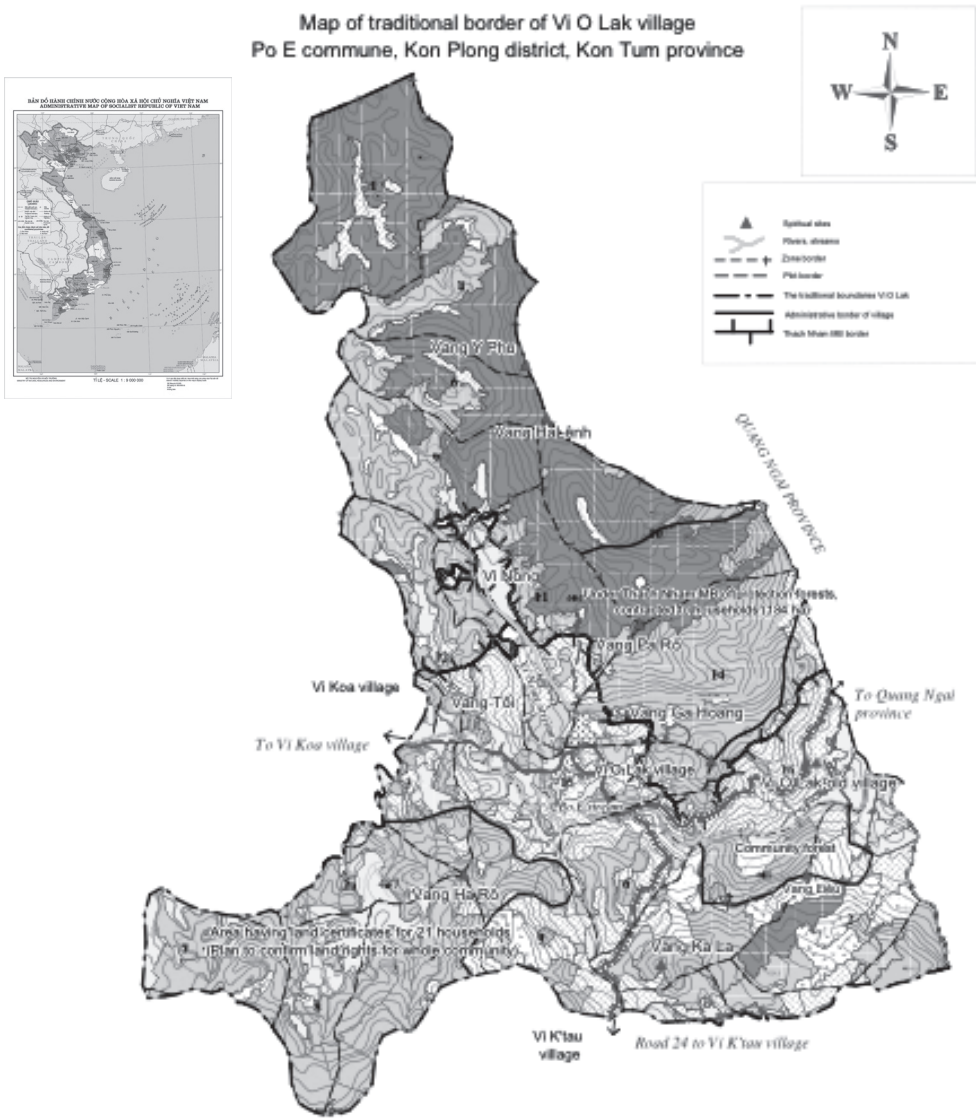
Taking inspiration from the indigenous ethnic minority people themselves, SPERI has defined 'livelihood sovereignty' in terms of five inter-related livelihood rights that indigenous ethnic minority people see as necessary if they are to have control over their own futures: 1) the right to land, forest and water, clean air and natural landscape (*basic*); 2) the right to maintain one's own religion (*unique*); 3) the right to live according to one's own way of life and values of happiness and wellbeing within one's own natural environment (*practice*); 4) the right to operate according to one's own knowledge and decide what to plant, initiate, create and invent on one's own land; (*holistic*); and 5) the right to co-manage or co-govern natural resources with neighboring communities and local authorities (*strategic*). (SPERI, 2009).

‘*Livelihood Sovereignty*’ is defined by SPERI as ‘*a holistic ethical alternative solution*’ that needs to be daily exercised, voluntarily and legally, at individual, communal, national and international levels in order to consolidate the sharing of the responsibility towards all living things, for today as well as for the generations of tomorrow. With the achievement of ‘livelihood sovereignty’, all organisms, human and non-human, will be living in harmony with each other, enjoying happiness and wellbeing, in interdependent self-determination’ (SPERI, 2009).

Similar to the Bhutanese concepts of Well-Being and Happiness, the Mekong indigenous minority people’s concept of ‘livelihood sovereignty’ entails a *deep spiritual commitment to nature and cultural identity*. In their worshiping of nature, and in their traditional forms of leadership, they are confident in governing their own people and preserving their natural surroundings from generation to generation by their own customary laws, balancing their material and spiritual needs without abusing either society or nature.

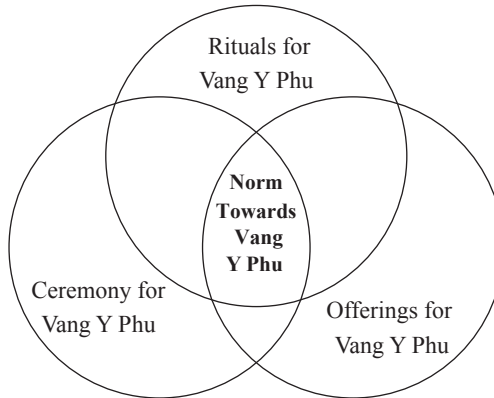
In the H’rê village of Vi O Lak, SPERI has found a community which exhibits all the characteristics of ‘livelihood sovereignty’. Accordingly, the following five parts of the publication have been arranged to illustrate how each of the five rights of ‘livelihood sovereignty’ is expressed in action. Chapter 1, The Spiritual Ecosystem, illustrates the first right, to land, forest and water, clean air and natural landscape (*basic*); Chapter 2, on Rituality and Ceremony, illustrates the second right, to maintain one’s own religion (*unique*); Chapter 3, on Village Organization, illustrates the third right, to live according to one’s own way of life and values of happiness and wellbeing within one’s own natural environment (*practice*); Chapter 4, on Village Law, illustrates the fourth right, to operate according to one’s own knowledge and decide what to plant, initiate, create and invent on one’s own land (*holistic*); Chapter 5, Intervention and Responses, illustrates the fifth right, to co-manage or co-govern natural resources with neighboring communities and local authorities (*strategic*). The conclusion discusses how the confidence and strength of character that are inherent in people enjoying

the five rights of ‘livelihood sovereignty’ empower them to peacefully and assuredly resist the imposition of ideas and practices that are antithetical and damaging to their own philosophy and practices of community solidarity and worship of nature (*Sustainer and Sustainability*).

Chapter 1

THE SPIRITUAL ECOLOGY

'Nurturing Nature is the belief and behaviour of a pure, traditional, civilized inter-relationship between human and nature. We can perceive its purity in the daily lives of the indigenous ethnic minority people in the Mekong sub-region. It is a religion of the indigenous minority people such as any other, and it should be viewed and understood fairly'.

BASIC HISTORY

Figure 2: Vang Ha Lenh's Stream
- gift from Y Phu.
Photo by SPERI, October 2014

Figure 3: Spirit trees - Loong Chi Ri
and Loong Preo.
Photo by SPERI, March 2015

Among the 54 official ethnic groups in Vietnam, the H'rê belong to the Mon-Khmer linguistic family. In the past the H'rê were also known as *Mọi Đá Vách*, *Chăm Rê*, *Mọi Lũy*, *Man Thạch Bích*, or *Mọi Sơn Phòng*¹ and lived in provinces of Quang Ngai and Binh Dinh. Another publication attributes to the H'rê other names such as *Kre*, *Thượng Ba Tô*, *Chăm Quang Ngãi*, and *Mọi Chom*². There are 127,420 H'rê ethnic people living in Vietnam, or 0.1484%³ of the national population (General Statistics Office of Vietnam, 2009). Some publications mention the H'rê population as settled only in

¹ http://vi.wikipedia.org/wiki/C%C3%A1c_d%C3%A2n_t%E1%BB%99c_Vi%E1%BB%87t_Nam

² http://vi.wikipedia.org/wiki/C%C3%A1c_d%C3%A2n_t%E1%BB%99c_Vi%E1%BB%87t_Nam

³ http://vi.wikipedia.org/wiki/Danh_s%C3%A1ch_c%C3%A1c_d%C3%A2n_t%E1%BB%99c_Vi%E1%BB%87t_Nam_theo_s%E1%BB%91_d%C3%A2n

the provinces of Quang Ngai and Binh Dinh¹, but they are also found *living in Kon Tum province, particularly in Kon Plong district*. The H'rê people at the centre of this case study live in Vi O Lak village, which belongs to Po E commune, Kon Plong district, Kon Tum province. The village is 98 km from the provincial capital of Kon Tum by national road No 24.

Po E commune is in the east of Kon Plong district. According to 2013 land statistics, the commune has a natural area of 11,189.72 ha and is located at latitude from 14°66'69" to 14°80'71" north and longitude from 108°40'55" to 108°52'65" east. It borders with Quang Ngai province in the east and north, Ngoc Tem commune in the west and Hieu commune of Kon Plong district in the South.

There are 72 H'rê households in Vi O Lak village with a total of 243 residents. The living space of the village² is located on a river valley surrounded by hills. The highest hill overlooking the village is Vang Y Phu, at 1,150 meters above the sea level. The lowest point of the village is Po E stream at an altitude of 690 meters. The village has a total 1,405 hectares of natural area, of which forests is 1,100 ha. Rice farming valleys is 42 ha including Vi Nong, 12 ha and Vi O Lak, 30 ha, the stream, 7.5 ha and 9.4 ha is used for gardening and residential area.

According to elder A Xi³, Vi O Lak is the given name for the village. In H'rê language 'Vi' means people and 'Olak' is the name of a stream below the mountain pass. 'Vi O Lak' therefore means 'people living along the Olak stream and mountain pass.' This name reflects the people's attachment to the forests, streams and natural environment where they have settled and now live close to nature.

In 1987⁴, a strong landslide occurred in the Olak mountain pass, destroying 7 residential houses, 5 rice stores and some cattle and poultry. Therefore,

¹ Belongs to mid-central Vietnam.

² The ecosystem of the village consists of forests, hills, streams, fields on slope land, wet rice fields and residential area.

³ Elder A Xi is the most respected H'rê person in Violak village.

⁴ Source from elder A Xi, A Chon, A Son and A Tung from Violak village.

the villagers decided to move to the current location since 1987 but kept the original name as ‘Violak village’¹. According to elder A Xi, the H’rê are very loyal to their village name as it reflects their attachment to and belief toward the local ecological sites. For example, in Vi O Lak village, there is ‘Y Phu Spirit - Mother Mountain’², an important spiritual site for the H’rê people. And since they have been living below the Olak mountain pass, every year they make a pilgrimage to Vang Y Phu (Y Phu Mountain) in their traditional clothes and with offerings (set by village customary law) to worship the Mother Mountain Spirit. The pilgrimage starts from the Olak mountain pass, crossing the valley and going along the Olak stream to Vang Y Phu, reflecting the spiritual commitment of the ‘people living along Olak stream - Vi O Lak’.

‘After the Vietnam victory over the American invaders in 1975’, elder A Xi shared, ‘the Kinh Vietnamese official went to Violak to work and renamed the village ‘Group 14’ of Hieu commune, which made us very confused. Then from 1997 to 2007, they named us ‘Village 7’ of Po E commune, which we didn’t understand, either. From 2008 to 2012, we saw the name ‘Village 7 of Violak’ shown on the papers, which made us confused again. We just simply call ourselves the H’rê in Violak village’.

The H’rê living in Violak village, Po E commune, Kon Plong district don’t have surnames³. The letter A prior to the first name indicates the male, while Y indicates female. For instance, A Pan means Mr. Pan, or Y Buong means Ms./Mrs. Buong. There are only 3 village elders carrying the surname Dinh. They are elder Dinh Tung, elder Dinh Cong Dut and elder Dinh Cuong. That surname was given to them by the military division during their service in the army in the Vietnam War against the American invaders. The purpose of naming was for better management over the servicemen.

¹ Information had been verified at the village meeting with 10 elders from the Elder’s Council held on October 14, 2014.

² Information had been verified at the village meeting with 10 elders from the Elder’s Council held on October 14, 2014.

³ Information had been verified at the village meeting with 10 elders from the Elder’s Council held on October 14, 2014.

Talking about the traditional clothes of the H'rê people in Violak village, elder A Xi shares: Men wear Kapen with white scarf around the head (the red scarf is worn only in rituals and ceremonies).

The H'rê women don't work on textiles. In the past, they bought traditional clothes from the Katu ethnic group in Quang Ngai province. At present, there are only few women wearing clothes with patterns similar to the Katu's clothes but are of the more modern design. Long time ago the H'rê women wore indigo-blue clothes with the fabric made of cotton cultivated by themselves. However, since 1970, the practice of weaving and dyeing has not existed. Another traditional custom of flattening teeth has also gone.

THE SPIRITUAL ECOSYSTEM AND NORMS

The Spirit of Y Phu

The H'rê people in Vi O Lak believe that Vang Y Phu, the highest mountain in the village landscape, with a height of 1,150 meters and a total area of 190 ha, is the place where the most powerful Mountain Spirit resides. It is considered the spiritual cradle of the entire ecosystem of the village, hence the name Vang Y Phu 'Mother Mountain' ('Y' means Mother, 'Phu' means Mountain). In the Mother Mountain, the Spirit resides in two big old trees - Cây Đa (Loong Chi Ri) and Cây Chò Chĩ (Loong Preo). The Inta bird sings from these trees and the beautiful voice of the bird can be heard beyond the mountain. It is said that the H'rê can only listen to Inta and are not allowed to sing along. If someone intentionally violates that rule, it means that he or she has hurt the Mother Mountain, which in turn makes him or her feel uncomfortable. In this situation, they have to share their discomfort with other villagers from the community, and receive both criticism and advice from them. Such rules later came to constitute the village's customary law. Every year, the villages visit the Mother Mountain to worship and express their admiration, and to pray to the Mountain Spirit for a peaceful, healthy and happy life - full of love for other members of the community.

Table 1: Two different Views and Ways to behave toward Vang Y Phu

Types	Value		Belief		Institutional Base		Norm		Social Relation	
	H'ré	State WMB ¹	H'ré	State WMB	H'ré	State WMB	H'ré	State WMB	H'ré	State WMB
Loong Chi Ri and Loong Preo	Trees are the sanctuaries of Spirits, so they are invaluable	No Spirits exist with trees. Those trees are classified into the fourth grade of timber, and their price can be calculated	Spiritual ecosystem is nurtured voluntarily by all Vi O Lak villagers	Four officials of the Thach Nham WMB who reside in Vi O Lak village use state subsidized budget to offer labor contracts for forest protection	Express people's gratitude to Nature Spirits via rituals in cultivation, in provision and use of natural products, which are considered as a gift from <i>Yang</i> or 'Yang' God	Financial norms for labor contract calculated on the basis of protected forest areas per year	Every H'ré village member (women and men) is equal to nurture Vang Y Phu via ritual ceremonies and contribution of offerings as well	Thach Nham WMB is the manager of land. H'ré people nurture forests within the legal framework controlled by Thach Nham WMB		

¹ State WMB = State Watershed Management Board.

Figure 4: Vang Ha Lenh.
Photo by SPERI, October 2014

Figure 5: The Sacred Water from Vang Y Phu.
Photo by SPERI, October 2014

FINDING 1

The customary law of Vi O Lak village of paying respect and worshipping Vang Y Phu Spirit has become a tradition that is embedded in the people's daily belief and inspiring every member of the village in their behavior towards nature and amongst themselves. For the H'rê people, Vang Y Phu is a region where Super-Spirit of Nature (Yang, or equivalent to Sky Spirit) resides. It is a special sacred place. But from the government approach, Vang Y Phu is an area of highly valued genetic resources (i.e. forests and biodiversity species) that should be protected on the basis of law enforcement by a government agency according to bureaucratic state forest classifications. The H'rê people have a different perception and approach to forest protection. They view Vang Y Phu as a place of sacredness where only God of Nature could reside. This view has continued to persist and has become an indispensable part of the daily cultural and spiritual lives of the H'rê people.

However, at present, Vang Y Phu is under the control and management¹ of the Thach Nham Watershed Management Board, where it is known on the WMB map as sub-zone 436, plots 1 and 4. This is in contradiction with what H'rê people in Vi O Lak village believe and how they define the area. This issue should be discussed in detail at the policy and practical levels in terms of land and forest use planning and management/protection for the H'rê community in the Central Highland region.

The Spirit of Ha Lenh

Vang Ha Lenh is the second highest hill at 1,070 meters and with a total area of 105 ha. The combination of Vang Ha Lenh and Vang Y Phu creates a beautiful landscape which inspires the villagers, nature lovers, and enriches their imagination with the image of a strong and muscled man happily drinking fresh and pure water - the gift from Vang Y Phu - while passionately enjoying the romantic ecological landscape at the sunset. The beautiful soul and unlimited love for nature of the H'rê has long been rooted and nurtured by this mountain, stream, and song of the Inta bird. Elders A Xi, A Dang, Y Huong, Y Nam and other prestigious people from Vi O Lak village call the Ha Lenh stream the 'gift' from Vang Y Phu the 'Mother Mountain'.

Every year in spring², all the villagers go together to the 'gift stream - Vang Ha Lenh' for the ceremony of collecting water. This ceremony is a big event for every family in the village. They wear their traditional clothes and believe that on this special occasion, couples should behave very correctly toward one another with politeness and respect.

When they arrive, the wife quietly queues along with other wives to collect

¹ Two logics of production method, ownership relations and culture in use of natural resources in the *cognatic kinship system* of the H'rê community in Violak and the government development policy have become interrelated but one is dominant over the other. This *inadequacy is of the ideological and religious issue that has been addressed in Article 160: Religious land of the 2013 Land Law (revised). The researcher's recognition of the issue will become an appropriate approach to resolve the livelihood identity and sovereignty of the H'rê in Vi O Lak village at the village level on the basis of its governance and sovereignty from the village perspective.*

² See the H'rê annual rituality and ceremony calendar.

the water that drips from a special bamboo pipe embedded in the side of Vang Ha Lenh. When the container (often a dry and empty calabash or a bottle) is full, she carefully seals it and gives it to her husband for putting into the basket on her back. The wife carries the basket as carefully as carrying a spirit, walking along the two sides of the stream to pick up leaves to put into the basket as if to get more friends for the Water Spirit. Meanwhile, her husband climbs to the mountain for special herbs¹ and fruits known for their perfume. The H'rê believe that when the water container with other living things picked up around the stream are hung on the sacred pillar in the sacred room of their house², their family and their village with the surrounding natural landscape would be blessed by the Spirits throughout the year. *They also strongly believe that their living space belongs to Yang, and their co-existence with other living things in that space is arranged by Yang.*

Once they have finished they return home along with the whole community, back along the stream to the village. Unlike on the way from the village to the stream when the man always walks in front to clear the way for his wife, on the way back, the woman walks in front followed by the man, who carefully takes care of his wife to ensure the safety of the water container on her back.

The ritual ceremony of welcoming Water Spirit from Ha Lenh stream into the sacred room of the house is a big event for every family living in the village. There are three important things in the sacred room³: 1) Sacred pillar to hang the water container on throughout the year; 2) Ghe wine⁴ placed under the sacred pillar⁵; 3) Sacred rice mortar aligned with the sacred pillar

¹ See details in the next series.

² A set of 3 sacred things in the sacred room includes: 1. Sacred pillar is where the water container taken from Vang Ha Lenh is hung on for 12 months for worshipping; 2. Ghe Wine (Jar of rice wine) is made of natural ingredients, such as: Leaves from Vang Pa Ro to create enzyme for fermentation, water from Vang Ha Lenh, sticky rice species Hroa or Mao Nu from Vi Nong and non-sticky rice species Jring from Vi Olak rice fields that receive nutrients and water from Vang Pa Ro

³ Sacred room is where the spirits reside.

⁴ Ghe wine and ritual for making wine will be presented in the next series.

⁵ Sacred pillar is where the water container taken from Vang Ha Lenh is hung on for worshipping for 12 months of the year. The herbs collected from Vang Ha Lenh by the man are also hung on the sacred pillar.

and Ghe wine toward the sacred door¹ of the sacred room. The Spirits can fly in and out of the sacred room via a Nêu² (also known as Lunar New Year tree), which is placed outside the house, in front of the sacred room.

The couples then pray to Vang Y Phu, Mother Stream and the other spirits of the forests and rice fields in the village. Five mascots are mentioned in their praying, they are: 1) Buffalo; 2) Ky Da (Lizard); 3) Nhim (Porcupine); 4) Rat; and 5) Inta. In the H'rê's cosmological view of their village ecosystem these animals currently reside in the forests.

When the ceremony for water spirit is held in the sacred room, *each couple becomes a pair of spiritual leaders*³. Unlike other ethnic minority groups in Vietnam in particular and Mekong region in general, *each member of the H'rê community in Vi O Lak village is the spiritual leader. "We can talk for ourselves"* - shared by Y Hien, wife of the village head A Pan. It means that *everyone can communicate with Yang during the ritual ceremony for worshipping nature*. Therefore, it can be said that the people's belief in the Spirit of Nature in Vi O Lak village has become the breath of each individual.

The ritual ceremony to communally welcome Water Spirit to the sacred room is often held at home⁴ by the individual households. The H'rê in Vi O Lak village believe that Forest Spirit is powerful enough to secure their material livelihood and livelihood identity⁵.

¹ Sacred door is for the spirits to fly in and out of the sacred room.

² Nêu is where the spirits meet before flying in and out of the sacred room.

³ Being the H'rê in Vi O Lak village, *everyone is the teacher and student in worshipping the Natural Spirits*.

⁴ The ritual ceremony for welcoming Water Spirit is held by the individual household, not by the village. In the case of the generations of the extended family living under the same roof of the longer house and sharing the same sacred room, the grandfather or great-grandfather will chair the ceremony, while the other members of the family listen to his praying to express their respect to the older people.

⁵ Livelihood identity of the H'rê in Vi O Lak village is characterized by five inter-related livelihood rights presented in the introduction part of this book.

Table 2: Two different Views and Ways to behave toward Vang Ha Lenh

Value	Belief	Institutional Base	Norm	Social Relation
Types	H'ré	State WMB ¹	H'ré	State WMB
Ha Lenh stream takes water source from Y Phu mountain	Streams are sanctuaries of Spirits which affect the physical and Spiritual life of Vi O Lak villagers	Not mentioned in the WMB policies	Rituals and festivals for taking water to sacred room held in every February	Ritual ceremony for worshipping water Spirits of the Ha Lenh stream held every February. A water container should be hung on the sacred pillar in the sacred room for 12 months per year
		Only interested in labor contracts for the protected forest areas and do not mention Ha Lenh stream	Do not mention Ha Lenh stream in the mechanism of subsidized budget for forest protection	Community members (women and men) are equal in worshipping natural Spirits of Ha Lenh stream
				Do not mention Ha Lenh stream in the mechanism of subsidized budget for forest protection

¹ State WMB = State Watershed Management Board.

Figure 6: Traditional irrigation Dam for Vi Nong rice - farming area.
Photo by SPERI, October 2014

Figure 7: Vi O lak - rice farming.
Photo by SPERI, October 2014

FINDING 2

The local ecological knowledge of the H'rê people and their understanding of the patterns and principles of nature is embedded in their livelihood as the very 'breath' of their daily life. The H'rê people have formed customary rules and norms to govern their nature for long term uses and management. Many beliefs and practices are now a part of their present livelihood identity, spiritually and materialistically. This however contradicts with government perceptions of land and forest use and management, and this contradiction needs to be discussed and analyzed. In particular, it needs to be addressed with regard to the development policy on 'Cultural Village' in the formal planning of tourism development of Kon Plong district passed by Decision 298 /QD-TTg dated 5th February 2013 signed by Vice-Prime Minister Hoang Trung Hai mapping the Mang Den area to become an eco-tourism site, ignoring the cultural dimension, and Violak to become a 'Cultural Village' ignoring the eco-system. At present the criteria for 'Cultural Village' is given without consideration of local ecological knowledge and cultural identity of the H'rê people, and must be reconsidered!

The Spirit of Vang Ha Ro

Next to Vang Ha Lenh is Vang Ha Ro at 1,060 meters and with a total area of 300 ha. According the H'rê, this is the place where various Spirits reside in

order to protect the Spirit of the Vi Olak rice field, a gift¹ from Vang Ha Ro. Before 2007, Vang Ha Ro was under the management of the Thach Nham Watershed Management Board under the name ‘437 sub-zone’, but after the review of forest types, Vang Ha Ro was classified as ‘production forest’ under the management of the Kon Plong District People’s Committee. But the H’rê believe that Vang Ha Ro and Vang Ha Lenh protect the Spirit to Vi Olak and Vi Nong rice field supplying nutrients all year round.

A series of rituals, starting from building the banks of the rice fields in January, through to planting young rice² in March, replanting seedlings³ in April, taking care of the rice in May, harvesting the first ripened rice in July, until finishing the crop and offering a holiday to Vi O lak and Vi Nong from August to February of the following year express the people’s gratitude to the Spirits that reside in Vang Y Phu, Vang Ha Ro, Vang Ha Lenh, and Vang Pa Ro. They also express their gratitude through their ‘co-governing’ of the forests. ‘If I haven’t visited the forest for several days, I will miss it’, one of the villagers, A Pan shared. That partly explains why each individual in the village, from their emotional/spiritual attachment with the forest, can contribute each to the overall governance of the entire forest for the village. In addition, each villager thinks that *‘village customary law toward the Natural Spirits is the moral values of each community member and the moral and behavioral norms of the village toward the Natural Spirits is the law for each member’*. This is the value of life that the H’rê have been respecting and nurturing in Vi O Lak village.

The only thing they should do by themselves, without any help, is to practice rituals and ceremonies to worship the natural spirits in the surrounding ecosystem. This is the value of life that the H’rê have been respecting and nurturing in Vi O Lak village.

¹ The H’rê express their gratitude to Vang Ha Ro that provides nutrients for the rice fields.

² See the description of ceremony for planting young rice in the next series.

³ The ceremony for replanting rice seedlings is solemnly organized according to the H’rê’s culture of sharing.

Table 3: Two different Views and Ways to behave toward Vang Ha Ro

Value Type	Belief		Institutional Base		Norm		Social Relation	
	H'ré	State law	H'ré	State law	H'ré	State Law	H'ré	State law
Vang Ha Ro	Vi Nong and Vi Olak forests have Spirits which nurture rice fields	Production forests	Norms in the villagers customary law and village' knowledge of ecosystem are expressed via rituals and community methods for co-management of Vang Ha Ro	Allocate production forestland to households and individuals for 50 years according to Land Law in order to promote economy	Make individual holders of 21 land certificate become 21 group leaders ¹ for Vang Ha Ro forest protection according to village customary laws, norms and local code of behavioral conduct	Grant land certificates to 21 individuals or households to use 174 ha of Vang Ha Ro forestland for 50 years. That forest area is inherently nurturing the Vi Nong rice field according to Vi O Lak customary laws and code of behavioral conduct of the local H'ré	All members of Vi O Lak village are equal in nurturing and protecting forests in Vang Ha Ro	District authorities are representatives for land ownership and 21 households are renters in using 174 ha of forestland for production for 50 years

¹ The process of moving 21 title holders to become 21 leaders of 21 teams for protection of 174 ha of Vang Ha Ro will be detailed in the next series.

FINDING 3

On July 4th, 2013, the Kong Plong People's Committee passed Decision number 569/QD-UBND, to allocate 427 ha of forest of Vang Ha Ro to 53 individual households of three villages - Vi K'oa, Vi K'tao and Vi Olak - including 174 ha for 21 young farmers in Vi Olak, selected according to the Kon Plong People's Committee's criteria that they should be knowledgeable and capable of maximizing the commercial benefit of that land for 50 years. After receiving the Land-Use Right Certificates, the 21 young farmers returned to their village feeling unsafe and confused. They then shared their story with the Elder's Council and the whole village community. The issue of concern here and which should be discussed at the policy level is that, in order to ensure effective and sustainable cultural and socio-economic development and political security in the Central Highlands, the implementation of forest and land allocation programs of the government should be conducted in line with the culture and customs of the local people, and must not ignore the local ecological situation and local leadership structure of the village.

The Spirit of Vi Nong and Vi O Lak Rice Field

These fields produce sticky rice species such as Hroa and Mao Nu, and the non-sticky rice species Jring which are used for making the 'Ghe wine' which is used as an offering to the spirits in all rituals. Through their worship of the spirits of these rice species, each villager is able to link to the whole universe. For instance, as they worship the Rice Spirit, they worship the rice field and also Vang Ha Ro and Vang Ha Lenh that provides water

¹ The selection process was carried out by the Kon Plong district authorities without the participation of the villagers and decision of the village elders and caused a psychological crisis for not only 21 youths holding the Red Books but also the whole village community. The villagers came up with the initiatives to peacefully and quietly refuse these Red Books (see Chapter 5: Intervention and Responses).

² A top-down decentralization of forest and land use.

³ 5 interviews with 21 youths receiving the Red Books showed that they found themselves unsafe and wrong in relations with the village customary law on co-governance and use of natural resources, the communal culture of sharing and with the elders.

to the field; they also worship Vang Y Phu and Da and Cho Chi trees and finally the Inta bird. Their relations with the spiritual ecosystem form a coherent cosmological vision which generates the motivation and goals running through the spiritual and material life of the village. 'Rice is a Gem given by 'Yang', said Elder A Xi, and the H'rê show their deep gratitude for this 'Gem' through practicing a ritual each year in which the Ghe wine is hung on the sacred pillar in the sacred room of the house as an offering all year round for the worship of Yang.

Ceremonies associated with the rice field - for building banks, making a bamboo Nêu in the beginning of the year, and offerings of rice cakes to the Natural Spirits - are very important for each Vi O Lak villager. Each individual or each couple will select their first sticky rice cakes and bring them to the fields to start the ceremony. This custom has long been exciting generations of H'rê as the manifestation of their long-lasting philosophy '*Village customary law toward the Natural Spirits is the moral values of each community member and the moral and behavioral norms of the village toward the Natural Spirits is the law for each member*'.

After the banks building ceremony, villagers are busy with various activities, such as: repairing the buffalo house, making Ghe wine, planting young rice, harvesting rice, returning rice to the rice store, visiting Vang Ha Ro in groups of households on a daily basis, repairing dams on rotation and working on schedule to adjust water level in the rice field to ensure the good growth of the rice, and cleaning the rice fields for the Spirits' holiday from September to January of the following year. Through the rituals and ceremonies practiced in Violak village over 12 months of the year, we can understand how knowledgeable the H'rê are in terms of natural laws, how well they do operate and govern the village, and above all, how unique they are in their interactions with the surrounding natural landscape, which then forms their specific lifestyle and characteristics reflecting their happiness and well-being.

The Spirit of Teak Don and Pa Ro

Vang Pa Ro and Vang Teak Don, at 980 meters above sea level, have a total area of 195 ha of forest. They are considered the ‘granary’¹ for food, materials and spices used in the daily life of Vi O Lak village. According to the research results, the H’rê collect 43² different types of products from these forests annually for their daily livelihood. There is also a ‘reconciliation’³ vegetable in the forest which is used, according to Y Buong and Y Nam, to prevent people from losing their temper at the rituals and ceremonies when they get drunk. Elder A Xi described Vang Teak Don and Vang Pa Ro as a food store given by ‘Yang’ that, because of its diversity, nurtures and enriches the H’rê initiatives in their daily livelihood. In return, it is used, nurtured and governed by the H’rê according to their biological, ecological and spiritual knowledge.

The desire of villagers to voluntarily follow village customary laws and taboos with regard to these forests in order to protect the forest supplies has become as important to the H’rê of Vi O Lak as maintaining their own breath. Vang Teak Don and Vang Pa Ro are dynamic civil spaces for H’rê to exercise their wisdom and experience in the cultivation and collection of food, and exchanging between the villagers.

¹ Description of various types of vegetables, tubers, fruits... for the H’rê’s daily life, especially their knowledge and wisdom of bio-diversity will be detailed in the next series.

² Scientific names, ingredients, usage and knowledge of 43 forest products will be detailed in the next series.

³ “Reconciliation” vegetable is called Ptieu Ziang. Its scientific name, ingredients and usage will be detailed in the next series.

Table 4: Two different views and ways to behave toward Vang Teak Don and Vang Pa Ro

Value Type	Belief		Institutional Base		Norm		Social Relation	
	H'ré	State WMB ¹	H'ré	State WMB	H'ré	State WMB	H'ré	State WMB
Vang Teak Don and Vang Pa Ro	Multi-spirit forests provide people with daily food	Protection forests	Co-protection of 43 species of forest vegetables and insects for daily food	Use state budget for labor contract with individual households. Each contract is legally valid for two years. An individual household who holds a contract gets VND 200,000 per ha per year	Whenever collect forest products should ask or pray to forest Spirits to make sure that they will support regeneration of forests	Use budget from higher rank for making labor contract with individual households. Calculate income and payment according to daily use forest area (hectares per year)	All Vi O Lak members protect forests together according to their traditional customs and daily use	State WMB is the forestland owner and local people are labor who can be paid on the basis of their yearly contributed labor and protected forest areas

¹ State WMB = State Watershed Management Board.

FINDING 4

Vang Teak Don and Vang Pa Ro are the 'field school' sites for practicing seasonal livelihood practices of the H'rê in Vi O Lak village according to their spiritual-ecological knowledge. However, these multi-spirit areas are also under the bureaucratic control and management of the Thach Nham WMB under state budget. This issue needs to be discussed and analyzed in terms of the extent to which State management mechanism could affect the social, ecological, cultural and educational traditions of the H'rê villagers in Vi O Lak village.

Vang Go Hoang and Vang Ka La

Vang Go Hoang has the total area of 140 ha at an altitude of 900 meters above sea level. This area also nurtures and creates the dynamic daily activities of the H'rê as they collect products from this forest according to their norms of behaviour. However the forest is currently under the control and management of the Thach Nham Watershed Management Board and this paradox must be reviewed and adjusted so that 'livelihood sovereignty' can be returned to the H'rê.

Vang Ka La has the total area of 170 ha, 56 ha of which has already been returned to the H'rê for co-governance under the forest and land allocation program of LISO Alliance¹. The Red Books (Land Use Right Certificates) were happily welcomed by the villagers and local authorities at all levels at the granting ceremony held on January 30, 2015, providing a strong foundation for the villagers to facilitate their responsibility to co-govern the forest according to their religion, belief and practice toward Vang Ka La.

¹ LISO Alliance consists of SPERI, CODE and CIRUM toward 'livelihood sovereignty' and community well-being in 2010-2015-2020.

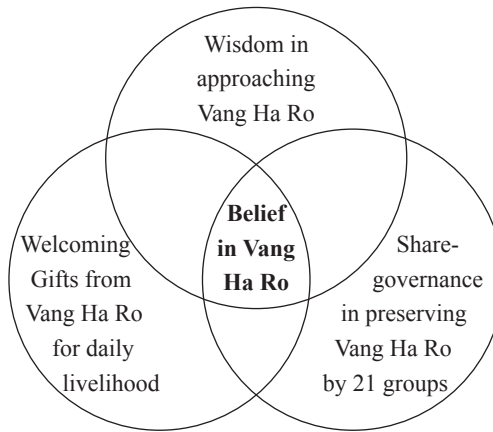
Table 5: Vi O Lak village ecosystem in relation with the state

	Rationality of the H'rê people in co-governance on the basis of village customary laws		State rationality in centralized governance on the basis of subsidized budget		Area (ha)	Note	
1	Vang Y Phu	Núi Mệ (Mother mountain)	Village customary laws regulate ritual ceremonies	Sub-zone 434	Plots 1,4	Offer labor contract to individuals and use subsidized budget to pay them	190 ha
2	Ha Lenh	Suối Mệ (Mother stream)	Village customary laws require the entire village's involvement in ritual ceremony and keep the sacred water bottle for 12 months per year	Sub-zone 434	Plots 9, 12	Offer labor contract to individuals and use subsidized budget to pay them	105 ha
3	Teak Don	Spiritual water source	Village customary laws have provisions on how to collect forest products which result from co-governance by groups of households	Sub-zone 434	Plot 10	Offer labor contract to individuals and use subsidized budget to pay them	100 ha
4	Pa Ro	Forest Spirits	Village customary laws regulate the way to collect forest products which result from co-governance by groups of households	Sub-zone 434	Plot 11	Offer labor contract to individuals and use subsidized budget to pay them	95 ha

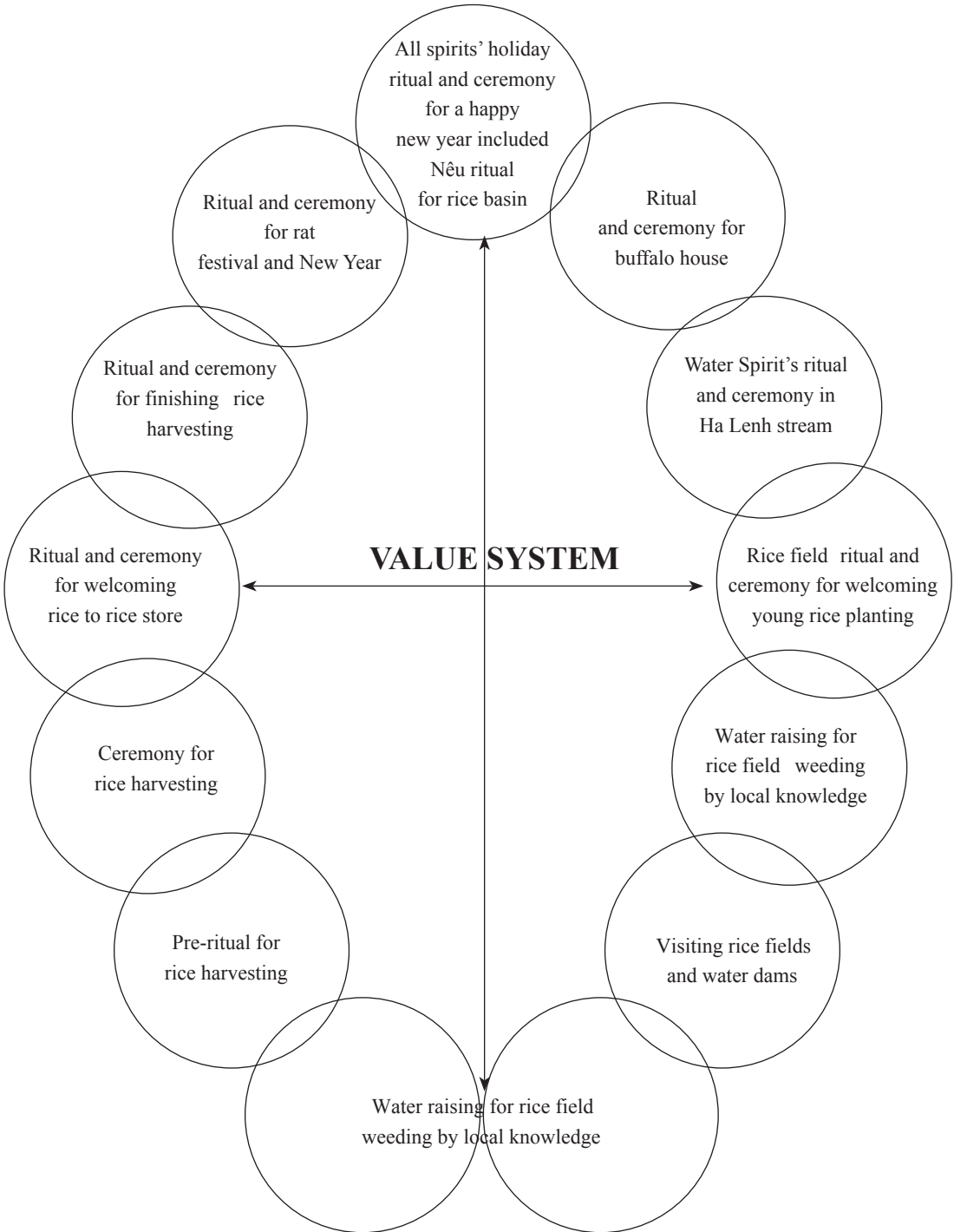
	Rationality of the H'rê people in co-governance on the basis of village customary laws		State rationality in centralized governance on the basis of subsidized budget		Area (ha)	Note	
5	Go Hoang	Forest Spirits	Village customary laws regulate the way to collect forest products which result from co-governance by group of households	Sub-zone 434	Plot 14	Offer labor contract to individuals and use subsidized budget to pay them	140 ha
6	Ha Ro	Forest Spirits	Village customary laws regulate the way to collect forest products which result from co-governance by 21 groups of households	Sub-zone 437	Plots 2, 3, 5, 6, and 9	Allocate 174 ha of production forestland and grant land certificate to 21 individual households in Vi O Lak village	300 ha
7	Ka La	Forest Spirits	Village customary laws regulate the way to collect forest products which result from co-governance by groups of households	Sub-zone 439	Plots 1 and 2	Community co-governance of protected forests is advised by LISO. On 30 January 2015, Vi O Lak village was granted with a community land use certificate on 56 ha	170 ha
Total							1,100 ha

Chapter 2

RITUALITY AND CEREMONY

At different times of the year, the H'rê organizes different rituals and ceremonies to offer different kinds of material to worship the various spirits of nature surrounding the village. These ritual and ceremonies occur as part of the annual round of agricultural activities and will be presented below in the order in which they occur. The most important ritual is the buffalo sacrifice, but as this occurs only rarely in special circumstances it will be described separately.

H'rê annual rituality and ceremony calender

BUFFALO HOUSE CEREMONY

This ritual reflects the importance of the buffalo in H'rê society. The buffalo is not only an important farm animal, it can also represent a human. Whenever H'rê violate Yang and the Spirits of Nature are angry, the buffalo can replace the human in a propitiatory sacrifice to Yang. Therefore, every February (Lunar calendar), before planting rice, the H'rê people organize the cleaning and repairing of the buffalo houses in order to indicate to Yang that they are taking care of the buffalo. The whole village participates in this ritual. The H'rê also believe that the buffalo cannot be raised individually; it needs to be raised communally. Therefore, a group of three or five households will, according to their location in the village, make one buffalo house together, and whenever the buffalo is out of its house, different families within the group rotate their labor every three days to take care of the buffalo - which they describe as 'walking in the footsteps of the buffalo'. Maintaining the buffalo house and caring for the buffalo every day is an important communal responsibility.

WATER SPIRIT CEREMONY

In Vi O Lak, the most important activity for daily livelihood is wet-rice growing in terraced rice fields. They grow rice for only six months of the year, and as this provides them with enough rice for two years, the other six months they respect as a holiday for the rice field. The rice fields are watered via a series of mini-dams, 53 in total that are built from stone and arranged in a tiered fish-bone pattern. Water levels are adjusted in the rice field by removing stones from the dam walls. The dams are jointly managed by groups of five or so households, similar to how buffaloes are also jointly managed. Different members of these household groupings will visit the dams regularly, and while checking on their own dams will also make repairs to the dams of other household groupings, informing them of the condition of their dams when they return to the village.

Apart from land, the most important resource for wet-rice farming is water, and hence every March, once the elder council has decided on the day for planting rice, every husband and wife from every household, wearing their traditional clothing and carrying traditional baskets on their backs, go as a community to Vang Ha Lenh.

The wife brings with her a calabash for collecting water and she queues along with other wives to collect it as it drips from a special bamboo pipe embedded in the side of Vang Ha Lenh.

Figure 8: H'rê women go to Vang Ha Lenh to collect the sacred water.
Photo by SPERI, March 2015

Figure 9: Sacred water in Ha Lenh Stream. Photo by SPERI, October 2014

When the calabash is full she will hand it to her husband who seals it and places it in her basket. The husband then climbs the mountain above the stream and digs special herbal roots known for their perfume and puts them in his basket. He also gathers crabs from the stream while his wife picks leaves from two sides of the streams. Once they have finished, they return home along with the whole community, back along the Teak Nong stream to the village. When they left the village for Vang Ha Lenh, the husband walked in front clearing the way for his wife. When returning to the village, the husband walks behind so he can ensure the safety of the water spirit *being cradled by his wife*.

At the village, each married couple, before they enter their respective

houses, worships before the Nêu in front of the door to their sacred room by offering a live chicken to the spirit. The husband then climbs up into the sacred room followed by his wife. They pray before the wooden mortar and hang the herb root and the container of water on the sacred pillar above the wine jar. The husband then puts the crabs that he has gathered from the stream into the traditional wine jar and they pray again. The water and the herb root stay hanging on the sacred pillar until the next March. It is believed that the water in the bamboo container will be listening to everything that happens in the house, and, from the pillar, it will send the message via the Nêu to the Spirits of Nature. It reminds the people to always behave properly inside the house. The herb root¹ releases into the sacred room and into the whole house a pleasant perfume that makes for healthy breathing.

The H'rê believe that when the water container with other living things picked up along the stream are hung on a sacred pillar in the sacred room of their house, their family and their village will be blessed by the Spirits throughout the year. When the ceremony for Water Spirit is held in the sacred room of the house, each couple becomes a pair of the spiritual leaders. Unlike the other ethnic minority groups in Vietnam, and in the Mekong sub-zone generally, each member of the H'rê community in Vi O Lak village is a spiritual leader. *'We can talk for ourselves'* - said Y Hien, wife of the village head A Pan. It means that everyone can communicate directly with Yang during the ritual ceremony for worshipping nature. Therefore, it can be said that *the people's belief in the Spirit of Forest and Mountain in Vi O Lak village has become the 'breath' of each individual.*

After praying in the house, the married couple will kill the chicken and wipe its blood on the Nêu. After that they bring the chicken to worship at one of the five sacred trees that stand in the village. These are special trees that when they drop their leaves it means that it is the time for preparing the land for planting rice, and when the tree begins to sprout it is

¹ See the details of herb roots, branches, leaves and flowers hung on the sacred pillar in the next series.

time to let water into the rice field. When the sprouts turn from green to a yellow-red color you have to plant the rice immediately. If you do not, then you should not plant at all, because the crop will fail. On the day of this ritual all the villagers feel very happy. It is the biggest traditional ceremony of the year and its only change over time has been that today the people do not have many traditional clothes to wear. Instead they wear their best new clothes, for they believe it to be the most important day of the year.

RICE PLANTING AND RICE HARVESTING CEREMONIES

Figure 10: Rice sowing.
Photo by SPERI, March 2015

Figure 11: Rituality for rice sowing. Photo by SPERI, March 2015

After the ceremony of bringing the water into the sacred room of the house, the H'rê have another ceremony to bring rice to the field for planting. The most prestigious elder will advise which day in March they are to open the rice stores. They will then tie two white strings on each side of the ladder leading from the ground up to the door of the rice store. They will bring selected bundles of rice down these two lines of string and take them to the Nêu outside the sacred room of the house, in through the door, over the wooden mortar, and to the wine jar and pillar. After this ritual, the rice is brought to the field for planting. When the rice has grown into small plants, they have another ceremony to replant the seedling. And in June they have another ceremony to pray for the rice to grow healthily.

In August when the rice is harvested and welcomed from the field to the village, there are two times for praying. The first time is at the rice store; the second time is in the sacred room of the house. At these praying times it is taboo to use a white chicken. They only use a chicken that has no white color. It is the same in February for the buffalo house ritual, and in March for the rice planting ritual. During the ceremony of the rice, the H'rê burn one very special wood like incense in the rice store, and also in the sacred room of the house. This incense is an offering to the rice spirit living in the rice store and living in the sacred room, and it flies into the fields taking the message that H'rê people believe in the Rice Spirit. During these rituals, the H'rê tie one kind of green leaf onto the Nêu by the main door of the house and to the Nêu by the door to the sacred room to warn outsiders. It tells the outsider that it is forbidden to enter the house during the period of the ritual. If you come as an outsider and you see the leaf you should go away and not interfere, because during the time of praying the Rice Spirit needs to be quiet, very sacred; there cannot be any interference during the worshipping. To respect the rice, the H'rê repair the rice stores annually. Like building the new rice store, the repair is carried out very carefully including choosing the good time and materials. *'The moment to repair or build new rice stores is as important as waiting for the newborn'* said Elder A Xi.

RICE STORE CEREMONY AND RITUALITY

In August, when the rice has begun to ripen, the elder council will choose a day to have a ritual to welcome the rice from the rice field into the rice store. The rice store itself is a small wooden building with a number of design features that symbolize different Spirits of Nature. On the two sides of the roof are carvings representing the Spirits of Nature surrounding the rice fields, and supplying them with water and nutrients. The roof of the rice store represents different animals which interact with the rice field but do not destroy the rice seed. A third feature is the ladder leading up to the door of the rice store. When rice is being taken into or out of the rice store, two rails of white string are attached from the ground to the door. These act as a bridge for the rice seed to pass up or down.

There are two ceremonies governing how to behave toward the rice store. One is in March when they move the rice bundles out from the rice store to plant rice seed for sprouting. The second is in August once the rice has ripened, and when they bring new rice bundles from the field back into the rice store. At that time, the H'rê women, wearing their traditional clothes and carrying their traditional baskets, go to the rice field and pick by hand, using only their thumb and forefinger, the nicest rice plants. They make these into bundles which they bring back to the rice store. On the way the bundles are carried along a spiritual road from the rice field to the village, across the different streams that bring water to the field, and across the river on an imaginary bridge made of two white strings to make sure that the rice bundles are safe and do not get wet. The Hre people of Vi O Lak village are emotional to welcome the rice bundles to the village as if welcoming a 'princess'. They carefully respect the rice for giving them life, security and wellbeing as if a 'gem' given to them as a gift from Yang. At the rice store a live chicken is brought to worship at the Nêu. After worshipping, the chicken is killed and its blood smeared on the Nêu. Two lines of white string are then tied to each side of the ladder leading up to the door of the rice store and the rice bundles are carried into the store and placed against the back wall. The people then pray that the rat will not come to eat the rice (although there are wooden discs on the posts of the rice stores to prevent rats from climbing up). In the March ceremony, when the rice is brought out of the rice store for planting, they also use the two white strings.

In H'rê villages, rice stores do not stand alone, there are many rice stores clustered together in areas separate from, but nearby, the houses; located part-way between the village and the rice fields. When you enter a rice store area you need to worship before the Nêu of the rice store 'community' - a bigger Nêu than those outside the main door and spirit door of the houses. When building a rice store the decision to build is taken by the community as a whole. The individuals wanting the new rice store must submit their proposal first to the elders of their own housing group, and these elders will talk about the need for a new rice store to the elders of other groups in the village. They will then submit the proposal to the most prestigious

elder, a man who is very knowledgeable of the Nature Spirits and the people's practices. He will talk with all the elders together and decide on the day for building the rice store. On that day all the people of the village will build the rice store together and provide food and materials for the opening ceremony. According to H'rê, the rice store is metaphorically like a mother's breast from which they can feed whenever they need. From 6 months' farming they can produce two years' worth of rice. In the symbolism of the rice store is reflected the interrelation between the different Natural Spirits, from the very high primary forest of Vang Y Phu from which nutrition flows down to the lower Vang Ha Lenh, and from Vang Ha Lenh to the stream feeding the rice fields.

THE RAT CEREMONY

In October there is another ritual to worship and make an offering to the rice field. Having finished the harvest, it is time for the rice field to be quiet and to have a holiday. At this time the rat population increases rapidly. From eating rice the rats become very healthy and in November all the people, men and women, go to the field to catch rats. They also catch the Nhim (porcupine), another animal of the rodent family. Because at this time the rat population increases rapidly, the H'rê need to catch them to balance the population, leaving only a small population for the next year. So in November they have a new-year ceremony which they call the Rat New Year. The elder council selects the day and every family goes to the field to catch rats. They bring them home, clean them and hang them to dry over the fire in the kitchen of the room next to the sacred room. The rat meat is then minced and put in the centre of a cake made from sticky-rice pounded to flour in the wooden mortar. The cake is wrapped in a special forest leaf and steamed in a wooden pot, then put in the Nêu of the sacred door. The process of catching the rats and preparing the rat cake takes about three weeks. First they have to harvest a special native species of sticky rice. This is one native species of sticky-rice that will never be lost because it is necessary for the rat ceremony. They take one plate (made of woven

bamboo) of cakes to the field as an offering to the rice field where they make a new bamboo Nêu and put the cake on it. They then build and repair the banks of the rice terraces. This Nêu is a larger size than those outside the houses and the rice stores. The ceremony is for the completion of the rice season after clearing the rice field after harvesting. They leave the cakes everywhere, in the cave in the mountain and in the rice field for the spirit of the rat to enter into the sacred room and to the wine jar and the sacred pillar. It means the Rat Spirit is engaged with the human life. The H'rê believe that if they worship the rat they will be abundant like the rat. The rat ceremony is an important time for young men to court young women in preparation for marriage.

THE RITUAL OF GHE WINE

The wine also reflects the H'rê people's connection to their surrounding Spirits of Nature. It is made from two special species of rice. One is a species of glutinous rice named Hroa that is grown in the field which receives its water from Vang Ha Lenh. This species of rice is used only for making wine. The other species of rice is a non-glutinous variety called Jring. It is farmed in another rice field fed by water from Vang Ha Ro and is regarded as a gift from the Spirit of the Forest of Vang Ha Ro. To make the wine, the two species of rice are mixed together at a certain ratio. Both species of rice can be harvested only by picking with thumb and forefinger, not by cutting with the knife. The rice seed is then dried in the sun and processed by hand using the wooden mortar and pestle, it cannot be processed by machine. The rice is then cooked in a traditional pot (you cannot use just any pot) using water from Vang Ha Lenh. It is then dried in a hand-made bamboo basket. Finally it is mixed with a leaf to provide the enzyme to start the fermentation process. The leaf is called Blo and harvested from Vang Y Phu.

In making the wine, one species of rice cannot be substituted for another; nor can you substitute one source of water for another. Each ingredient is unique in its relationship to a specific spirit *and are interrelated like Yin and Yang*. You have to respect this relationship and not change or distort the process. Each of the material ingredient used

in making the wine symbolizes a specific connection of H'rê to significant surrounding natural landscape features and their respective Natural Spirits. The wine itself also has a spirit, and the sacred wine jar will be opened only in February at the time of the buffalo house ritual and when villagers go to Vang Ha Lenh to collect special materials that are kept throughout the year in the sacred room. While many jars of wine are made, only one jar is called sacred; that which is kept in the sacred room.

In front of the sacred pillar and the sacred wine jar, in line with the door of the sacred room, there is a wooden mortar and pestle used to process the rice for the wine. The mortar is made from a particular species of wood found in the forest. The pillar, wine jar and mortar are aligned with the door of the sacred room and with the Nêu outside the door. From the Nêu the Spirits of Nature can fly into the sacred room through the door, over the mortar and pestle, to the wine jar and sacred pillar; then out again into the surrounding natural landscape. Every instrument found in the sacred room, and every ingredient used in making the wine is connected with different Spirits of Nature.

BUFFALO SACRIFICE

The buffalo sacrifice is the most important ritual in H'rê society. According to the H'rê the buffalo is a very sacred animal, given to them by Yang, the Sky Spirit, and it is only under very rare and certain circumstances that a buffalo sacrifice is performed. If someone in H'rê society receives a signal from Yang, through feeling unwell, or in a dream, that they or someone else has acted not properly toward their own people or toward surrounding nature, then they will inform to their descent group elders that they are feeling unhappy or unwell, mentally or physically. And if the feeling stays for a long time, then they believe that perhaps Yang is unhappy, not necessarily only with the sufferer, but because people in the village have not been behaving properly. When the discussion reaches the elder council they may decide that what the village

needs is a buffalo sacrifice in order to make an offering to Yang. The buffalo is like a spirit animal standing between humans and nature as a communicator bringing¹ the message of happiness or unhappiness to or from the Natural Spirit. That is why the H'rê behave toward the buffalo in a very special way. The buffalo is always raised by a group of people, not by individuals, and every year in February every family has to ceremonially clean and repair the buffalo house. This is a very big and very emotional ceremony in which the people act together cooperatively. And they raise the buffalo cooperatively with different groups of households rotating every three days the duty of caring for the buffalo in the fields. They call this work '*walking in the footsteps of the buffalo.*' By doing so they bring a message to Yang, the highest Spirit of Nature, that H'rê are taking care of the buffalo.

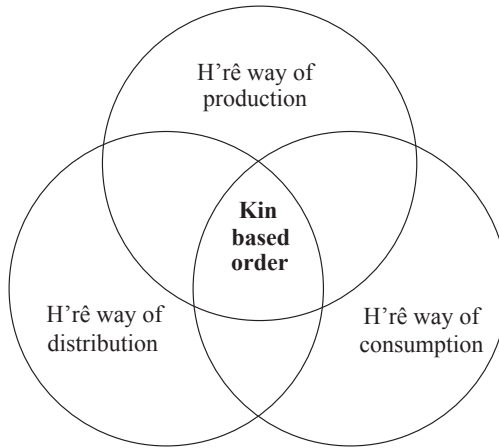
But when the people are feeling unhappy, and they think that it is a signal that the Spirit of Nature is unhappy, they need to sacrifice a buffalo. And when they do sacrifice a buffalo it is a very big event - *the most important in their lives*. If you are behaving not properly toward the spirit, or toward the environment, and you are feeling unhappy, you talk to the people, and they talk together and they discuss and discuss, and eventually the elders sit together and they will decide to sacrifice a buffalo. It may take a year for the decision to be made for it is not an easy decision to make. Then when the decision is made - all the villagers in Vi O Lak and all the H'rê in surrounding H'rê villages will know that a buffalo sacrifice is to be made. The whole area will know about it. Agreement to hold a buffalo sacrifice means forgiveness for the person who is feeling unwell. If one person is feeling unhappy, then the whole area is feeling unhappy. It means that everyone has responsibility for every person's unhappiness. That is the message of the buffalo sacrifice that everyone shares. If you have sticky rice you share that; if you have Ghe wine or chicken or rat meat you share that. Anything you have you can share voluntarily as a gift, not because you

¹ See details of the buffalo sacrifice in the next series.

have to, but because you want to. They will then follow the instructions from the elder council and the highest leader will decide the time and day and month of the buffalo sacrifice and all villagers, and all those from the surrounding area follow. They prepare everything very nicely, very sacredly, very respectfully, and every villager is emotionally looking forward to the buffalo sacrifice. Then for about two nights before the day of the sacrifice the person who is feeling unwell will sit all night with the buffalo and reveal to the buffalo that you die for me; that it is my mistake, but you die for me. And he keeps telling the buffalo this for the whole night, and massages the buffalo's face and cheek and mouth. And the spirit leaders also come and talk to the buffalo and talk to the man or woman who is feeling guilty. They make sure of the message that the buffalo will die for the person who is unwell so that the feeling of being unwell will disappear. And after that they specify the exact hour to start the action. They create a big area with a Nêu in the middle so the buffalo can run around happily in order to tell to the people that it is a nature spirit animal and it brings the message that you are all unhappy, but today I will die for you as a sacrifice to Yang, and then all the unhappiness will disappear, and I am happy to do this, but from now on you have to behave properly.

Chapter 3

VILLAGE ORGANIZATION

'Every 'livelihood' has its own identity. 'Livelihood identity' defines a holistic system of social identity which reflects an interaction of living things within a relationship between human and nature for maintaining its own characteristics culturally, socio-civilly, ecologically and economically.'

VILLAGE AND ECOSYSTEM

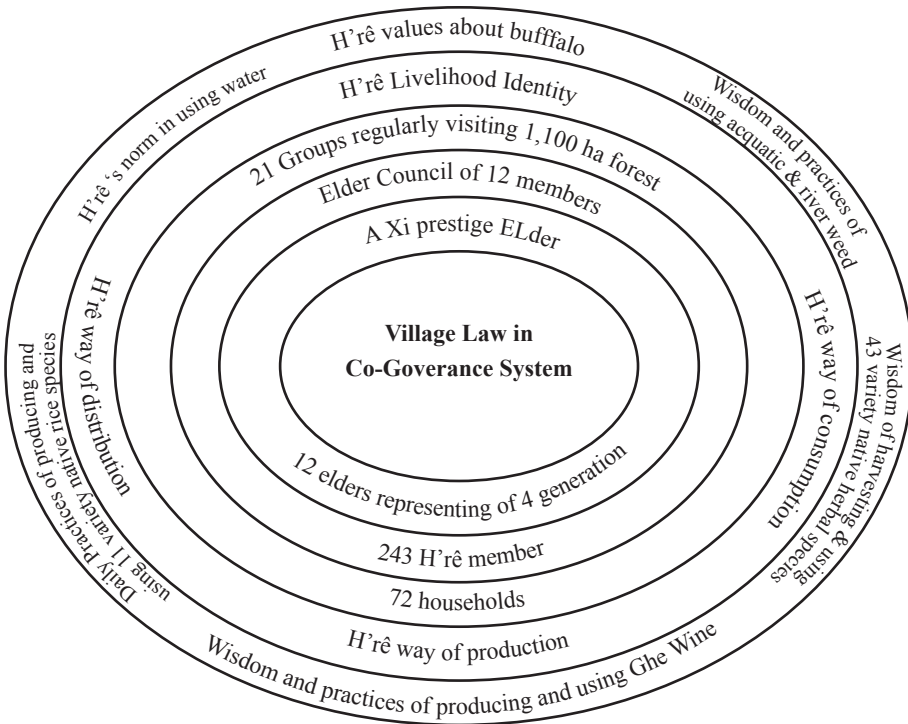
Figure 12: Vi Nong rice field
Photo by SPERI, October 2014

Figure 13: Vi O Lak village.
Photo by SPERI, October 2014

The H'rê view their village living space and its surrounding natural ecosystem *as arranged by Yang*, who guides them to make decisions, such as: In what direction the village should face in relation to Vang Y Phu and Vang Ha Lenh. How houses should be arranged in relation to the sacred room of the grandparent's house, in relation to the Mother Mountain, Mother Stream, Field Spirits, Land Spirits, Village Spirits and other Spirits residing in the sacred trees, according to the Yin and Yang principle. Where to build the buffalo house. Everything in this ecosystem, including buffalo and buffalo house, sacred tree, location of sacred room and location of Nêu standing in front of the house, and the structure of groups of households living in the village is covered by Yin and Yang. Yin implies the ownership by the Natural Spirits living around the village, i.e. Yang, while Yang implies the material gifts from Yang to successive village generations for their daily livelihood. This view and consciousness is nurtured and exercised by the village on the daily basis. Each Vang has its own story about the area in which the village practice certain ritual ceremonies. Each ritual ceremony is practiced consistently in terms of procedures of worshipping based on the norms of behavior of all villages in compliance with the philosophy: *'Village customary law toward the Natural Spirits is the moral values of each community member and the moral and behavioral norms of the village toward the Natural Spirits is the law for each member'*.

HOUSEHOLDS AND FAMILIES

Daily Livelihood Governance of the H'rê in Vi O Lak

The H'rê do not have surnames. The letter A preceding the first name indicates male, while Y indicates female. For instance, A Pan means Mr. Pan, or Y Buong means Ms/Mrs. Buong. The only exception is three village Elders carrying the surname Dinh - Elder Dinh Tung, Elder Dinh Cong Dut and Elder Dinh Cuong. That surname was given to them by the military during their service in the army during the American War to enable better management of the servicemen.

The village is organized into 10 groups of households, with each household consisting of 3 or 4 generations of the same extended family. When a boy and girl get married, depending on the specific circumstance of each family, the couple will make the decision of which family to live with. The

final decision should be reached by mutual understanding and consensus of the both sides. *Son and son-in-law, daughter and daughter-in-law*, are equal because they are all seen as *gifts from Yang*. This is the distinctive cultural feature of the H'rê in Vi O Lak village.

Furthermore, there is no status distinction between men and women. Men are respected as much as women and there is no concern about having either boy or girl children. Therefore, it can be said of Vi O Lak that, in terms of gender equality, it is a civilized society that goes beyond all other so-called civilized societies in the world. While many nations over the world are currently struggling with the gender equality related issues, the concept of '*gender equality*' has always existed in Vi O Lak village. This is the beauty in H'rê characteristics and lifestyle that have been maintained from generation to generation.

Within the wider extended families (i.e. groups of households), every member lives peacefully and happily and takes care of the others. All the generations living in this group share one sacred room, which is regarded as the '*lecture hall*' for learning the rituals and ceremonies. Through the various ceremonies, the younger generations witness and understand how their grandparents behave toward the Natural Spirits living around them. This is the *unique* method of *education* that nurtures the philosophy '*Village customary law toward the Natural Spirits is the moral values of each community member, and the Natural and behavioral norms of the village toward the Natural Spirits is the law for each member.*'

TRADITIONAL HOUSE

Traditionally, the H'rê lived in long houses housing four or five generations. But since 1975 there has been a gradual reduction in house size. Before 1975, almost all houses were nine sections long, but after 1975 most houses were reduced to seven sections, and then in the 1990, to five sections. Today, most houses are three sections long.

Figure 14: Housing style.
Photo by SPERI, October 2014

Figure 15: Music instrument.
Photo by SPERI, October 2014

Every house has three doors. There is a door at each end of the house which makes it possible to see through the house from one end to the other. For the H'rê, this means that the house is always open to any Spirit of Nature to entre. On entering the house through the main door, the first section is for the grandparents, the second is for the parents, the third for the son, and the fourth is for the daughter. Next to the daughter's room is the room for the daughter-in-law and the son when he marries. Each section has a living space and a kitchen, and inside the house you should not sit with your back to the kitchen, you should always sit facing it. Facing the kitchen, the main door is on the right and to the left, at the other end of the house, is the sacred room. The sacred room has no kitchen. Instead, against the wall, in place of the kitchen hearth is a pillar and a jar of rice wine. In the centre of the room is a wooded mortar. The sacred room has its own door on the side of the house opposite the pillar and wine jar. This door is for spirits to enter at different times of the year when there is a special ceremony and ritual. Outside the door, in line with the pillar, the wine jar, and the wooden mortar is a Nêu to welcome the spirits into the room. Another Nêu stands outside the main door of the house to welcome outsiders.

There are many rituals associated with building a house. Before building, the spirit is asked to choose the location for the house, and before a tree is cut the H'rê worship in order to get permission from the Spirit of Nature. After cutting a tree they worship again, praying to the root of the tree saying sorry for cutting its body. They then put a stone on the stump to

reveal to the Spirits, if they come to the tree and ask where it is, that H'rê have cut it and have prayed. Yang will then not be angry at them for having taken the tree.

GHE WINE IN SACRED ROOM

Inside the sacred room of the house there are three interconnected sets of equipment. First there is the 'sacred pillar' made from the Long Paro tree (Cho Chi in Vietnamese). The Long Paro tree is one of two big trees found on Vang Y Phu that are regarded as housing Spirits of Nature. This sacred pillar acts as a link between the Spirits of Nature and the daily life of the H'rê people. It links to the door of the sacred room and to the Nêu outside the door, and from there to the nature surrounding the village. On the floor of the sacred room in front of the pillar is the traditional pottery jar used for producing Ghe wine.

FAMILIES IN THE SPIRITUAL ECOSYSTEM

The unique feature of the H'rê in Vi O Lak village is that each group of households behaves toward the other groups in a family manner. They stay together in happiness and sorrow. The close link between the spiritual ecosystem, village customary law and village leadership is such that when something wrong happens, the households inform each other first for mutual understanding, then report to the grandparents/great-grandparents of the group. The issue is discussed between the households and in cases where the issue involves other groups of households the grandparents/great-grandparents will sit down for discussions and come up with a solution. All the people share the common energy, will, voice, and solution within the view that *'Village customary law toward the Natural Spirits is the moral values of each community member, and the moral and behavioral norms of the village toward the Natural Spirits is the law for each member.'* This is one of the factors that strengthens the villager's courage to protect the village spiritual ecosystem from the external interventions.

It can be said that the daily behaviors between women and men, between various generations in the same group of households, between the families, and between each H'rê individual and their surrounding spiritual ecosystem, have formed a deep current, unique to the Hre ethnic group, flowing from the past into the present like an on-going 'play', constantly inspiring norms of deep grace toward nature so that the researcher can perceive running through the village a quiet but dynamic, modest but vigorous philosophy of wisdom and grace, faithful to nature, which elsewhere in the world has been abandoned for over one hundred years in a relentless drive to dominate nature.

The H'rê in Vi O Lak manifest the five basic interrelated rights¹ of 'livelihood sovereignty' aiming at creating a truly meaningful life that any person in the world should be aware of in order to nurture self happiness and wellbeing in nature, but which most people in the world have been deprived of by an insatiable thirsting after increases in GDP - with consequences that almost all indigenous nations in the world have to struggle with.

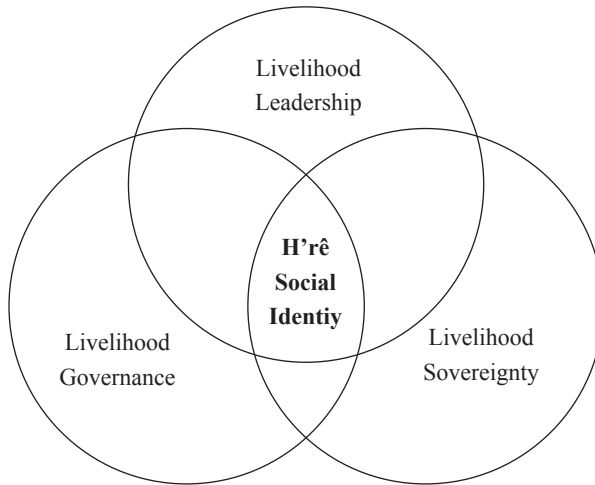
The view of the spiritual ecosystem has created a quiet but strong power to form the H'rê's lifestyle and cultural behaviors that have been reflected via their rituality and ceremony: From cleaning buffalo house in the beginning of the year to welcoming Water Spirit from Ha Lenh stream and hanging it on the sacred pillar in the spirit room; from building banks for the rice fields to planting young rice; from making Ghe wine to using 'reconciliation' vegetable; from the sacred song of Inta to taboos toward Ky Da, and finally the Rat ceremony.

¹ The five interrelated rights of 'livelihood sovereignty' are defined as 'a holistic ethical alternative solution' which consists of five inter-relative rights: 1) the right to land, forest and water, clean air and natural landscape (basic); 2) the right to maintain one's own religion (unique); 3) the right to live according to one's own way of life and values of happiness and wellbeing within one's own natural environment (practice); 4) the right to operate according to one's own knowledge and decide what to plant, initiate, create and invent on one's own land; (holistic); and 5) the right to co-manage or co-govern natural resources with neighboring communities and local authorities (strategic). It needs to be daily exercised, voluntarily and legally, at individual, communal, national and international levels in order to consolidate the sharing of the responsibility towards all living things, for today as well as for the generations of tomorrow. With the achievement of 'livelihood sovereignty', all organisms, human and non-human, will be living in harmony with each other, enjoying happiness and wellbeing, in interdependent/self-determination.'

The scared and harmonized relations between human and nature in the Violak ecosystem is the gift from Yang from year to year, generation to generation forming the foundation for the H'rê's specific spiritual and material livelihood, bringing people inner happiness within a system of value based on the interrelated relationship between heaven - earth - ecosystem. The concept of "holiday for land" of the H'rê in Violak is an illustration of the philosophy and behavior toward happiness. 'The H'rê work on cultivation for only six months of the year and offer another six months of holiday to the Rice Field Spirits. 'When the H'rê from Quang Ngai province visit us, we don't offer them Ghe wine as they never give holiday to the Rice Field Spirits. They work in the field for 12 months of the year' - Elder A Xi shared.

Chapter 4

VILLAGE LAW

‘Village customary law toward the Natural Spirits is the moral values of each community member and the moral and behavioral norms of the village toward the Natural Spirits is the law for each member.’

VILLAGE GOVERNANCE

Social governance among the H'rê of Vi O Lak can best be described as flowing from an inherent desire on the part of Vi O Lak people to be in a 'state of grace' toward the Spirits of Nature, and by extension, given the reverence with which all members of the community hold those Spirits, in harmony with each other. From this spiritual basis, social governance in Vi O Lak is exercised through each member's feeling of self-responsibility for nurturing the harmony they seek between both people and nature, and people and people, such that any action that would interfere with or upset that harmony would be unthinkable. Hence the moral norms of personal behavior, commonly shared, constitute the norms of the village, and the norms or 'law' of the village becomes the means for upholding the personal moral responsibility that each person has to the Spirits of Nature and their fellow community members. In other words, all members of Vi O Lak village are at one in upholding their own personal and joint responsibilities toward nature and toward each other in their ritual and daily practices, such that this becomes the joy of their existence. They would not want, would not dream of, and would not see any sense in doing otherwise. From this there flows the power to resist all unwelcome outside interventions that is the *primary indicator of their 'livelihood sovereignty' and strong livelihood identity.*

At another level, the village law in Vi O Lak is exercised, particularly with respect to relationships with outsiders, through a council of elders made up of the heads (grandmothers and grandfathers) of extended family groupings in their capacity of final decision makers. The qualification for being an elder in H'rê society is knowledge of the natural and spiritual landscape, and whoever is most knowledgeable in this area will become the highest decision maker. There are 12 members of the Elder Council which functions like the 'high court' of a state. A Xi is like the judge and the other members are the jurors. They are the ones who in the 'high court of customary law' make the final decision on the following events:

The first event: Deciding Village Location

The first important function of the Elder Council is deciding whether and where to move the village. This is a very important decision because whenever H'rê people move it means changing their relationship to the landscape that nature has offered to them. This is not something that can be done easily. The elder has to explain his decision to the H'rê people according to the H'rê belief system, H'rê customary laws, and according to the norms of behavior toward the Natural Spirits. An example of this type of decision making occurred in 1987 after the village suffered from a landslide. The government of Kon Tum province decided to move the H'rê people of Vi O Lak to the Vi O Lak Pass area, but the council of elders decided to move it elsewhere - up stream to its present site in order to be closer to Vang Y Phu and Vang Ha Lenh, their two most important spirit sites.

The second event: Buffalo Sacrifice

The second important function of the Elder Council is deciding when to hold a buffalo sacrifice. This process, as described above, involves the coordination not just of the whole village but neighboring H'rê villages as well. And it occurs only in very special circumstances requiring the careful discernment of those who are most wise in these matters.

The third event: Water Governance

The third function of the Elder Council is deciding on which day in March the important water spirit ritual will be held. This is a community event involving every household.

The fourth event: Use of Farming Land

The fourth function of the Elder Council is to encourage the whole community to use the different spiritual landscapes surrounding the village properly. If someone violates the order of the spiritual ecosystem, the Elder Council will analyse the situation and advise properly the person who has violated so they can learn how they should and should not behave. Then the Elder Council will give the final decision on how to deal with the person who violates. This, in fact rarely occurs, especially since the village was relocated upstream in 1987 away from the road to Quang Ngai. Previously the village was located closer to the road and outsiders often entered the village. The sanctions for misuse of land exist therefore mainly for outsiders.

The fifth event: Protection of Ky Da animal and Da Tree

The fifth function of the Elder Council is to encourage people not to touch the Ky Da animal or Da Tree and to punish those who do. According to H'rê the Ky Da is a sacred animal and it should not be hurt. It is one among several animals that are important to the H'rê and which are imagined as standing one upon the other. The buffalo is the foundation of H'rê life, both spiritually and materially, and standing (figuratively) on the buffalo is the Ky Da. Standing on the Ky Da is the Nhim. Standing on the Nhim is the Rat, and on the rat the Inta. These five animals rest upon each other with the buffalo as the foundation. It is explained in H'rê society that without the buffalo, Ky Da, Nhim and rat, the people could not survive. The Inta is important because it has the power to call the sun, the rain and the wind from the sky into the life of the H'rê. The Da Tree is sacred as the home of the Forest Spirit of Vang Y Phu.

The sixth event: Telling the Truth

The sixth function of the Elder Council is to decide what to do when someone tells something that is not true about someone else. Gossip, in this sense, is very taboo in H'rê society, and lying is seen as particularly bad.

The seventh event: Sexual Behaviour

The seventh function of the Elder Council is to facilitate a solution, analyse, and advise the offenders in a case of sexual misconduct on how to behave, but this has never happened in Violak because the Hre people in Violak look at this form of violation as the most taboo.

The eighth event: No Stealing

The eighth function of the Elder Council is to analyse the situation and facilitate a solution in any case of stealing, but *this applies only to outsiders as stealing has never happened within Violak village.*

These several functions of the elder council are aimed at governing the behavior between humans and nature, and between humans and humans. The Elder Council is in a final decision making position with regard to social governance issues, however many of these would be settled at the household or extended family level and would not need to reach the elder council. Furthermore, the elder council does not deal directly with issues of rituality, as these are the responsibility of each H'rê individual in Vi O Lak, except that the elder council decides on the exact date on which particular communal rituals or ceremonies should be held. In many cases this will be the decision of the man who is highest in prestige in the elder council because of his deep ecological and spiritual knowledge. He you might say, is the final, final decision maker.

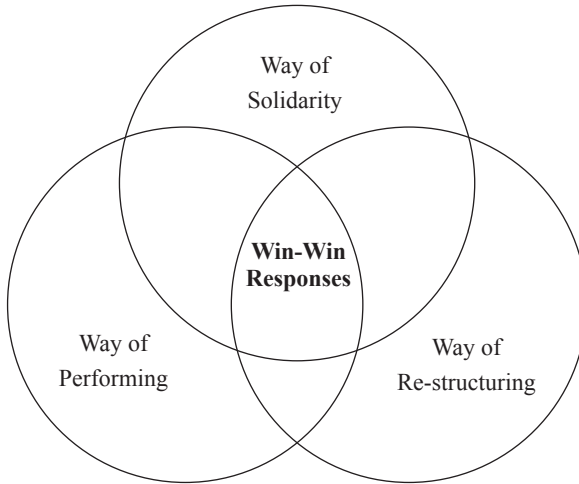
The ninth event: Resisting Outside Intervention

The ninth function of the elder council is to make the final decision whether or not to accept any intervention from outside, particularly where there is a concern that it might threaten to hurt any Spirit of Nature in the surrounding landscape, or any relationship between H'rê and those Spirits. Examples of such decisions are described in the next Chapter.

Chapter 5

INTERVENTION AND RESPONSES

H'rê natural resistance to overcome intervention that are threatening and damaging to their own philosophy and identity.

‘Those who love freedom and are looking for its real expression, as are the H'rê in Vi O Lak village, are people who respect and listen to nature, live in harmony with it and protect it from outside interventions. Freedom and well-being is given equally to everyone by nature. This gift, however, can only be enjoyed and preserved forever by persistent and loyal people like the H'rê in Vi O Lak village’.

NAMING THE VILLAGE

‘After the Vietnam victory over the American invaders in 1975’, elder A Xi shared, ‘the Kinh Vietnamese official went to Vi O Lak to work and renamed the village ‘Group 14’ of Hieu commune, which made us very confused. Then from 1997 to 2007, they named us ‘Village 7’ of Po E commune, which we didn’t understand, either. From 2008 to 2012, we saw the name ‘Village 7 of Vi O Lak’ shown on the papers, which made us confused again. We just simply call ourselves the H’rê in Vi O Lak village’.

In H’rê language, Vi mean ‘human’ and Olak means ‘a stream of water’. The name of the village therefore means ‘people living along the water stream’. This is a meaningful name for a village and the village had this name in 1957. In 1975, however, the government changed it to ‘Corporation No. 14’ and after 1997 to ‘Group No. 7’. Then in 2008 the village was renamed ‘Group 7 (Vi O Lak)’. It is easy to imagine how the people of Vi O Lak, with their close spiritual relation to their natural surroundings would find it difficult to identify with such alienating technocratic labels and the people of Vi O Lak did not do so. Instead, they stuck with their original name, and through their steadfast identification with their original name, the official name for the village returned to ‘Vi O Lak’ in 2012.

IMPOSED HYBRID RICE SPECIES

Five or seven years ago, the District Agricultural Extension Office began a movement for the introduction new hybrid rice species in Kon Plong district. They came to Vi O Lak village but the villagers said no, because for the H’rê rice has a spirit and they cannot betray that spirit, they need to nurture it for their own spiritual and material survival. That is why they have a rice spirit ritual, a rice store ritual, a water spirit ritual and a forest spirit ritual governing how they should behave toward their rice. Rice supports

them, not only as food, but also as the principal ingredient for the Ghe wine which is used in offerings to the Spirits of Nature. It is understandable therefore that they would refuse the introduction of something that would disturb their whole spiritual ecology. They didn't even have to think about it. It wouldn't have deserved a moment's consideration. But this doesn't mean that the H'rê are resistant to anything new. Thirty years ago they welcomed two new species of rice that had been given to them as a gift by H'rê people from a different area, and they now name those two new species of rice after those people. For the H'rê, in terms of the H'rê way of life, it was meaningful to accept such a gift. But the introduction of hybrid species of rice with no spirit could only offend the Water Spirit, the Spirit of Rice, the Spirit of the Wine and so on. In other words it would offend everything they believed in.

TOP-DOWN STANDARDIZATION OF CULTURE

In 2013, the Vice-Prime Minister of Vietnam, Mr Hoang Trung Hai, passed Decision No. 298/QD-TTg dated February 5th mapping Mang Den area of Kon Plong District to become a center for eco-tourism. According to the Decision No. 298/QD-TTg, Vi O Lak was chosen as a top priority "Cultural Village". Being a Culture Village means that you have to satisfy 17 criteria set by Decision No. 298/QD-TTg, not just for the Central Highland, but for the whole of Vietnam, regardless of differences of culture and environment. According to H'rê, however, culture is about the interaction between a people and their natural and spiritual landscape, and for Vi O Lak it is about interacting with the natural and spiritual landscape that surrounds Vi O Lak. In this respect they have a number of cultural criteria that they have to fulfill - or taboos that they have to avoid - such as not hurting the Ky Da animal, not telling lies about other people, not betraying one's wife or husband, not encroaching on another's farm, not stealing, not marrying inside three generations. These taboos are what Vi O Lak see as their culture and they bear no relation to the government's 17 criteria.

There is a complete *miss-match*¹ between the government's abstract criteria for what constitutes 'culture' and how the H'rê relate culturally to their environment, such that the *only way that Vi O Lak could be turned into a Cultural Village is by destroying its culture and imposing a set of criteria unsuited to their environment*. It means this policy violates both *legally* and *ethically* the H'rê people in Violak village. It is not surprising then that such an imposition would be strongly resisted.

BUFFALO SACRIFICE FOR PERFORMANCE PURPOSES

Three years ago, the Culture Department of Kon Tum province wanted to give Vi O Lak village one buffalo and 50 million VND for them to perform a buffalo sacrifice. The reason was that Kon Plong district in which Vi O Lak is located is very famous for its beautiful landscape and forest cover, and the Vice-Prime Minister of Vietnam had decided that Kon Plong district should become an eco-tourism district, and that the country should build there a second Da Lat, given that the first Da Lat in Lam Dong province of the Central Highlands was already damaged by over exploitation. The district authorities saw Vi O Lak, with its beautiful village, beautiful people, and beautiful landscape, as a good candidate for becoming a 'Cultural Village' for attracting tourists in the future. That is why the local authority wanted Vi O Lak village to perform a buffalo sacrifice.

When this message came to the Po E Commune, the leaders of the Commune supported the proposal. After that, Violak village received the message that they were going to receive one buffalo and 50 million VND to perform the sacrifice. This top-down decision was then discussed between the elders as follows: *first*, a request for a buffalo sacrifice must come from a villager who feels unwell, unhappy or guilty towards Yang; *second*, if he needs to apologize to Yang with the buffalo sacrifice, he must ask the elders and spiritual leaders for their opinion; *third*, the

¹ More analysis on two different thinkings and systems of values between the government and Violak village will be made in the next series.

leader, the elders, the clan and family members of that person then sit down together and further discussion proceeds about the decision on the buffalo sacrifice; *fourth*, when the decision is made, they discuss the selection of the buffalo; *fifth*, criteria are set for the buffalo; *sixth*, the whole village decides what buffalo is to be selected; *seventh*, the date and time for holding the buffalo sacrifice is selected; *eighth*, a meeting is held with Violak villagers and those coming from the surrounding villages to announce whose buffalo is to be sacrificed and when; *ninth*, the location is selected for the event; *tenth*, persons are assigned to make a Neu tree and work with the person in charge of killing the buffalo on event-related arrangements including the taboos; *finally*, Violak villagers and people from the surrounding villages are assigned to make logistical arrangements including preparation of Ghe wine, vegetables, rice, cakes, etc., for offerings. Before the day of holding the buffalo sacrifice, the buffalo's owner often spends a whole night talking to the buffalo. The spiritual leader and the most prestigious elder also stay with the owner to share with him and talk with the buffalo.

Based on those steps, they said that the buffalo offered by the authorities did not come from Vi O Lak, and that the decision to kill the buffalo was not made by Yang, the Sky Spirit as would be normal for a buffalo sacrifice, it was made by the provincial authorities, and not for the normal reason a buffalo sacrifice would be held. So they said no to the commune authorities, they would not receive the buffalo or the 50 million VND. But the commune authorities were not confident to reply negatively to the district and the province, so negotiations continued until the elder council submitted the issue to the most prestigious elder in Vi O Lak, Mr. A Xi, in order to get a final decision. And Mr. A Xi said no, then all the H'rê people, including the Vice-chairman of the commune then said no also, and the Kon Tum Culture Department had to accept the decision.

Figure 16: Ha Lenh stream. Photo by SPERI, October 2014

Figure 17: Village discussion. Photo by SPERI, October 2014

Given the importance of the buffalo sacrifice in H're life in resolving the disconnection between human life and the Spirit of Nature, with the buffalo standing in for the human in a propitiatory sacrifice to Yang (see description of buffalo sacrifice in previous chapter), it is not difficult to understand why the elder council could not agree to the provincial authorities' attempt to contrive a sacrifice for publicity purposes. They simply have more respect for the integrity of their beliefs and practices.

PRIVATIZED LAND RIGHT TITLES

In 2005, Decree No. 38/2005/CT-TTg dated January 5th, 2005 was passed by Vice-Prime Minister Nguyen Tan Dung in order to monitor all three forest categories all over Vietnam. Four years later, in 2009, Kon Tum People's Committee passed decision No. 01/2009/QD-UBND dated January 9th, 2009 in order to monitor the three forest categories in Kon Tum province. Four years after that, monitoring and checking of the forest area of the Thach Nam Watershed Management Board where H're people of Violak were living was implemented. The outcome of this was that 1,427.5 ha of 'Watershed Forest' was changed to 'Production Forest' and given to Kon Plong district. In order to return this land to the local indigenous people, the Kon Plong People's Committee passed Decision No. 569/QD-UBND dated July 4th, 2013, and selected 53 households of H're people in three villages – Violak, Vikoa and Viktau – to receive 427 ha of Vang Ha Ro, including 174 ha for 21 young farmers from Violak who were selected according to the Kon Plong People's Committee criteria that they should be knowledgeable and capable to maximize the commercial benefit of that land. Meanwhile, Vang Ha Ro, according to the H're people's belief, is where Yang spirit is living and observing the H're people, and offering them the natural nutrition flowing from Vang Y Phu to Vang Ha Lenh, and passing by Vang Ha Ro to enter into the Violak and Vi Nong rice fields from which the H're people can harvest the outcome of this gift from Yang. That is why H're believe that rice is a 'gem' given by Yang, and why in the harvesting season they ritualize and celebrate and welcome this 'gem' as 'a new born baby' (Elder A Xi, 2014, Rice Planting and Rice Harvesting Ceremonies, Chapter 2 Rituality and Ceremony).

That is why when the 21 young H're farmers returned to the village after receiving Red Books from Kon Plong People's Committee they were feeling very strange in their hearts. They felt confused. Having been given exclusive land right titles by the government they felt that something was not right.

Their first action on returning to the village was to reveal their feelings to the elders. The elders subsequently called a meeting for the whole village to try and find a way of overcoming the 21 young farmers' feelings of crisis, and they came up with the solution of moving the 21 title holders to becoming 21 leaders of 21 teams to manage the whole 427 ha of Vang Ha Ro, not just the 174 ha that had been converted into 21 Red Books. Each of the 21 team leaders would then lead a group of households selected from among their own residential group, and together all 21 teams would manage the whole of Vang Ha Ro¹ together.

From the H'rê perspective, Vang Ha Ro does not exist in isolation. It is indivisibly connected to Vang Y Phu and Vang Ha Lenh in supplying nutrition to the rice field as a gift from the Spirit of Nature to which they have to answer by nurturing the land and worshipping its Spirit, for fear of punishment if they misuse it. From this perspective, it is easy to understand why the 21 recipients of the government's individualized land titles felt uncomfortable - they had been made *victims* of the government's policy of distributing privatized land use titles and put in the invidious position of being differentiated from the rest of community.

They were being made complicit in the government's dismemberment of nature and severing of the community's relation to Vang Ha Ro. Naturally they were worried about the social and spiritual consequences for this for them and for the whole community. The solution of moving the 21 young title holders to become 21 team leaders for the whole community to

¹ The Elder's Council and the whole village community had held several meetings ending up with a written recommendation on moving 21 title holders to become 21 leaders of 21 teams for Vang Ha Ro forest protection to be submitted to the local authorities and establishment of a new 'village fund' managed by the forest protection groups and Women's Association. The purpose of the fund is to encourage the young people to collect seeds of Spirit Trees from the forest to build the nurseries at the forest margin, the household's gardens and the communal rice stores in order to preserve the biodiversity and protect the earth from the global warming due to the agriculture industrialization. (See details in the next series).

managed the whole of Vang Ha Ro (not just the 174 ha) was to reunify the community and nature by distributing the responsibility for Vang Ha Ro equally among the community and incorporating the 174 ha back into the whole of Vang Ha Ro.

INDIVIDUALIZED FOREST PROTECTION CONTRACTS

One day the village leader returned from a meeting of the commune and district authorities and reported to the elders that the district and commune will contract with seven households in the village to receive money in return for protecting the forest on Vang Pa Ro. The elders' response was to call a meeting of all 72 households of Vi O Lak where it was decided that it will be the village who decides who receives the money, not the government.

They were concerned that if seven people selected by the government were to receive money for protecting Vang Pa Ro, what affect would that have on the villagers' beliefs and customs of sharing responsibility for Vang Pa Ro and on the daily livelihoods of the villagers who obtained fuel wood and 43 species of edible vegetable from the forest surrounding Vi O Lak. And if those 7 were to have sole responsibility for managing Vang Pa Ro, how will the other 65 households fulfil their spiritual responsibility toward Vang Pa Ro? These were the questions that concerned the villagers and elders.

So they decided that they would choose the seven recipients of the contract money, and they would choose them on the basis of who needs money right now, for example for building a house, and those recipients would not receive that money each year for ever. Once they have solved their money problem, the contract money would be moved to another set of households who had a need for money. Hence, the contract money would be circulated on the basis of who was in need.

Meanwhile responsibility for protecting Vang Pa Ro would remain the joint responsibility of all 72 households, not just those seven temporarily

receiving the contract money, for how else would the other households be able to satisfy their yearning to fulfil their spiritual responsibilities toward Vang Pa Ro? To please the government, the village accepted the seven contracts for forest protection and the money that went along with it, but they distributed the money and the responsibilities for forest protection in their own way, consistent with their own view of joint community responsibility toward each other and toward nature. By doing so, as with the case of the 21 land titles, they resisted the social differentiating and nature dismembering consequences of government interventions.

FINANCING HOUSING SUPPORT

Another well intentioned action of the government was to build a house for one of the households that was too poor to build one themselves, and they provide 20 million VND for the purpose. But the house would have been of government design with none of the cultural features of the traditional H'rê houses that specifically connect them to the spiritual landscape. To overcome this threat to the village's cultural integrity, the elders agreed to receiving the money, but they told the government that they would build the house themselves, which they did. And now the poorest household in the village lives in the finest house. And this makes everyone in the village happy.

Figure 18: Vi O Lak windy road.
Photo by SPERI, October 2014

Figure 19: Vi O Lak stream snails.
Photo by SPERI, October 2014

MOVING THE VILLAGE

Before 1987, the village of Vi O Lak was located closer to the border with Quang Ngai province, but in 1987 a landslide damaged several houses and killed some animals. The government of Kon Tum province decided to move the H'rê people of Vi O Lak out of the area, but the council of elders decided instead to move the village further up stream to its present site in order to be closer to Vang Y Phu and Vang Ha Lenh, their two most important spiritual sites.

They could not accept to be moved elsewhere. Moving a village is a very important decision, for whenever H'rê people move it means them changing their relationship to the landscape that nature has offered to them and this is not something that they can do easily. Deciding when and where to move the village is a function of the elder council and the elders need to explain their decision to the H'rê people according to the H'rê belief system, H'rê customary laws and the norms of behavior toward the Nature Spirits.

UNDERSTANDING VILLAGE RESISTANCE AND LEADERSHIP

The key to understanding the resistance of Vi O Lak village to outside interventions lies in the relationship of each individual to the Spirits of Nature in the landscape surrounding the village.

This relationship is expressed through a series of rituals and ceremonies that are entered into as persons, as households, and as groups of households related through descendants of the same grandparent. Through these rituals, belief in spirits dwelling in every corner of the natural environment is nurtured and sustained, and transferred into the daily behavior of every individual as voluntary acts of worship. These shared beliefs and behaviors constitute the cement that connects different generations, different individuals, different families, and different groups of families together, jointly and singularly to the natural landscape, which is itself spiritually

and physically interconnected - from the highest point of Vang Y Phu to Vang Ha Lenh (Stream Spirit) to Vang Ha Ro (Forest Spirit), to Vang Pa Ro to Vi Nong sticky rice farming and Vi O Lak rice farming - through the natural flow of water and nutrition, understood by the people of Vi O Lak as gifts from the Spirit of Nature, gifts that themselves also have a spirit.

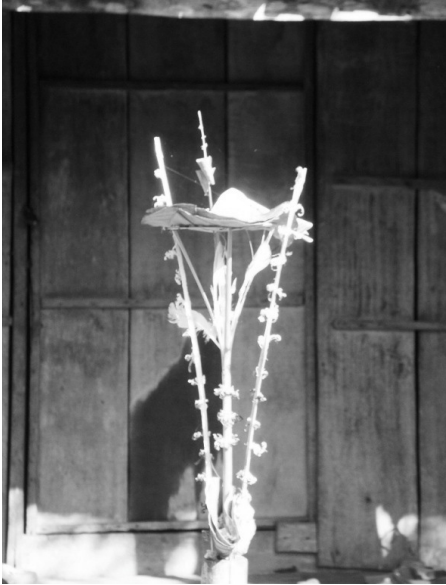

Figure 20: Nêu spirit. Photo by SPERI, March 2015

Figure 21: Kitchen tools. Photo by SPERI, October 2014

There are different ceremonies throughout the year for each individual landscape spirit - for Vang Y Phu, Vang Ha Lenh, Vang Ha Ro, Vang Pa Ro, Vi Nong sticky rice farming and Vi O Lak rice farming area, etc. Compare this to the system of governance by the Thach Nam WMB that brings together *the whole 1,100 hectares under one undifferentiated land title*, and then contracts with selected individuals to protect or exploit arbitrarily excised segments of the whole. The institutional mode in operation here is entirely without connection to the Spirits of Nature, and *without recognition of the spiritual responsibility of humans toward nature*.

The strength of Vi O Lak in resisting such aberrations comes from the *inner reward* that each individual experiences as singular or joint actors acting with reverence toward a landscape of great natural and spiritual diversity. Through heartfelt acts of generosity toward each other and toward the various Spirits of Nature, the H'rê people believe their own life will bear many 'sprouts' - a suitably naturalist H'rê concept that might be linked to the Buddhist concept of 'merit'. The point is that there is an inherent desire on the part of each H'rê individual to do well toward nature and well toward one's neighbors for the intrinsic reward of the wellbeing that it brings to everyone.

From this philosophical and ethical outlook how were the H'rê to respond to the local government authorities selecting a few of their number and assigning to them the exclusive responsibility of administering a section of the natural and spiritual landscape bureaucratically excised as 'production forest'. They responded in terms of their own understanding. They *disregarded their newly acquired individually held land-use titles and redefined themselves as team leaders* in a joint community effort to nurture the whole forest area, and not just the segment bureaucratically marked off for them by the Watershed Management Board. The same redefinition of the government's intentions was made with respect to the seven contracts to protect the 184 hectares of Vang Pa Ro. The same philosophical and ethical outlook also explains why industrially produced species of rice were kept out of the environment through fear of offending the spirit of the traditional rice species gifted to them by nature.

But what enabled them to resist these impositions, especially in the Central Highland where the government has ruled for decades with a mind set of control without understanding, participation and encouragement? It is not easy for powerless and officially denigrated ethnic minorities to resist the power of the state - especially in the Central Highland. And yet the H'rê people of Vi O Lak village have done so quietly, assuredly, with no expression of conflict. Has it something to do with the characteristics of leadership in their community? Do they have a strong inflexible leader? No, what has enabled them to resist government interventions is the

general character of their community. All the villagers are one, with the same beliefs, the same behaviors and the same norms toward the natural landscape surrounding them. The leadership characteristic of Vi O Lak village is the leadership of each individual living in harmony with each other under the one customary law which is also the law of each individual. Such a form of leadership cannot be centralized in one person or even into one group of elders who might then be bought by corruption to violate their beliefs. *It is embedded in each individual following their own desire for the spiritual and physical wellbeing of all.*

CONCLUSION

This research of Violak village is presented as a living example of ‘*Livelihood Sovereignty*’ – a condition in which “*humans and nature live in harmony with each other enjoying happiness and wellbeing in interdependent self-determination*”. It is reflected here in the inner satisfaction that the H’re people of Violak experience in the daily practice of voluntarily nurturing their spiritual ecology according to their own beliefs in admiration of this gift from nature by each member, by all the community, by village law, by village leadership, and according to their own views on their own spiritual ecology, as is the legitimate wish of any nation aspiring toward true civilization, and as people all over the world are becoming aware of and beginning to follow in search of “*development of the kind that would strengthen our sovereignty and give to our people the ability to pursue and fulfil their innermost yearning. This represents the true spirit of great institutions of learning*” (Jigmi Y. Thinley 2013), A New Development Paradigm.

What is striking about the Violak case is how so many government interventions have threatened the existence of the unique ‘Livelihood Identity’ of the H’re people of Violak village: From renaming the village; introducing hybrid species of rice; imposing criteria for a ‘Cultural Village’ without properly understanding the cultural values of H’re; seeking to commercialize the sacred buffalo sacrifice; to privatizing and contracting protection of the spiritual forest which the H’re people have already been nurturing voluntarily according to their own beliefs. These interventions, while well intentioned, have however, been undertaken without knowledge or understanding of the cultural and social values that govern H’re behaviour individually and communally toward Yang and toward their spiritual ecology. Inadvertently, the interventions have created big challenges that could have the effect of severing the relationship between members of the village and Yang, leading to the decay of village solidarity. Pulled one way and then the other, the villagers are in danger of losing sight of what direction they should to go in, and may end up turning their backs on their spiritual ecology and betraying themselves by accepting privatization with all its socially differentiating effects upon community solidarity.

And what is equally, or even more striking about Violak village is how the people have been able to peacefully, quietly, and determinedly resist these interventions. What is it that has empowered them to do so? The H're people of Violak have been able to preserve their 'Livelihood Sovereignty' against threatening interventions because of their assuredness as the recipients and custodians of the gifts of nature, such that any action that threatens to violate that relationship is simply unthinkable.

The result is that today Violak is a village of abundance, prosperity, happiness and wellbeing, and we can confirm from their example that the three key concepts leading to the Livelihood Sovereignty of the H're people in Violak Village are: 1) The H're Leadership system¹, 2) H're Customary Law², and 3) the H're view about Sovereignty³ toward their spiritual ecology. These three concepts as understood by H're constitute the basis for five key factors responsible for fulfilling their innermost yearnings in their daily life:

1) Nurturing their harmony in their own natural spirit space; 2) governing according to their own norms toward their natural spirit space; 3) practicing their own wisdom toward the natural spirits according to their own beliefs; 4) feeling free to decide what, why and how they are to behave toward their natural surroundings; and 5) their internal capacity to resist any outsider in order to maintain their own norms and values living in their own spiritual ecosystem.

¹ H're Leadership: for H're, each member is a spiritual leader, and each couple in a family is a teacher for their children. In every household sacred room combining different spirits of nature, living harmoniously day and night, spring, summer, autumn and winter, sharing with H're behaviour of different generations, every outsider can learn to recognize H're self-leadership and self-determination toward harmony and grace with nature.

² H're Customary Law: the governance system of each member's self-leadership is a very unique governance system following cognatic kinship in providing equality between females and males, to reflect the innermost yearning for equality physiologically, psychologically, intellectually, and morally to satisfy all interrelationship horizontally and vertically.

³ H're Sovereignty: the concept of sovereignty that the H're people of Violak village understand is that of self-responsibility, in the sense of living faithfully, loyally in grace with Nature's Spirits inter-generationally - for both human and nature.

H're people in Violak village present their traditional way of living as “good living”, with the seven characteristics of 1) self-determination; 2) self-responsibility; 3) self-confidence; and 4) small, 5) slow, 6) smart and 7) sustainable ways of nurturing their wellbeing.

The twelve indicators of their ritual and ceremonial behaviours, which are performed with such devotion over the twelve months ritual cycle of the year, are reflective of the H're people of Violak's innermost happiness and wellbeing.

We can understand the Livelihood Sovereignty of Violak as coming from their village leadership and governance system driving the five fundamental rights that H're people in Violak village have been nurturing and maintaining on their own: 1) The right to live on the land, 2) the right to perform their beliefs on the land, 3) the right to practice their wisdom on the land, 4) the right to decide daily how to meet their material and spiritual needs on the land, and 5) the right to co-take care of nature's spirits in the universe.

Like Bhutan, with its triple foundation in Buddhism, the Monarchy and Constitutional Democratic Government upholding indicators of National Happiness at the level of the Nation in a volatile environment of Nation States intent upon maximizing production for economic growth, so Violak, a village of only 243 people in 72 households belonging to 10 family groupings, but surrounded by a larger society intent on chasing after money and commodities in a market led drive for increases in GNP, is standing firm after over 50 years of resisting any outside intervention that does not fit with its own norms, its own laws, and its own values toward their own spiritual ecology.

OPEN DISCUSSION

From this example of Vi O Lak we would like to call upon any individual, organization, community, or nation to contemplate and critically consider what are the factors and indicators of wellbeing and happiness?

According to your understanding, how do they relate to the situation of natural resource management? From your values, how do you value natural resources - as resources to be exploited for profit making, or as people like H'rê do, as sacred and spiritual?

And what would you choose, small-scale farming for families and communities, self-sufficient and self-reliant, living well and feeling confident in grace with nature, listening to nature, understanding nature, following nature and worshiping nature in all its diversity, or would you follow the model of mono-culture and hybridity, commodity production and consumption?

These are questions that confront indigenous ethnic minority communities in the Mekong region daily, and other indigenous peoples in other parts of the world. The individuals from these communities who encourage other members of their community to voluntarily maintain loyal relations with nature, and who show full responsibility for their society within the context of national laws, we call 'Community Entrepreneurs'. They are prestigious persons who build their prestige and capability by convincingly spreading their own philosophy and identity through their daily behavior toward other community members and nature. Their capital/assets are in the form of prestige and inspiration coming from their capability of leading the community to voluntarily create additional cultural and material values on the basis of the fundamental values that the community worships and respects as forming the norms and customs (identity) of that community.

More simply, Community Entrepreneurs can be defined as brave and venturesome persons, who create free spaces and who are well aware that freedom nurtures the creativeness necessary in order to operate and govern the development of their own value and choices for their own philosophy and identity independently and confidently from one generation to another. They have freedom in mind, self-confidence and responsibility for community decisions. Hence, they are worshipped and respected as spiritual leaders, who help the community overcome difficulties and challenges as well as personal temptations to maintain and develop traditional customary values, ethical and cultural characteristics of the community in nurturing nature for harmonious, safe and autonomous development. The non-material values created by the community entrepreneurs and their communities are towards ECOLOGY, SOCIETY AND THE MEANING OF LIFE OF ALL LIVING THINGS.

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHT

The author confirms that the intellectual property right of this research belongs to the H'rê people in Vi O Lak village via the enthusiastic explanations of the village Elders' Council, key farmers at Vi O Lak village such as Mr. A Pan, Y Nam, Y Buong, Y Hien, the 21 H'rê men who handled the 21 Red Books of 174 ha forest in Vang Ha Ro, A Chon, Vice Chairman of the Po E Communal People's Committee, Mr. A Son, Vice Director of the Cultural Department of Kon Plong district, Ms. Y Nga, Vice Chairwoman of the Po E communal People's Council. The information relating to H'rê people, their laws and solutions and responses to overcome interventions during the previous 40 years have been recorded, video-taped and stored at the library of the Community Entrepreneur Development Institute (CENDI).

The author has been supported enthusiastically by representatives from the Kon Plong District Department of Agriculture and Rural Development, the Kon Tum provincial Union of Science and Technology Associations and the 'livelihood sovereignty Alliance' junior and senior staff who worked directly with H'rê people in Vi O Lak village, such as Mr. Le Van Ca who specialized on customary law and community-based forestland allocation, Mr. Duong Quang Chau who specialized on ecological farming in land use planning, Mr. Phan Dinh Nha who specialized on state forest enterprise policy analysis, Mr. Vu Van Thai, mapping and logistics, Mr. Nguyen Van Dung, driver and healthcare taker. The research has benefited from the input of Mr. Dam Trong Tuan, formatting editor, Ms. Dang To Kien, correcting editor, Mr. Pham Van Dung, statistical checking editor and translator, Ms. Tran thi Bach Yen. They all engaged and updated over time in completing this final version.

The author deeply understood the special and valuable supervision intellectually by Prof. Dr. Friedhelm Göldenboth from Naturelife International, Germany and Dr. Keith Barber from Waikato University, New Zealand who devoted time directly, voluntarily and via online skype and email in order to bring this version to completion.

We thanks CARITAS France for their finalcial contribution of the pilot community based forest-land allocation in 2014, which opened the way to our working with the H're people in Vi O Lak village, Kon Tum Province in the Central Highlands of Vietnam.

We also thanks to our Bhutanese friend, Mr Phuntsho who works in 'Centre for Bhutan Study and Gross National Happiness Research - CBS', Kingdom of Bhutan, an anthropologist who helped in correcting the information on 'motivation' of the version.

So far there is very little research done regarding to H'rê ethnic group. Therefore, readers' critiques and comments on our work with the H'rê people in Vi O Lak village will be precious and respected.

Tran thi Lanh

Biography of the Author

Tran Thi Lanh has a Biology Bachelor 1981, post graduate qualifications in “Ecological Based Natural Resource Management and Land Use Planning” 1989, “Human Ecology” (East West Center, Honolulu, Hawaii 1990), and “Environmental and Social Impact Assessment” (Hanoi 1992), took vice- PhD on “Traditional cultural based co-natural resource governance between Dzaio ethnic minority people and Ba vi National Park” 1992-1997, then moved to

PhD 1997-1998 due to policy reform in education sector, “Resource Conflict Resolution and Social Justice” (Institute of Social Studies, Netherlands, 2000), and is currently Honorary Research Associate in Anthropology at Waikato University, New Zealand. She is the Founder of Toward Ethnic Women (TEW) for Women’s Rights, 1994; Centre for Human Ecology Studies of Highlands (CHESH) for Indigenous People living in harmony and grace with Nature’s Right, 1999; Centre for Indigenous Knowledge Research and Development (CIRD) for Indigenous People’s Institutional Rights, 2000; Social Political Ecology Research Institute (SPERI) for Indigenous People’s Cultural Ecology and Identity Right, which was formed from a merger of TEW, CHESH and CIRD in 2006; Consultant on Development (CODE) 2007 for transparency and sustainability in extractive industry policy making and implementation on Non-Renewable Resources, and has united all into the Livelihood Sovereignty Alliance (LISO) for indigenous social and political organizational and institutional legalization in Natural Resource’s Co-Governance in 2013. Tran thi Lanh has been an intellectual activist for more than 20 years working as a tireless advocate for the identity and the land of indigenous ethnic minority peoples in the Mekong Region of Southeast Asia, and in 2015 she founded a new ‘baby’ named CENDI (Community Entrepreneur Development Institute) to inherit SPERI’s consciousness of Livelihood Sovereignty and Village Wellbeing and continue the transformation of innovative ethnic minority ‘Key Farmers’ from 1995, to “Coordinators” in 2005, and “Community Entrepreneurs” in 2015 in order to hand in hand build through 2015-2025 a Young Indigenous Ethnic Leadership Directive Strategy for Agro-Ecological System Enterprising (YIELDS-AGREE) based on their own values of happiness and wellbeing. Recently, Tran thi Lanh has concentrated her time for enriching world-wide connections between Livelihood Sovereignty and Village Wellbeing (Mekong), Gross National Happiness in Bhutan (Himalaya), Self-Reliance in Vanuatu (Pacific), and Good Living in Bolivia and Amazon (Latin America) for ensuring Indigenous Ethnic Minority Wisdom and Value Systems and their own Property Rights World-Wide. Tran thi Lanh desires to work hand in hand with anyone who cares about nature, so that together we can unite the family of those who Nurture Nature into a stronger current and foundation for fighting against the destruction of nature caused by mainstream ‘development’ in the world today.

Trần Thị Lành

Chủ quyền Sinh kế và sự Thanh thản của Làng

Người H'rê và Hệ Sinh thái có Hồn

Tiếp cận Lý thuyết Sinh thái Nhân văn Sinh học

Tập thứ ba: 2014-2015

Trần Thị Bạch Yến *dịch*

NHÀ XUẤT BẢN TRI THỨC

Chủ quyền Sinh kế và sự Thanh thản của Làng

Người H'rê và Hệ sinh thái có hồn

Bông hoa tại Vườn Quốc gia Belem bên dòng sông Amazon. Ảnh:
Trần Thị Lành, Diễn đàn Xã hội Thế giới 2009

*'Thanh thân là do ta tạo ra từ giá trị của chính ta.
Nếu ta biết nuôi dưỡng sự thanh thân
trong tâm hồn như nâng niu từng hơi thở,
sự thanh thân sẽ để lại cho ta niềm hạnh phúc của chính ta
Để rồi, không gian tự do và sáng tạo sẽ không chối bỏ ta!'*

Trà lại đất tổ tiên cho chúng tôi. Đấu tranh tại diễn đàn xã hội, Belem, Brazil, Amazon, 2009. Ảnh: Trần Thị Lành

Không những có ‘nhiều quốc gia vẫn đồng tồn tại bản ngã của chế độ thực dân và phong cách văn hóa bộ lạc’ (Ryan, so sánh giữa các thiết chế chính trị, 2013)

mà ‘trong thực tế, tộc người H’rê ở làng Vi Ô Lắc, với hệ thống luật tục và bản lĩnh tự chủ, họ đã tự duy trì được các giá trị văn hóa xã hội, sinh thái chính trị và chủ quyền như một thể chế độc lập đang mong đợi mà không hề máy may xuất hiện bóng dáng của một hệ thống quản trị ban bộ hành chính quan liêu’ (Trần Thị Lành, 2015).

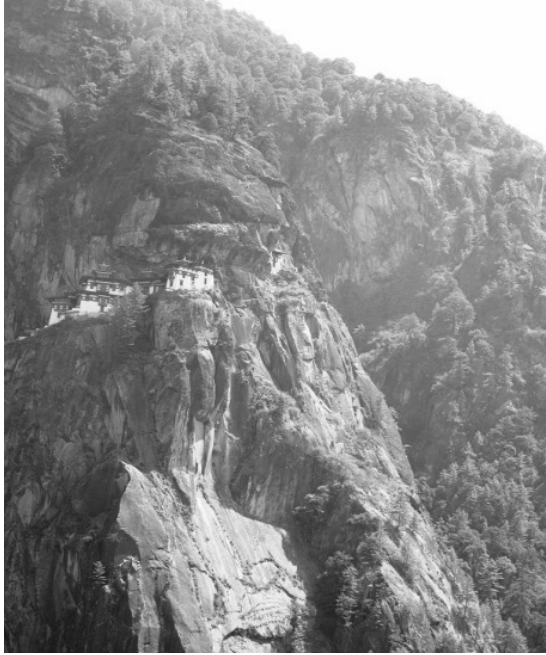
Từ Khóa

Lãnh đạo Làng, Luật Làng và Chủ quyền Làng
hướng tới Bản sắc và Chủ quyền Sinh kế
vì sự Thanh thản của Làng

Tóm tắt

Lãnh đạo Làng, Luật Làng và quan niệm về Chủ quyền Làng là ba nội dung tương tác hữu cơ và là phương pháp luận xuyên suốt mà người H' rê vận trù và nuôi dưỡng “Bản sắc Sinh kế và Chủ quyền Sinh kế” vị hạnh phúc và sự thanh thản của chính họ ở làng Vi Ô Lắc. Chúng tôi xin được giới thiệu ba đặc thù cơ bản trên cùng bạn đọc.

ĐỘNG LỰC RA ĐỜI CUỐN SÁCH

Hình 1: TaKtshang, Paro. Ảnh: Trần Thị Lành, 2012

Liên minh LISO ra đời cuốn sách *Chủ quyền sinh kế và sự thanh thân của Làng* ở tộc người H'rê làng Vi Ô Lắc vào dịp Hội nghị Quốc tế về “Chỉ số Hạnh phúc Quốc gia - Gross National Happiness - GNH” tại Paro, Bhutan từ ngày 3 đến ngày 6 tháng 11 năm 2015 để tỏ lòng thành kính và biết ơn sâu sắc Đức Vua Cha đời thứ tư Jigme Singye Wangchuck của Vương quốc Bhutan - người khởi xướng và hành động vì hạnh phúc của toàn thể nhân dân Vương quốc Bhutan, nhân dịp Ngài tròn 60 tuổi ngày 11 tháng 11 năm 2015.

Cuộc đo sức giữa hai hệ giá trị “Chỉ số Hạnh phúc Quốc gia - Gross National Happiness - GNH” của Vương quốc Bhutan bắt đầu từ năm 1972 do Đức Vua khởi xướng và “Tổng Sản phẩm Quốc nội - Gross Domestic Product - GDP” cũng từ thời kỳ trước sau đó (1972) do một vài quốc gia

mới nổi, vốn dĩ được hầu hết các quốc gia trên toàn thế giới sùng bái dưới loại hình phát triển theo “tân tự do” như “điều gặp gió” trong hơn bốn thập kỷ cuối thế kỷ XX. Kết cục là Vương quốc Bhutan đã: 1) biến điều “không thể” trở thành “có thể”; và 2) lập lại thể trận từ “nghĩ hoài” trở thành “ngưỡng vọng”.

Năm 2008 là năm thứ 36 của Đức Vua và Vương quốc Bhutan “*chuyển mình*” từ chế độ “Quân chủ chuyên chế” thành “Dân chủ lập hiến”. Ngôi và vị được trao truyền cho Hoàng tử *Jigme Khesar Namgyel Wangchuck* ở tuổi 28 cũng là một bước ngoặt lịch sử độc đáo.

Năm nay, năm 2015, bức chân dung đích thực về cuộc sống, về con người và giá trị tư tưởng của Vương quốc Bhutan sau 43 năm bản lĩnh và từ bi với cuộc đọ sức dai dẳng và nghịch tính giữa GNH và GDP, triết thuyết và hành vi về hệ giá trị, về chuẩn mực xã hội, về lẽ sống trong tình bằng hữu với thiên nhiên trên đỉnh núi Himalaya của Vương quốc Bhutan đang là “bến đỗ” của những ai khát khao thanh thân, cả những ai ước ao được sống trong sự thoải mái của một môi trường thiên nhiên tinh khiết và thánh thiện, cho ai đó muốn từ bi với chính mình, và kể cả những ai kỳ vọng có trách nhiệm bác ái với tương lai ghé thăm và chiêm nghiệm.

Xin được cảm tạ Ngài đã để lại một nền văn hóa, một nền văn minh đích thực, một triết thuyết, một hệ giá trị và một chuẩn mực trường tồn âm thầm và yên ả trong cuộc chạy đua hỗn loạn vì choáng ngợp nhất thời đã chà đạp lên thiên nhiên không biết điểm dừng trong nhiều thập kỷ. Ngài đã để lại một Vương quốc Bhutan ân nghĩa với thiên nhiên đang mỉm cười với nhân loại trên đỉnh núi hùng vĩ và thi vị - Himalaya!

Xin được kính chúc Ngài sức khỏe, trường thọ và tiếp tục dìu dắt con người và Vương quốc Bhutan vững bước trên *Con đường và Lập trường* Ngài đã chọn.

LỜI TỰA

Hóa thân vào người H'rê làng Vi Ô Lắc để viết về họ trong khi người viết không phải là họ quả là một thách thức về đạo đức và về vốn sống để chuyển hồn cuộc sống của người H'rê trong hệ sinh thái làng Vi Ô Lắc vào trang sách trong khi giữa người viết và chủ thể có sự khác nhau cơ bản trong nhận thức về giá trị, trong thực hành các chuẩn mực văn minh đối với thế giới tự nhiên xung quanh, về ý niệm và trách nhiệm dân sự của một làng với những thành viên của làng trong một quốc gia. Hơn tất cả là một triết thuyết sinh tồn trong không gian sinh thái có hồn vẫn còn nguyên tác ở đây là điều không đơn giản cho những ai chưa biết rửa sạch những tư duy định kiến có sẵn trước khi đi vào thế giới của người H'rê làng Vi Ô Lắc.

Để cảm nhận, để hiểu và để mô tả bằng ngôn ngữ trên trang sách về một hệ thống các hành vi đã trở thành ân nghĩa với Trời - Đất, Ngày - Đêm, Xuân - Hạ, Thu - Đông đã và đang đơm hoa kết lộc, năng động như thiên nhiên diễn ra trong không gian làng Vi Ô Lắc, với một phong cách vận hành cuộc sống tinh thần và vật chất độc đáo, một chủ quyền sinh kế có trách nhiệm với tài nguyên thiên nhiên và với liên thế hệ, mà người viết không phải là người H'rê làng Vi Ô Lắc thì có sai sót là điều không tránh khỏi.

Cuốn sách này tập trung lột tả tiến trình vận trù “Chủ quyền và Bản sắc sinh kế” dựa trên các nhân tố và chỉ số quan niệm về hạnh phúc và thanh thân của người H'rê làng Vi Ô Lắc đã trở thành Luật làng và được thực hành theo một phong cách tự lãnh đạo của làng để nuôi dưỡng bản sắc tộc người của người H'rê làng Vi Ô Lắc là nội dung xuyên suốt của cuốn sách nhiều tập mà phần một chỉ là giới thiệu, tác giả muốn chia sẻ với những bạn đọc có chung hành vi ân nghĩa với thiên nhiên, *trách nhiệm với chính mình* và tôn trọng sự sống còn của thế hệ tương lai.

GIỚI THIỆU

CHỦ QUYỀN SINH KẾ

Cán bộ Viện Nghiên cứu Sinh thái Chính sách Xã hội (SPERI) đã có hơn 20 năm sống và làm việc cùng với các cộng đồng dân tộc thiểu số bản địa vùng Mêkông để học hỏi ý nghĩa của hạnh phúc và thanh thân theo cách hiểu của người dân thông qua tri thức và ứng xử được thuần phong mỹ tục hóa hàng ngày trong luật tục truyền thống của cộng đồng. SPERI đã thấu hiểu tình cảnh và những hậu quả nghiêm trọng mà họ đang phải gánh chịu từ việc mất đi không gian sinh tồn như rừng núi, đất đai, sông suối mà ở đó thiên nhiên đã ban tặng cho họ sự tự do đích thực để họ thỏa sức sáng tạo và cảm nhận về thanh thân và hạnh phúc của chính mình từ thế hệ này sang thế hệ khác hàng trăm năm qua. Cùng với các Thầy thuốc nam, già làng, trưởng bản và những người dân địa phương, SPERI đã thúc đẩy mạnh mẽ mạng lưới người dân bản địa ở tất cả các cấp, từ cá nhân đến cộng đồng và khu vực; thúc đẩy và ủng hộ việc học tập và hành động có sự tham gia từ dưới lên nhằm chia sẻ và làm phong phú thêm để khôi phục lại sự tự tin, trách nhiệm tự chủ và quyền tự quyết cho các cộng đồng. SPERI đã hiểu được khát vọng của những người dân tộc thiểu số bản địa về một “*Chủ quyền sinh kế*”.

Đây chính là nguồn cảm hứng thôi thúc SPERI nhận diện năm quyền sinh kế tương tác lẫn nhau mà người dân tộc thiểu số bản địa cần phải có để tự làm chủ tương lai của chính mình, đó là: 1) Quyền đối với đất đai, rừng và nước (*cơ bản*); 2) Quyền được duy trì niềm tin, tín ngưỡng của chính mình (*đặc thù*); 3) Quyền được sống theo nền văn hóa của chính mình (*thực hành*); 4) Quyền được thực hành các kiến thức của chính mình và quyết định những gì để trồng, bắt đầu, sáng tạo và phát minh ra trên đất của chính mình (*tổng thể*); 5) Quyền đồng quản lý hoặc đồng quản trị tài nguyên thiên nhiên với cộng đồng xung quanh và chính quyền địa phương (*chiến lược*) (SPERI, 2009).

“Chủ quyền sinh kế là “*giải pháp đạo đức tổng thể*” cần phải được thực hành hàng ngày, tự nguyện và tuân thủ đúng pháp luật bởi cá nhân, cộng đồng, quốc gia và quốc tế nhằm củng cố những chia sẻ về trách nhiệm đối với mọi sinh linh, vì thế hệ hôm nay và ngày mai. Có chủ quyền sinh kế, mọi sinh linh, dù là con người hay muôn loài sẽ được sống hài hòa với nhau, tận hưởng hạnh phúc và quyền tự quyết trong mối quan hệ tương tác bằng hữu lẫn nhau.” (SPERI, 2009)

Tương tự giá trị về hạnh phúc và thanh thân của Bhutan, người dân tộc thiểu số bản địa ở vùng Mêkông đang nuôi dưỡng *niềm tin* đã trở thành máu thịt trong tâm can nhiều thế hệ của họ đối với thiên nhiên xung quanh. Họ tự hào và tự tin trong thiết chế tự quản cộng đồng để duy trì các chuẩn mực, hành *vi xã hội vị cộng đồng* và vị tâm linh đối với các vị Thần Thiên nhiên xung quanh từ thế hệ này sang thế hệ khác để tự cân bằng các nhu cầu vật chất trong giới hạn phụng thờ thiên nhiên là điều mà tất cả chúng ta không thể thờ ơ.

SPERI nhận thấy cộng đồng người H'rê ở Làng Vi Ô Lắc đã và đang thực hành đầy đủ năm quyền của Chủ quyền sinh kế. Năm chương trong cuốn sách này sẽ lần lượt minh họa các quyền đó.

Chương 1: Hệ sinh thái có hồn minh họa quyền đối với đất đai, rừng và nước (*cơ bản*).

Chương 2: Nghi lễ và hội lễ minh họa quyền được duy trì niềm tin, tín ngưỡng của chính mình (*đặc thù*).

Chương 3: Cấu trúc làng minh họa quyền được sống theo nền văn hóa của chính mình (*thực hành*).

Chương 4: Luật làng thể hiện quyền được thực hành các kiến thức của chính mình và quyết định những gì để trồng, bắt đầu, sáng tạo và phát minh ra trên đất của chính mình (*tổng thể*).

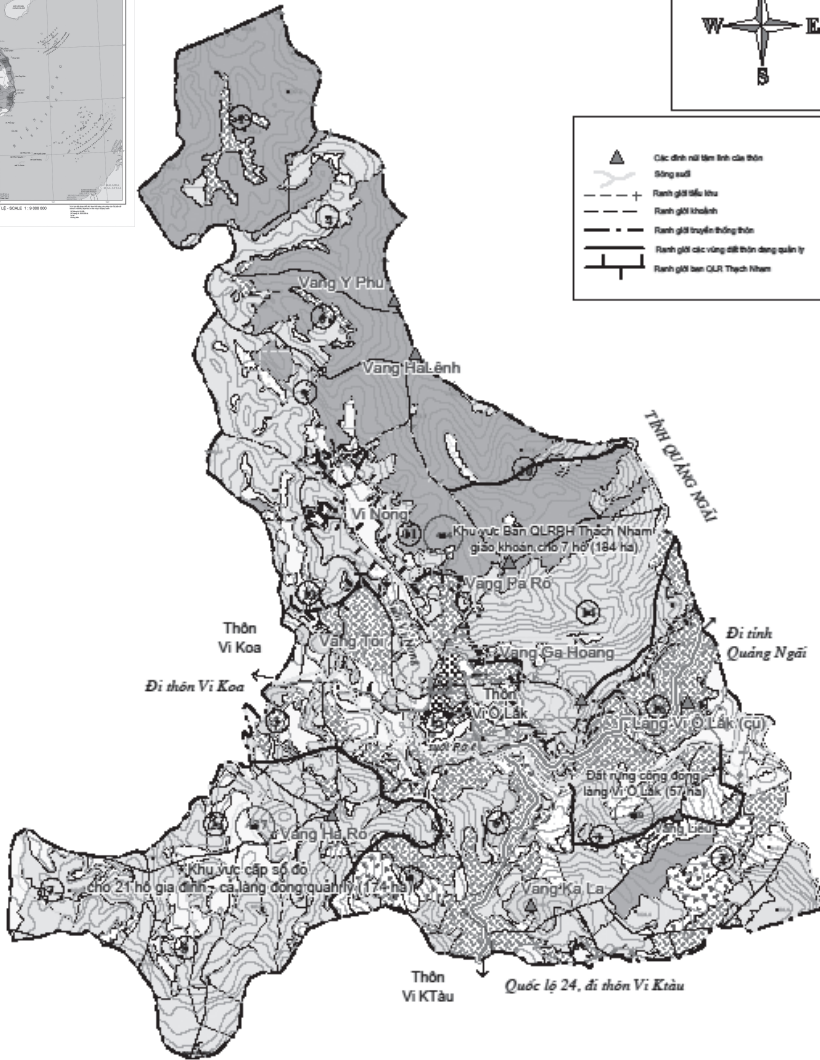
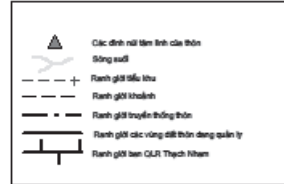
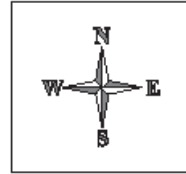
Chương 5: Ứng xử của làng trước những can thiệp từ bên ngoài minh họa quyền được đồng quản lý hoặc đồng quản trị tài nguyên thiên nhiên với cộng đồng xung quanh và chính quyền địa phương (*chiến lược*).

Phần kết luận một lần nữa khẳng định chính sự tự tin và tính cộng đồng

mạnh mẽ vốn có của người H'ré đang có đủ năm quyền của “Chủ quyền sinh kế” đã truyền thêm cho họ sức mạnh để ứng xử một cách nhẹ nhàng, khôn khéo trước những áp đặt về tư duy và thực hành đang đi ngược lại triết lý và truyền thống đoàn kết cộng đồng, thờ phụng thiên nhiên của người H'ré làng Vi Ô Lắc (*Kiên trì và Bền vững*).

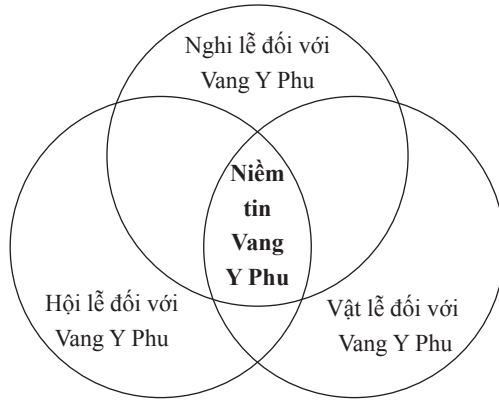

Sơ đồ ranh giới truyền thống làng Vi Ô Lắc xã Pờ Ê, huyện Kon Plông, tỉnh Kon Tum

Chương 1

HỆ SINH THÁI CÓ HỒN

“Phụng dưỡng Thiên nhiên là triết lý sống bằng hữu và ân nghĩa của con người lẽ ra phải trở thành chuẩn mực để phán quyết hành vi văn minh của một con người, một xã hội, một quốc gia và toàn thể nhân loại đang được tận hưởng ân nghĩa đó từ thiên nhiên. May mắn thay, chúng ta vẫn đang còn cơ hội để cảm nhận hương vị của triết lý thuần khiết đó từ chính tâm niệm và cuộc sống đang diễn ra hàng ngày của các tộc người thiểu số bản địa sống trong các vùng rừng. Với họ, Phụng dưỡng Thiên nhiên đã trở thành tín ngưỡng và thờ phụng thiên nhiên không khác gì sự cầu nguyện của bao tín ngưỡng khác đang tồn tại. Vì vậy, tín ngưỡng Phụng dưỡng Thiên nhiên cần được ngấm, ngộ và ứng xử một cách công bằng.”

LỊCH SỬ - TÊN GỌI - DÂN SỐ - PHÂN BỐ ĐỊA LÝ

Hình 2: Vang Ha Lênh - suối Hồn Môn từ Vang Y Phu.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Hình 3: Cây Đa và cây Chò Chi ở Vang Y Phu.
Ảnh: SPERI, tháng 3 năm 2015

Người H'rê xếp số thứ tự thứ 18 thuộc nhóm Môn - Khmer trong đại gia đình 54 nhóm dân tộc Việt Nam. Trước đây, người H'rê còn có các tên Mọi đá vách, Chăm Rê, Mọi Lũy, Man Thạch Bích, Mọi sơn phòng¹ phân bố ở Quảng Ngãi và Bình Định. Một tài liệu khác lại đưa ra các tên gọi Kre, Thượng Ba Tơ, Chăm Quảng Ngãi, Mọi Chom². Tổng dân số người H'rê sống ở Việt Nam là 127.420 người, chiếm 0,1484%³ tổng dân số trên toàn

¹ http://vi.wikipedia.org/wiki/C%C3%A1c_d%C3%A2n_t%E1%BB%99c_Vi%E1%BB%87t_Nam

² http://vi.wikipedia.org/wiki/C%C3%A1c_d%C3%A2n_t%E1%BB%99c_Vi%E1%BB%87t_Nam

³ http://vi.wikipedia.org/wiki/Danh_s%C3%A1ch_c%C3%A1c_d%C3%A2n_t%E1%BB%99c_Vi%E1%BB%87t_Nam_theo_s%E1%BB%91_d%C3%A2n

quốc (2009, Tổng cục Thống kê). Một số tài liệu chỉ đề cập người H'ê phân bố ở Quảng Ngãi và Bình Định¹, nhưng trên thực tế thì vẫn thấy người H'ê sinh sống tại tỉnh Kon Tum, đặc biệt là huyện Kon Plong. Người H'ê làng Vi Ô Lắc, thuộc xã Pờ Ê, huyện Kon Plong, tỉnh Kon Tum.

Xã Pờ Ê nằm ở phía Đông của huyện Kon Plong có diện tích tự nhiên theo thống kê đất đai năm 2013 là 11.189,72 ha, có tọa độ địa lý từ 14°66'69" - 14°80'71" vĩ độ Bắc và từ 108°40'55" - 108°52'65" kinh độ Đông. Phía Đông và phía Bắc giáp tỉnh Quảng Ngãi, phía Tây giáp xã Ngọc Tem và phía Nam giáp xã Hiếu của huyện Kon Plong.

Người H'ê làng Vi Ô Lắc có 72 hộ gia đình. Tổng dân số của làng là 243 khẩu và được chia thành mười cụm sống sum vầy và đoàn tụ như một đại gia đình tại làng Vi Ô Lắc. Mỗi một cụm là một gia đình lớn gồm bốn thế hệ. Làng Vi Ô Lắc định vị ở ki-lô-mét số 98 từ thành phố Kon Tum (Quốc lộ 24 lối rẽ vào làng) giáp giới với huyện Ba Tơ, tỉnh Quảng Ngãi. Không gian sinh tồn² của làng: phía Bắc giáp tỉnh Quảng Ngãi, phía Nam giáp đất đai làng Vi K'Tàu thuộc xã Pờ Ê, phía Tây giáp làng Vi K'Oa thuộc xã Pờ Ê, phía Đông giáp tỉnh Quảng Ngãi. Làng Vi Ô Lắc ở độ cao 909 mét (vị trí nhà văn hóa trung tâm của làng). Đỉnh núi cao nhất của làng có độ cao 1.150 mét gọi là Vang Y Phu. Dòng suối thấp nhất của làng ở độ cao 690 mét là điểm cuối của suối Pờ Ê giáp tỉnh Quảng Ngãi. Tổng diện tích tự nhiên là 1.405 ha, trong đó diện tích rừng là 1.100 ha, cánh đồng lúa là 42 ha gồm hai thung lũng Vi Ô Lắc 30 ha và Vi Nông là 12 ha. Diện tích suối là 7,5 ha và 9,4 ha là không gian sống của làng và vườn.

Theo Già A Xi³, tên làng của dân tộc H'ê ở đây gọi là Vi Ô Lắc. “Vi” nghĩa là người, “Ô Lắc” là tên con suối chảy dưới chân đèo mang tên “Ô Lắc”. Vi Ô Lắc là làng người H'ê sống ở suối và đèo Ô Lắc. Ví dụ “Vi K'Oa” là những người sống ở suối K'Oa hay là làng Vi K'Lâm là những người

¹ Thuộc miền Trung Trung bộ, Việt Nam.

² Toàn bộ hệ sinh thái của làng gồm: Rừng, núi, suối, rẫy, ruộng và không gian ở của làng.

³ Già A Xi: Già làng người H'ê làng Vi Ô Lắc - người hiện nay được người dân tôn trọng nhất làng.

sống ở khu vực bị sập đất (K'Lang có nghĩa là vùng đất bị sập). Văn hóa gọi tên làng của dân tộc H'rê thể hiện tâm hồn của người H'rê không thể trông vắng những địa danh của núi rừng, sông suối nơi họ dừng chân và ở lại với thiên nhiên. Người H'rê tri ân hàng ngày với địa danh thiên nhiên nơi họ sinh sống thể hiện trong cách gọi tên làng.

Năm 1987¹, sự cố sạt lở đất ở chân đèo Ô Lắc đã vùi dập bảy ngôi nhà và năm kho thóc cùng một số gia súc, gia cầm của làng Vi Ô Lắc. Vì vậy, làng quyết định dời từ chỗ sạt lở đến ở tại đây cho đến bây giờ (2015) và tên làng vẫn là tên “Vi Ô Lắc”². Theo già A Xi, người H'rê rất thủy chung với cách gọi tên làng của họ bởi vì *cái tên gọi này gắn bó hữu cơ với địa danh của hệ sinh thái và tâm niệm của họ đối với từng địa danh sinh thái của núi rừng.*

Tại vùng Vi Ô Lắc có “*Thần Y Phu - Núi Mẹ*”³ là một vùng địa linh quan trọng của người H'rê. Từ khi ở dưới chân đèo Ô Lắc, cứ đến mùa tạ ơn Vang Y Phu người H'rê lại náo nức trong bộ sắc phục và các lễ vật theo “Luật làng” cùng nhau tới Vang Y Phu để tạ lễ ơn Thần Núi Mẹ. Hành trình mùa lễ hội dẫn họ từ chân đèo suối Ô Lắc đi qua thung lũng ngược dòng theo Ô Lắc để tới Vang Y Phu, đó là tiền đề về tâm linh của người H'rê và bản lĩnh trước sau như một khi di dời làng từ nơi này đến nơi khác vẫn giữ nguyên tên “*Người dọc Suối Ô Lắc - Vi Ô Lắc*”.

Già A Xi cho hay: Sau khi kết thúc chiến tranh năm 1975, cán bộ người Kinh lên làm việc ở đây gọi mình là “Tập đoàn 14” thuộc xã Hiếu, mình không hiểu. Sau đó từ năm 1997 đến năm 2007, cán bộ lại gọi tên làng mình là “Thôn 7” thuộc xã Pờ Ê, mình cũng không hiểu. Từ năm 2008 đến năm 2012, mình được thấy trên văn bản là “Thôn 7 làng Vi Ô Lắc”, mình cũng không hiểu. Mình chỉ gọi tên của mình là người H'rê làng Vi Ô Lắc!

Người H'rê làng Vi Ô Lắc, xã Pờ Ê, huyện Kon Plong, tỉnh Kon Tum

¹ Nguồn tin từ Già A Xi, A Chon, A Sơn và A Tùng - người H'rê làng Vi Ô Lắc cấp.

² Thông tin được khẳng định bởi cuộc họp toàn làng và sự chia sẻ của 10 già làng trong Hội đồng Già làng Vi Ô Lắc ngày 14 tháng 10 năm 2014.

³ Thông tin được khẳng định bởi cuộc họp toàn làng và sự chia sẻ của 10 già làng trong Hội đồng Già làng Vi Ô Lắc ngày 14 tháng 10 năm 2014.

không có họ¹. “A” đứng trước tên được hiểu theo quy ước là đàn ông. “Y” đứng trước tên được hiểu là đàn bà. Ví dụ: “A Pan” tức là “ông tên Pan”. “Y Bương” tức là “bà tên Bương”. Trong làng Vi Ô Lắc có người lấy tên họ là Đinh đó là già Đinh Tùng, già Đinh Công Đụt và già Đinh Cường. Ba người này lấy họ Đinh từ khi gia nhập quân đội thời chống Mỹ, do đơn vị bộ đội đặt họ cho những người này để tiện quản lý quân nhân.

Sắc phục truyền thống của người H’rê làng Vi Ô Lắc, theo Già A Xi kể lại: đàn ông thường đóng khổ (kapen), chít khăn trắng xung quanh đầu, khăn màu đỏ chỉ chít ngày lễ hội.

Phụ nữ người H’rê làng Vi Ô Lắc không có nghề dệt vải. Ngày xưa, họ mua sắc phục của người Cơ Tu ở Quảng Ngãi. Hiện nay, trong làng Vi Ô Lắc chỉ có một vài phụ nữ có sắc phục dáng dấp vân hoa của người Cơ Tu, nhưng được thiết kế và thêu dệt theo một tân thời, công nghiệp. Già A Xi mô tả lại rằng, từ lâu đời rồi, phụ nữ H’rê thường mặc sắc phục nhuộm chàm, vải tự làm từ sợi bông tự trồng. Từ những năm 1970 trở lại đây, nghề dệt vải và nhuộm chàm đã mất hẳn. Người H’rê xa xưa có tục cà răng hàm trên, nay cũng bỏ hẳn.

HỆ SINH THÁI CÓ HỒN

Vang Y Phu (Đỉnh núi Y Phu)

Theo quan niệm của người H’rê làng Vi Ô Lắc, Vang Y Phu - đỉnh núi cao nhất của làng Vi Ô Lắc cao 1.150 mét so với mặt nước biển, rộng 190 ha là nơi trú ngụ của *Thần Núi có quyền uy tối thượng*. Người H’rê tâm niệm từ đời này qua đời khác, nơi đây là ‘*Nôi*’ - trung tâm linh thiêng của toàn bộ hệ sinh thái làng Vi Ô Lắc. Do vậy, mọi người trong làng bảo ban nhau rằng Vang Y Phu là Thần Núi Mẹ. “Y” có nghĩa là “Mẹ”, “Phu” có nghĩa là “Núi”. Ở Núi Mẹ, Thần ngụ vào hai thân cây to là cây Đa (Loong Chi Ri) và cây Chò Chỉ cổ thụ (Loong Preo).

¹ Thông tin được khẳng định bởi cuộc họp toàn làng và sự chia sẻ của 10 già làng trong Hội đồng Già làng Vi Ô Lắc ngày 14 tháng 10 năm 2014.

Đậu trên hai cây to này có con chim tên là Inta hót líu lo vang vọng khắp núi rừng Vi Ô Lắc. Theo quy định, người H'rê chỉ được lắng nghe và chiêm ngưỡng tiếng chim Inta mà không được hát theo. Nếu ai đó vì nghe tiếng chim hót quá hay mà hát theo là sẽ làm méch lòng Núi Mẹ. Do vậy, hễ một ai đó vô tình hát theo chim Inta thì tự họ cảm thấy áy náy trong tâm. Khi họ chia sẻ sự áy náy đó với các thành viên của làng, họ cũng nhận được sự nhắc nhở và khuyên bảo từ các thành viên khác. Những quy ước này đã trở thành *Luật làng*. Hàng năm, mọi người trong làng tổ chức những chuyến thăm Núi Mẹ để bày tỏ sự tôn thờ và ngưỡng vọng Núi Mẹ, đồng thời cầu xin các vị thần trú ngụ ở nơi này phù hộ cho họ bình an, mạnh khỏe và được sống thanh thản trong tâm can và sự cư mang của cộng đồng làng Vi Ô Lắc.

Bảng 1: Hai quan điểm và cách ứng xử khác nhau đối với Vang Y Phu

Giá trị	Niềm tin	Thế chế	Chuẩn mực ứng xử	Quan hệ xã hội
Đối tượng	Người H'rê Người có Thần, vô giá	Người H'rê	Người H'rê	Người H'rê
Cây Đa và cây Chò Chi trên đỉnh núi Y phu	Niềm tin BQLRPH ¹ Cây gỗ vô Thần, nhóm 4 định giá được	Thế chế BQLRPH Khoán bảo vệ bởi ngân sách bao cấp cho trạm bảo vệ gồm bốn nhân viên thuộc BQLRPH Thạch Nham đóng tại cửa làng Vi Ô Lắc	Chuẩn mực ứng xử Người H'rê Tạ ơn các vị Thần Thiên nhiên bằng các nghi lễ thể hiện trong phương thức canh tác, trong phần phối sản phẩm và trong văn hóa sử dụng các sản phẩm của tự nhiên mang <i>nghĩa như Lộc của Giảng</i>	Quan hệ xã hội BQLRPH Mọi thành viên trong làng người H'rê bình đẳng thờ phụng (giữa nữ và nam) đối với Vang Y Phu thông qua các nghi lễ, hội lễ và lễ vật của mỗi thành viên <i>Thạch Nham</i>

¹ Ban Quản lý rừng phòng hộ.

Hình 4: Vang Ha Lênh.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Hình 5: Nước thiêng từ Vang Y Phu. Ảnh
SPERI, tháng 10 năm 2014

PHÁT HIỆN THỨ NHẤT

Luật của làng Vi Ô Lắc về phụng dưỡng và thờ Thần Vang Y Phu đã trở thành truyền thuyết ăn sâu vào niềm tin và có sức truyền cảm âm thầm, trở thành chuẩn mực ứng xử hàng ngày của mọi thành viên trong làng. Với người H'rê, Vang Y Phu là vùng của “Giàng” (Thần tự nhiên) trú ngụ tựa như “vốn gen đa dạng sinh học của quốc gia và được bảo vệ nghiêm ngặt bởi công cụ chuyên chính của pháp luật do Vườn Quốc Gia quản lý theo logic phân loại rừng của Nhà nước”. Người H'rê không có tư duy phân loại và quản trị theo kiểu đó. Họ tâm niệm rằng “Giàng” trú ngụ ở Vang Y Phu. Tâm niệm đó đã thấp sáng tâm hồn họ và trở thành nhu cầu tinh thần của mọi thành viên trong làng khi được tôn thờ và phụng dưỡng Vang Y Phu. Tuy nhiên, hiện nay Vang Y Phu đang trong “vòng kim cô”¹

¹ Hai dòng logic về phương thức sản xuất, quan hệ sở hữu và văn hóa sử dụng tài nguyên giữa xã hội *Lưỡng hệ* của người H'rê làng Vi Ô Lắc và chính sách phát triển của Nhà nước chưa trở thành *chỗ dựa của nhau* mà là *thống trị lẫn nhau*. Bất cập này thuộc phạm trù tự tưởng và tín ngưỡng, mà Điều 160: Đất tín ngưỡng của Luật Đất đai năm 2013 là một nút tắc nghẽn từ vĩ mô.

của Ban Quản lý rừng phòng hộ Thạch Nham và trên bản đồ này Vang Y Phu có tên là tiểu khu 434, khoảnh mang tên số 1 và số 4. Một nghị quyết cần được thảo luận kỹ ở cấp lập định chính sách quy hoạch phân loại sử dụng và bảo vệ rừng áp dụng cho vùng đồng bào thiểu số đặc thù như vùng Tây Nguyên.

Vang Ha Lênh (dòng suối Ha Lênh)

Già A Xi, Già A Dăng, Y Bương, Y Nam và nhóm nòng cốt của làng Vi Ô Lắc kể lại ví von rằng, Ha Lênh là “Suối Hồi môn - vốn để dành” từ Vang Y Phu - Núi Mẹ thừa kế lại, cao 1.070 mét so với mặt nước biển, tổng diện tích là 105 ha. Người nghiên cứu bồng bênh thả hồn trong thiên nhiên hoang dã yêu kiều của làng Vi Ô Lắc ví von Vang Ha Lênh tại điểm chạm vào cửa Núi Mẹ Y Phu, toàn cảnh na ná như là khuôn mặt của người đàn ông miệng rộng, mũi cao, trán dô, đôi vai vạm vỡ trên một thân hình dẻo dai hơi ưỡn ngực của một võ sư đang thả hồn trước gió mát lúc hoàng hôn trong *lâu đài sinh thái của một sự sắp đặt hoàn hảo từ trên xuống giữa Núi Y Phu và Vang Ha Lênh*. Bộ râu quai nón của chàng trai như che lấp cái miệng rộng của chàng đang há to ra uống hừng hực những giọt nước tinh khiết được thừa kế từ Vang Y Phu - *Nội tâm linh* của người H’rê làng Vi Ô Lắc.

Với ‘Suối Ha Lênh’ được thừa kế từ Núi Mẹ - Vang Y Phu, tiếng chim Inta ca hát vang vọng núi rừng, âm thanh chạm vào sóng nước, hòa vào tiếng suối reo róc rách, *truyền cảm hứng cho người H’rê làng Vi Ô Lắc một tâm hồn và một tình yêu không giới hạn*.

Hàng năm, vào tiết thanh minh¹, cả làng đi trải hội ở Suối Hồi môn - Vang Ha Lênh này. Phụ nữ mang sắc phục truyền thống, đội ô và đeo gùi mới. Trong gùi có mang theo *quả bầu khô rỗng ruột*. Đàn ông chít khăn trắng

Nhận diện của nghiên cứu về nút tắc nghẽn này sẽ trở thành *phương trình tiếp cận* để giải bài toán về Bản sắc và Chủ quyền sinh kế của người H’rê làng Vi Ô Lắc mà tâm tư tưởng lãnh đạo phải được xuất phát từ làng, quản trị từ làng và quan niệm chủ quyền của làng.

¹ Xem đồng hồ lễ hội 12 tháng của người H’rê làng Vi Ô Lắc.

mới, vận quần áo mới, đeo gùi mới, trong gùi có một con dao. Họ đi cùng nhau ngược dòng sinh thái từ thung lũng của làng Vi Ô Lắc lên tới “Suối Hồi môn - vốn để dành - Suối Ha Lênh”. Người H’rê quan niệm rằng, vào dịp thiêng liêng này, các đôi trai gái, các cặp vợ chồng cần ứng xử lễ phép và trịnh trọng. Ví dụ: họ không nói to, không cười đùa trêu chọc nhau trên đường đi lên Suối Ha Lênh.

Tới nơi, họ lặng lẽ, nối đuôi nhau, chậm rãi, chờ nhau hứng những quả bầu nước (ngày nay một số gia đình đã dùng chai hứng), hứng đầy nước, người phụ nữ đóng nắp cẩn thận không để nước chảy ra ngoài. Nguồn nước thừa hưởng từ Núi Mẹ Y Phu được người H’rê dẫn qua ống tre chẻ đôi đục vào trong lòng núi trên bờ suối Ha Lênh; tiếp theo, họ đặt miệng của những quả bầu rộng ruột lấp vào ống tre nơi nước nguồn chảy ra từ đó. Sau đó người đàn ông đưa tay phải ra đỡ lấy quả bầu nước từ tay người phụ nữ và đưa quả bầu nước ra sau (không đưa trước mặt người phụ nữ), và nhẹ nhàng, nâng niu đặt bầu nước cho vào đáy gùi sau lưng người phụ nữ.

Một cứ chỉ nghi lễ đã xong. Người phụ nữ nhẹ nhàng, thận trọng mang sau lưng gùi có bầu nước như mang sau lưng mình một Vị Thần phù hộ cả năm cho cả nhà, cho cả Làng và cho linh tính đang lan tỏa hơi ấm của bầu nước từ sau lưng của chị. Chị bước chân đi rón rén, nhẹ nhàng, lội dọc bờ suối và hái những cành lá xung quanh suối ngoài đầu bỏ vào gùi như muốn gửi gắm thêm bạn với bầu nước. Sau khi người phụ nữ nhẹ bước dọc theo suối, người đàn ông đi lên khỏi bờ suối và tìm những loại lá cây, cành cây, hái những quả trên cây mà tiết thanh minh, những sản phẩm đó có hương vị đặc biệt treo ở Buồng thiêng¹.

¹ Buồng thiêng có bộ ba: 1. Cột thiêng - là nơi người H’rê treo quả bầu nước mang từ Suối Hồi môn - vốn để dành ở Vang Ha Lênh vào tiết thanh minh, họ treo 12 tháng và thờ 12 tháng quả bầu nước đó trên Cột thiêng ở trong Buồng thiêng; 2. Ghè rượu được người H’rê sáng tạo từ các nguyên liệu của tự nhiên: lá men từ Vang Pa Rô, nước dùng để thổi gạo nếp Hroa hoặc Mao Nu từ Vang Ha Lênh; giống Nếp Hroa và Mao Nu là nguyên liệu quyết định mùi vị đặc biệt của Ghè từ Ruộng Vi Nong (nằm dưới chân Vang Ha Rô), giống gạo tẻ - Jring được người H’rê sản xuất tại Ruộng Vi Ô Lắc - nơi thừa hưởng dinh dưỡng của nguồn nước từ Vang Pa Rô; 3. Cối thiêng - được chốt cố định trong Buồng thiêng.

Theo quan niệm của người H'rê, khi mang những Sinh linh cây cỏ xung quanh Suối Ha Lênh, về nhà treo trên Cột thiêng ở Buồng thiêng, các Vị Thần sẽ phù hộ quanh năm cho cả gia đình, cho cả Làng, và cho cả núi rừng Vi Ô Lắc. Cả Làng Vi Ô Lắc tin vào điều đó như tin vào sự tồn tại của cả Làng trong không gian mà họ đang sống là không gian của “Giàng”, và mọi Sinh linh trong hệ Sinh thái Làng là do Giàng sắp đặt.

Sau khi người đàn ông hái xong các loại lá cây, họ lại đi cùng nhau xuống làng. Người phụ nữ đi trước, người đàn ông theo sau, họ đi lặng lẽ, cẩn thận và chăm sóc lẫn nhau trên đường về làng, bởi trong gùi là “Quả bầu nước” - Thần Suối Ha Lênh. Khác với lúc ngược dòng sinh thái, người đàn ông đi trước với con dao để mở đường khi cần.

Bầu nước được đón về làng trong một không gian trịnh trọng và đồng bộ của cả làng và được họ truyền miệng là ngày hội đi lên Suối Ha Lênh. Trong những ngày này, nhà nhà, người người của làng Vi Ô Lắc đều tâm nguyện rằng, bộ ba trong Buồng thiêng¹: 1) Cột thiêng, nơi họ sẽ treo bầu nước; 2) Ghè rượu, nơi đặt tựa ngay dưới chân Cột thiêng² mà trên phần đầu của Cột thiêng đó, họ sẽ treo bầu nước được hứng từ Suối Ha Lênh suốt bốn mùa trong năm và; 3) Cối thiêng được chốt cố định trong Buồng thiêng này giữa trục không gian được ngắm từ Cột thiêng - Ghè rượu và Cối thiêng và tiếp tục ra Cửa thiêng³ của Buồng thiêng; từ Buồng thiêng, hồn của núi rừng về - đi - về thông qua biểu tượng cây Nêu⁴ được định vị ở ngoài trời ngay cửa Buồng thiêng.

Khi bầu nước được người phụ nữ gùi từ Suối Ha Lênh về, các cặp vợ chồng tự đọc những lời tâm niệm về Vang Y Phu, về Suối Mẹ, về toàn bộ các “Vang - Núi” và các “Vi-Ruộng” xung quanh núi rừng Vi Ô Lắc, họ tâm sự với cây Đa, cây Chò Chi họ thắm nguyện với con Trâu, con Kỳ

¹ Buồng thiêng là nơi Hồn của Núi rừng trú ngụ và kiểm soát mọi hành vi ứng xử ngày và đêm của người H'rê trong căn nhà của họ.

² Cột thiêng: là nơi người H'rê treo Bầu Nước lấy từ Suối Mẹ Ha Lênh trong vòng 12 tháng để tôn thờ ngày và đêm. Cột thiêng còn treo những cành lá trên Suối Ha Lênh do người chồng thu lượm tại ngày hội đi lên Suối Ha Lênh này.

³ Cửa thiêng dùng để cho các linh hồn của núi rừng ngày và đêm về - đi - về với Buồng thiêng.

⁴ Cây Nêu - nơi hồn của núi rừng giao lưu ở đó trước lúc về - đi - về nơi Buồng thiêng của ngôi nhà.

Đà, con Nhím, con Chuột, và con chim Inta, đó là năm con vật linh thiêng của người H'rê hiện hữu trong núi rừng theo vũ trụ quan của người H'rê về hệ sinh thái làng của họ.

Bầu nước từ Suối Ha lên được đón vào Buồng thiêng với một nghi lễ nghiêm trang mà mỗi cặp vợ chồng là *một cặp thầy cúng*¹. Khác với nhiều tộc người ở Việt nam nói riêng, lưu vực Mêkông nói chung, ở làng Vi Ô Lắc, mỗi thành viên H'rê là một người *Thầy mo*. Theo Y Hiền, vợ A Pan (Trưởng làng) cho biết: "*H'rê mình tự nói cho mình được mà!*". Câu nói này có nghĩa là mỗi người H'rê là một *Chủ Nhân* tâm sự với "Giàng" khi họ thực hành các nghi lễ với thiên nhiên. Nhận diện của người nghiên cứu: "*Niềm tin vào hồn của núi rừng đã trở thành hơi thở của mỗi thành viên trong làng là điều không thể nghi ngờ!*".

Nghi lễ đón Bầu nước từ Suối Ha Lên về Buồng thiêng được tổ chức theo *phong cách và gia giáo*² của từng gia đình, từng cụm hộ theo chế độ *Lương Hộ* và của cả làng. Người H'rê làng Vi Ô Lắc quan niệm hồn núi rừng có sức mạnh nuôi dưỡng dòng vật chất để họ có được *Sinh kế và Bản sắc*³ *sinh kế đặc trưng* của người H'rê làng Vi Ô Lắc.

¹ Là người H'rê làng Vi Ô Lắc, mỗi người là *Thầy* và cũng là *Trò* khi hành lễ đối với các vị Thần Thiên nhiên.

² Nghi lễ đón Bầu nước tổ chức tại gia đình, không tổ chức theo hội lễ của toàn làng. Trong trường hợp các thế hệ ở trong một căn nhà dài, người ông hoặc cụ là người đại diện cho gia đình tổ chức nghi lễ đón Bầu nước và các thành viên trong gia đình chiêm ngưỡng và lắng nghe những bài cúng để thể hiện văn hóa tôn ti trật tự trong gia đình (chung một Buồng thiêng giữa các thế hệ).

³ *Bản sắc Sinh kế* đặc trưng của người H'rê làng Vi Ô Lắc chính là năm tiền tố tiên quyết đã được định nghĩa tại phần giới thiệu 'Chủ quyền sinh kế' ở phần đầu của cuốn sách.

Bảng 2: Hai quan niệm và cách ứng xử khác nhau đối với Vang Ha Lênh

Giá trị	Niềm tin	Thể chế	Chuẩn mực ứng xử	Quan hệ xã hội
Đối tượng	Người H'rê	Người H'rê	Người H'rê	Người H'rê
Suối Ha	Suối nước có linh hồn trong cuộc sống tinh thần và vật chất của làng	Nghi lễ và hội lễ đón nước về Buồng	Nghi lễ thờ Thần nước ở Suối Ha Lênh vào tháng Hai và được treo bầu nước trong Cột thiêng của Buồng thiêng	Bình đẳng trong mọi thành viên cả nữ và nam
Lênh hững	Không được đề cập đến	Chỉ quan tâm đến khoán bảo vệ diện tích rừng, không đề cập đến Suối Ha Lênh	Không đề cập đến suối Ha Lênh trong cơ chế khoán bảo vệ bằng ngân sách bao cấp	Không đề cập đến Suối Ha Lênh trong cơ chế khoán bảo vệ bằng ngân sách bao cấp
nước nguồn từ núi Y Phu	<i>trong chính sách của BQLRPH</i>	đón nước về Buồng thiêng hàng năm vào dịp tháng Hai		
Vì Ô Lắc				

¹ Ban Quản lý rừng phòng hộ.

Hình 6: Đập nước truyền thống tưới ruộng lúa Vi Nong.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Hình 7: Ruộng lúa Vi Ô Lắc.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

PHÁT HIỆN THỨ HAI

Vốn tri thức thấu hiểu nguyên lý đặc thù và tương tác của tự nhiên, nghệ thuật thi vị hóa vẻ đẹp của các sinh linh trong hệ sinh thái làng Vi Ô Lắc đã được người H'rê hóa thân vào hơi thở của thiên nhiên và trở thành Bản sắc Sinh kế vật chất và tinh thần của làng. Tuy nhiên, địa danh hồi môn này do Vang Y Phu thừa kế cũng không thoát khỏi “vòng kim cô” của Ban Quản lý rừng phòng hộ Thạch Nham với định tên của Vang là tiểu khu 434, khoảnh số 9 và số 12. Nghịch lý thứ hai cần được thảo luận và phân tích không chỉ dừng lại ở nội dung quy hoạch sử dụng đất, mà cần ngộ ra rằng đây là kho báu của một hệ logic, của một tầm tư duy và hiểu biết sâu sắc các thuộc tính của thế giới tự nhiên của người H'rê ở làng Vi Ô Lắc. Thực tế hơn, đây chính là tiêu chí mang tính nền tảng cơ bản và là điểm xuất phát của một chính sách phát triển Làng văn hóa¹ trong hệ thống quản trị phát triển đã quy hoạch huyện du lịch sinh thái Kon Plong theo Quyết định 298/QĐ-TTg ngày 05 tháng 02 năm 2013 về phê duyệt qui hoạch vùng du lịch sinh thái Măng đen do Phó Thủ tướng Hoàng Trung Hải ký với tiêu đề “huyện du lịch Sinh thái” phi văn hóa, và “Làng văn hóa” phi Sinh thái cần suy ngẫm lại!

¹ Quyết định 298/QĐ-TTg.

Vang Ha Rô (cánh rừng Vang Ha Rô)

Vang Ha Rô có độ cao 1.060 mét so với mực nước biển, với tổng diện tích là 300 ha. Theo mô tả của người H'ê làng Vi Ô Lắc, đây là nơi trú ngụ của rất nhiều loại thần linh che chở cho “Thần của ruộng lúa Vi Ô Lắc” - nơi *hạt thóc được sinh thành và nuôi dưỡng từ khi gieo xuống cho đến khi thu hoạch*. Ruộng lúa này theo cách hiểu của người H'ê làng Vi Ô Lắc là sự *mang ơn*¹ của Vang Ha Rô.

Trước năm 2007, Vang Ha Rô trực thuộc Ban quản lý Rừng Phòng hộ Thạch Nham gọi là tiểu khu 437. Sau cuộc rà soát lại ba loại rừng và yêu cầu trả về địa phương quản lý theo Quyết định số 01/2008/QĐ-UBND ngày 09 tháng 01 năm 2008 của tỉnh Kon Tum, Vang Ha Rô được chuyển thành rừng sản xuất do Ủy ban Nhân dân Huyện Kon Plong trực tiếp quản lý.

Nghi lễ từ xưa tới nay, người H'ê làng Vi Ô Lắc tổ chức thăm Vang Ha Rô theo thời khóa biểu của mỗi thành viên được quản trị theo từng nhóm từ ba đến năm người đã trở thành nhu cầu tinh nghĩa hàng ngày. Các tổ được tổ chức theo các cụm hộ. Các cụm hộ được tổ chức theo vùng canh tác lúa. Vùng canh tác lúa được người H'ê làng Vi Ô Lắc quy hoạch theo lát cắt về độ cao từ trên xuống kẻ sát dưới các Vang rừng. Tùy vào lát cắt sinh thái từ trên đỉnh Vang Y Phu xuống Vang Ha Lênh, Vang Ha Rô và xuống ruộng Ô Lắc (Vi Ô Lắc) và ruộng Nong (Vi Nong), là những huyết nước, ở đó họ thiết kế các “đập nước” giản đơn, thủ công với các nguyên liệu tại chỗ xung quanh suối và bì rừng để hình thành những vũng chứa nước và chảy về các ruộng lúa.

Người H'ê tâm niệm rằng Vang Ha Rô và Vang Ha Lênh là nơi thổi hồn cho cánh đồng lúa Vi Ô Lắc và Vi Nong từ khi bắt đầu nghi lễ đắp bờ vào tháng Giêng, cho tới khi tổ chức hội lễ gieo mạ vào tháng Ba, lễ cấy² lúa vào tháng Tư, lễ chăm sóc cánh đồng lúa vào tháng Năm, lễ hội thu hoạch

¹ Người H'ê mang ơn Vang Ha Rô, nơi cấp nguồn dinh dưỡng cho Vi Ô Lắc.

² Lễ cấy được bà con người H'ê tổ chức trình trọng theo văn hóa được đi làm giúp nhau là một sự hào hức, hạnh diện và hạnh phúc của mỗi người và của cả làng.

những bông lúa đầu tiên vào tháng Bảy và tạ lễ kết thúc mùa lúa để chuẩn bị cho Vi Ô Lắc và Vi Nong nghỉ ngơi “đất nghỉ” từ tháng Tám cho tới tháng Hai năm sau. Họ tạ ơn các loại Thần trú ngụ tại Vang Y Phu, Vang Ha Rô, Vang Ha Lênh, và Vang Pa Rô theo logic “đồng tự quản” được chia thành từng nhóm hộ thông qua những chuyến “thăm rừng”. A Pan thổ lộ: “*Mấy ngày mà không đi thăm rừng là nhớ*”. Đó là lý do để giải thích cho ta hiểu rằng *mỗi một thành viên trong làng Vi Ô Lắc là một chủ thể tự quản trị mình theo tâm niệm của mình cùng hơi thở chung trong hệ sinh thái có hồn của cả Làng Vi Ô Lắc*. Sâu lắng hơn thế, các thành viên trong làng Vi Ô Lắc tâm niệm “*Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên là vốn đạo đức của mỗi thành viên và đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là Luật của mỗi thành viên*”. Luật của tinh thần tự chủ, của sự tự nguyện giúp đỡ lẫn nhau trong mọi hành vi sinh kế hàng ngày: Họ giúp nhau dọn chuồng Trâu đầu năm, đi chăn Trâu thay phiên nhau, đi cấy lúa cùng nhau, đi gặt lúa cùng nhau, sửa kho thóc cùng nhau, làm nhà tình thương cho nhau, vui cùng nhau, buồn chia sẻ với nhau.

Chỉ có các nghi lễ với các vị Thần Thiên nhiên xung quanh hệ sinh thái làng là mỗi người làm chủ chính mình, không ai thay cho ai cả. Đây là chân dung về giá trị của cuộc sống mà người H'rê đã và đang trân trọng và nâng niu ở làng Vi Ô Lắc.

Bảng 3: Hai quan niệm và cách ứng xử khác nhau với Vang Ha Rô

Giá trị	Niềm tin	Thể chế	Chuẩn mực ứng xử	Quan hệ xã hội
Đối tượng	Người H'ré	Người H'ré	Người H'ré	Người H'ré
Vang Ha Rô	Rừng có thân nuôi dưỡng ruộng lúa và Vi Ô Lắc	Chuẩn mực của luật làng và vốn hiểu biết về hệ sinh thái làng của mỗi thành viên thông qua các nghi lễ và phương thức <i>đồng quản trị</i> của cả làng với Vang Ha Rô	Rừng sản xuất và giao quyền cho cá nhân các hộ sử dụng 50 năm theo luật đất đai nhằm mục đích phát triển kinh tế	Mọi thành viên trong làng Vi Ô Lắc bình đẳng được tôn thờ và <i>đồng báo</i> về Vang Rừng Ha Rô
	Rừng sản xuất	Rừng sản xuất và giao quyền cho cá nhân các hộ sử dụng 50 năm theo luật đất đai nhằm mục đích phát triển kinh tế	Cho cá nhân 21 hộ thuê quyền sử dụng 50 năm để sản xuất trên 174 ha rừng Vang Ha Rô vốn là nơi sinh thành và nuôi dưỡng ruộng lúa Vi Nong và Vi Ô Lắc theo Luật làng Vi Ô Lắc và chuẩn mực ứng xử của người H'ré làng Vi Ô Lắc	Chính quyền Huyện là chủ sở hữu, cá nhân 21 hộ/174 ha là người thuê quyền sử dụng 50 năm để sản xuất

PHÁT HIỆN THỨ BA

Ngày 04 tháng 07 năm 2013, Ủy Ban Nhân dân Huyện Kon Plong ra Quyết định số 569/QĐ-UBND khẩn trương giao tổng số diện tích 427 ha rừng Vang Ha Rô cho 53 hộ cá nhân của ba làng Vi K'oa, Vi K'tau và Vi Ô Lắc, trong số đó có 21 thanh niên người H'rê của Làng Vi Ô Lắc. Theo tiêu chí của Huyện Kon Plong, những thanh niên này là những nông dân làm ăn giỏi của làng Vi Ô Lắc được lựa chọn¹ để cấp giấy chứng nhận quyền sử dụng đất 50 năm đối với 174 ha rừng ở Vang Ha Rô². Cầm trong tay 21 sổ đỏ, các thanh niên cảm thấy tâm không an,³ họ đã mang về làng chia sẻ với toàn thể người dân, với Hội đồng Già làng. Câu chuyện bắt đầu từ đây! Nghịch lý thứ ba cần được thảo luận ở cấp thực thi chính sách giao đất giao rừng của Nhà nước đối với đặc thù văn hóa Làng Tây Nguyên - một đặc thù thuần phong mỹ tục trở thành nền tảng văn hóa và hơi thở của làng trong hệ sinh thái có hồn của làng ở Tây Nguyên là chân dung phát triển tổng thể về văn hóa-kinh tế-xã hội và giữ gìn an ninh chính trị hiệu quả làng ở Tây Nguyên.

Vi Nong và Vi Ô Lắc

Theo quan niệm của người H'rê làng Vi Ô Lắc, tương tác giữa Vang Ha Rô, Vang Ha Lênh và vùng canh tác lúa Vi Ô Lắc và Vi Nong là quan hệ Âm Dương

¹ Huyện Kon Plong lựa chọn không có sự tham gia của cả làng và quyết định của các già làng là một hành vi can thiệp duy ý chí tốt của huyện nhưng đã để lại một loạt băn khoăn, trăn trở và bất an cho không chỉ 21 thanh niên được chỉ định nhận giấy chứng nhận quyền sử dụng đất, mà là sự khủng hoảng của cả làng Vi Ô Lắc. Xuất hiện các giải pháp của làng trong việc chối bỏ thâm lạng và hòa bình 21 sổ đỏ của cơ quan công quyền (xem phần nghi lễ và hội lễ trong Bản sắc sinh kế của làng Vi Ô Lắc).

² Một kiểu phân quyền sử dụng rừng và đất đai từ trên xuống.

³ Kết quả phỏng vấn năm thanh niên H'rê trong số 21 thanh niên được cầm sổ đỏ từ cán bộ Huyện Kon Plong, đều chung tâm trạng, họ cho biết rằng, Vang Ha Rô là rừng thiêng của cả làng Vi Ô Lắc, là nơi mang thức ăn và nước uống về cho cả vùng canh tác lúa của làng Vi Ô Lắc. Họ cảm giác bất an và không phải với những gì từ xưa tới nay họ vẫn chung tình, chung sức và chung cảm giác hạnh phúc sau mỗi lần thay phiên nhau đi thăm rừng, thăm ruộng lúa ở vùng này. Cả 21 thanh niên cùng chung một cảm giác không ổn với chính họ, với Luật làng và vô lễ với các Già làng của họ.

Vi Ô Lắc và Vi Nong (hai vùng canh tác lúa) nơi giống Nếp Hroa, Mao Nu, giống Tè Jring để làm “Rượu Ghè” là những khuôn mẫu sắp đặt của ông trời trong hệ sinh thái làng Vi Ô Lắc, nơi sinh thành và nuôi dưỡng các sản phẩm để chế biến nên Rượu Ghè. Hữu xạ tự nhiên hương giữa Vang Ha Rô, Vang Ha Lênh và hai vùng canh tác lúa (Vi Ô Lắc và Vi Nong) được người H’rê làng Vi Ô Lắc cảm nhận thấu đáo và trở thành tâm niệm bất hủ “Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên là vốn đạo đức của mỗi thành viên và đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là luật của mỗi thành viên”. Đạo đức của làng và luật của mỗi thành viên là điều không thể chối bỏ.

Lễ đắp bờ và cắm Nêu ở bờ ruộng đầu năm, hiến dâng những chiếc bánh Tết có nhân thịt Chuột đầu tiên để mời các vị Thần Thiên nhiên đang chuẩn bị *thối hồn* cho vùng ruộng lúa là một nghi lễ rất thiêng liêng của mỗi thành viên người H’rê làng Vi Ô Lắc. Mỗi người (hoặc cặp vợ chồng) không ai bảo ai, họ chọn những cái bánh chung có nhân thịt Chuột đầu tiên và đem ra bờ ruộng cùng với *Chiếc Cước* và con dao và bắt đầu tiến hành nghi lễ đắp bờ và mỗi người là một học giả của giáo trình diễn giải với các vị Thần Thiên nhiên xung quanh hệ sinh thái làng. Giáo trình được truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác và trường tồn bởi tâm niệm bất hủ “Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên là vốn đạo đức của mỗi thành viên và đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là luật của mỗi thành viên”.

Tiếp theo lễ đắp bờ ruộng lúa bắt đầu vào hội lễ năm mới là lễ dọn chuồng trâu đầu năm, giáo trình thừa gửi với các vị Thần Thiên nhiên cũng được mỗi thành viên trong làng tự thừa chuyện với các vị thần linh trong hệ sinh thái làng Vi Ô Lắc.

Tiếp theo lễ dọn chuồng trâu là thời gian nhà nhà chuẩn bị sửa sang kho thóc, chuẩn bị chế biến tiếp rượu Ghè để đón chào lễ hội gieo mạ, lễ cấy lúa, lễ hội thu hoạch lúa và lễ đón lúa về làng, những chuyến thăm rừng hàng ngày của các cụm hộ tới Vang Ha Rô, lịch luân phiên sửa sang đập nước, lịch cùng nhau điều chỉnh mực nước trong ruộng lúa tại hệ thống đập tưới để không chế cỏ dại chen lấn cây lúa, lễ chuẩn bị thu hoạch lúa, lễ đón lúa về kho thóc, lễ dọn dẹp cánh đồng lúa để cho các vị thần nghỉ ngơi

từ tháng Chín năm nay đến tháng Hai năm sau là những Chỉ số *tâm phục*. Chúng ta, những ai ở thế giới bên ngoài của làng Vi Ô Lắc, khi đi sâu vào nội tâm của người H'ré làng Vi Ô Lắc, bắt đầu cảm nhận được những biểu hiện bề ngoài của sự am hiểu các quy luật của tự nhiên của người H'ré thông qua hành trình lễ hội của 12 tháng trong năm hướng về hạt lúa, cây lúa, ruộng lúa, bờ ruộng, cây Nêu ở bờ ruộng.

Tiếp tục đi theo những biểu hiện bề ngoài đó tới các *phong cách vận trù và quản trị bên trong nội tâm* của làng Vi Ô Lắc thông qua các nghi lễ, *chúng ta mới ngộ được những nét độc đáo* của người H'ré làng Vi Ô Lắc trong cách hiểu của họ về mối tương tác *sâu nặng* giữa họ với núi rừng, sông suối xung quanh làng Vi Ô Lắc.

Mối tương tác đó đã trở thành một phong cách và một tính cách thể hiện trạng thái hạnh phúc trong không gian hệ sinh thái có hồn của người H'ré làng Vi Ô Lắc mà hành vi ứng xử của họ với vùng canh tác lúa Vi Nong và Vi Ô Lắc *chỉ mới là một chỉ số mà thôi*.

Vang Teak Đơn và Vang Pa Rô

Vang Teak Đơn có tổng diện tích 100 ha, Vang Pa Rô với tổng diện tích là 95 ha rừng đầu nguồn nước, nằm ở độ cao 980 m so với mặt nước biển. Hai Vang này nằm ở đầu nguồn của vùng canh tác lúa Vi Teak Đơn. Luật làng của người H'ré cũng như mọi thành viên trong làng đã thấu rõ quy luật tự nhiên, đặc trưng và tương tác giữa hai Vang rừng này với Vi Ô Lắc, đặc biệt là nguồn vốn thiên nhiên trong hai Vang này được Già A Xi ví như là “*Vựa*”¹ thức ăn, đồ dùng và hương vị hàng ngày của người dân. Theo Y Bương và Y Nam kể lại: Ở các Vang này có loài “*Rau hòa giải*”². Khi làng Vi Ô Lắc tổ chức hội lễ với nhiều loại vật lễ trong hội, để lường

¹ Mô tả sự phong phú và đa dạng các loại rau, củ, quả, dây leo phục vụ sinh kế hàng ngày và đặc biệt là tri thức thông thái về đa dạng sinh học của thiên nhiên của người H'ré (xem tiếp tài liệu sẽ được xuất bản chi tiết tiếp theo).

² Tên “*Rau hòa giải*” là cây *Ptieu Ziang* (xem chi tiết tên Latin, dược tố và cách sử dụng ở tài liệu xuất bản tiếp để so sánh tri thức thực vật học dân tộc của người H'ré trong duy trì bản sắc sinh kế của hàng ngày).

được sự va chạm khi vui về rượu, họ đến các Vang này để hái loài “*Rau hòa giải*” kia về cho cả làng cùng sử dụng phòng khi vui, quá chén. Già A Xi ví von: “*Vang Teak Đơn và Vang Pa Rô là kho thức ăn trời cho và là nơi nuôi dưỡng và làm giàu các sáng kiến trong sinh kế hàng ngày của người H’rê làng Vi Ô Lắc*” bởi tính đa dạng loài và được sử dụng, nuôi dưỡng và quản trị theo *văn hóa sinh thái* và *phong cách sinh kế* của người H’rê ở đây.

Theo kết quả nghiên cứu, người H’rê hàng năm thu hái hơn 43¹ loài sản phẩm từ hai Vang rừng này để sử dụng cho sinh kế hàng ngày của cả làng Vi Ô Lắc. Luật làng quy định những điều cấm kỵ đối với hai Vang này cũng trở thành *tự nguyện và tự chủ bảo vệ các loại thức ăn của rừng như là nhu cầu hơi thở của bà con H’rê*. Vang Teak Đơn và Vang Pa Rô là *không gian dân sự năng động* trong tri thức và kinh nghiệm canh tác, thu hái, sáng tạo và trao đổi của người H’rê làng Vi Ô Lắc.

¹ Bảng thống kê 43 loại sản phẩm sinh kế từ Vang Pa Rô và Vang Teak Đơn, các dược chất, tên Latin và tri thức hiểu biết 43 loài rau rừng này tại tài liệu xuất bản tiếp theo về người H’rê làng Vi Ô Lắc.

Bảng 4: Hai quan niệm và cách ứng xử khác nhau đối với Vang Teak Đơn và Vang Pa Rô

Giá trị	Niềm tin	Thế chế	Chuẩn mực ứng xử	Quan hệ xã hội
Đối tượng	Người H'rê	BQLRPH ¹	Người H'rê	BQLRPH
Vang Teak Đơn và Vang Pa Rô	Rừng đa thân cung cấp thức ăn hàng ngày	Rừng phòng hộ	Đồng bào H'rê	Mọi thành viên trong làng Ví Ó
		Hợp đồng bảo vệ với cá nhân hộ bởi ngân sách bao cấp của Nhà nước. Chu kỳ khoán bảo vệ 2 năm/một hợp đồng khoán/cá nhân/200.000đồng/ha	Thu hái có xin phép Thần Rừng để tiếp tục sinh lộc cho mùa sau	Lắc đồng bảo vệ vị thần kế hàng ngày của toàn Làng
			Hợp đồng khoán cá nhân bảo vệ bằng nguồn ngân sách bao cấp từ trên xuống theo ha/năm	chủ sử dụng - người dân là người làm công trả theo ha/năm

¹ Ban Quản lý rừng phòng hộ.

PHÁT HIỆN THỨ TƯ

Vang Teak Đơn và Vang Pa Rô tựa như là trường thực hành tri thức sinh kế theo mùa của người H'rê làng Vi Ô Lắc. Tuy nhiên, khu đa thân này cũng đang trong vòng phong tỏa và quản trị quan liêu bao cấp của Ban Quản lý rừng phòng hộ Thạch Nham trên cơ sở ngân sách rót từ trên xuống. Nghịch lý thứ tư này cũng cần được thảo luận, phân tích và tính toán các chỉ số sinh kế, sinh thái, văn hóa, giáo dục, xã hội và quyền dân sự truyền thống của bà con H'rê làng Vi Ô Lắc theo luật hiện hành.

Vang Gờ Hoang và Vang Ka La

Vang Gờ Hoang với tổng diện tích 140 ha ở độ cao 900 mét so với mặt biển. Vùng này cũng là nơi nuôi dưỡng sáng tạo những hành vi năng động hàng ngày của bà con H'rê làng Vi Ô Lắc. Người H'rê thu hái các sản phẩm ở Vang này theo cách ứng xử mà họ tâm niệm là phải đạo với Giàng. Họ chỉ hái những sản phẩm đủ dùng cho hàng ngày. Vang này cũng trong “vòng kim cô” kiểm soát của Ban Quản lý rừng phòng hộ Thạch Nham. Nghịch lý thứ năm này cũng cần điều chỉnh bằng văn bản để sớm trả lại chủ quyền sinh kế cho người H'rê ở đây.

Với tổng diện tích là 170 ha, trong đó 56 ha đã được trao trả lại cho người H'rê đồng quản trị bởi cả cộng đồng trong chương trình hỗ trợ giao đất giao rừng của Liên minh LISO.¹ Sở dĩ đã đến với người H'rê làng Vi Ô Lắc đồng quản trị theo phong cách, tín ngưỡng và niềm tin của họ đối với Vang Ka La - *chiếc áo pháp luật đã được khoác nhẹ lên làng Vi Ô Lắc* và sự hoan hỉ đón chào trên thân hình *tự quản, tự nguyện, tự chủ, tự tin, tự quyết, tự trọng và tự chịu trách nhiệm* được người dân và chính quyền các cấp trân trọng khai trương vào ngày 30 tháng 01 năm 2015.

¹ Liên minh LISO: gồm các tổ chức tiền thân SPERI, CODE và CIRUM hướng tới chủ quyền sinh kế và sự thanh thân của cộng đồng 2010-2015.

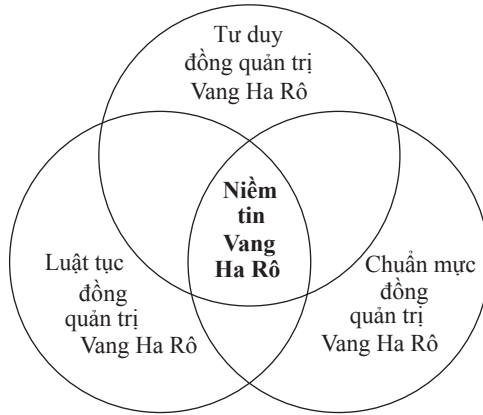
Bảng 5: Logic về hệ Sinh thái làng Vi Ô Lắc trong tương quan với Nhà nước

	Logic của người H'rê và phương thức đồng quản trị theo luật làng		Logic của Nhà nước và phương thức quản trị tập trung quyền theo ngân sách bao cấp		Diện tích (ha)	Ghi chú	
1	Vang Y Phu	Núi Mẹ	Luật làng quy định nghi lễ và các hội lễ	Tiểu khu 434	Khoảnh 1,4	Rừng Phòng hộ Khoảnh cá nhân bảo vệ bằng ngân sách bao cấp	190 ha
2	Ha Lênh	Suối Mẹ	Luật làng quy định cá làng tổ chức nghi lễ và thờ bâu nước 12 tháng trong năm	Tiểu khu 434	Khoảnh 9, 12	Rừng Phòng hộ Khoảnh cá nhân bảo vệ bằng ngân sách bao cấp	105 ha
3	Teak Đom	Hồn nguồn nước	Luật làng quy định cách thu hái các sản phẩm và được đồng quản trị bởi các nhóm hộ	Tiểu khu 434	Khoảnh 10	Rừng Phòng hộ Khoảnh cá nhân bảo vệ bằng ngân sách bao cấp	100 ha
4	Pa Rô	Thần rừng	Luật làng quy định cách thu hái các sản phẩm và được đồng quản trị bởi các nhóm hộ	Tiểu khu 434	Khoảnh 11	Rừng Phòng hộ Khoảnh cá nhân bảo vệ bằng ngân sách bao cấp	95 ha
5	Gờ Hoang	Thần rừng	Luật làng quy định cách thu hái các sản phẩm và được đồng quản trị bởi các nhóm hộ	Tiểu khu 434	Khoảnh 14	Rừng Phòng hộ Khoảnh cá nhân bảo vệ bằng ngân sách bao cấp	140 ha

	Logic của người H'rê và phương thức đồng quản trị theo luật làng		Logic của Nhà nước và phương thức quản trị tập trung quyền theo ngân sách bao cấp		Diện tích (ha)	Ghi chú	
6	Ha Rô	Thần rừng	Luật làng quy định cách thu hái các sản phẩm và được đồng quản trị bởi 21 nhóm hộ	Tiểu khu 437	Khoảnh 2, 3, 5, 6, 9	Rừng sản xuất Cấp số đo cho 21 hộ cá nhân làng Vi Ô Lắc/174 ha	300 ha
7	Ka La	Thần rừng	Luật làng quy định cách thu hái các sản phẩm và được đồng quản trị bởi các nhóm hộ	Tiểu khu 439	Khoảnh 1, 2	Rừng Phòng hộ “Đồng quản trị bởi cả cộng đồng” do Liên minh LISO tư vấn pháp lý và làng Vi Ô Lắc đã được cấp GCNQSDĐ 56 ha ngày 30/1/2015	170 ha
Tổng						1.100 ha	

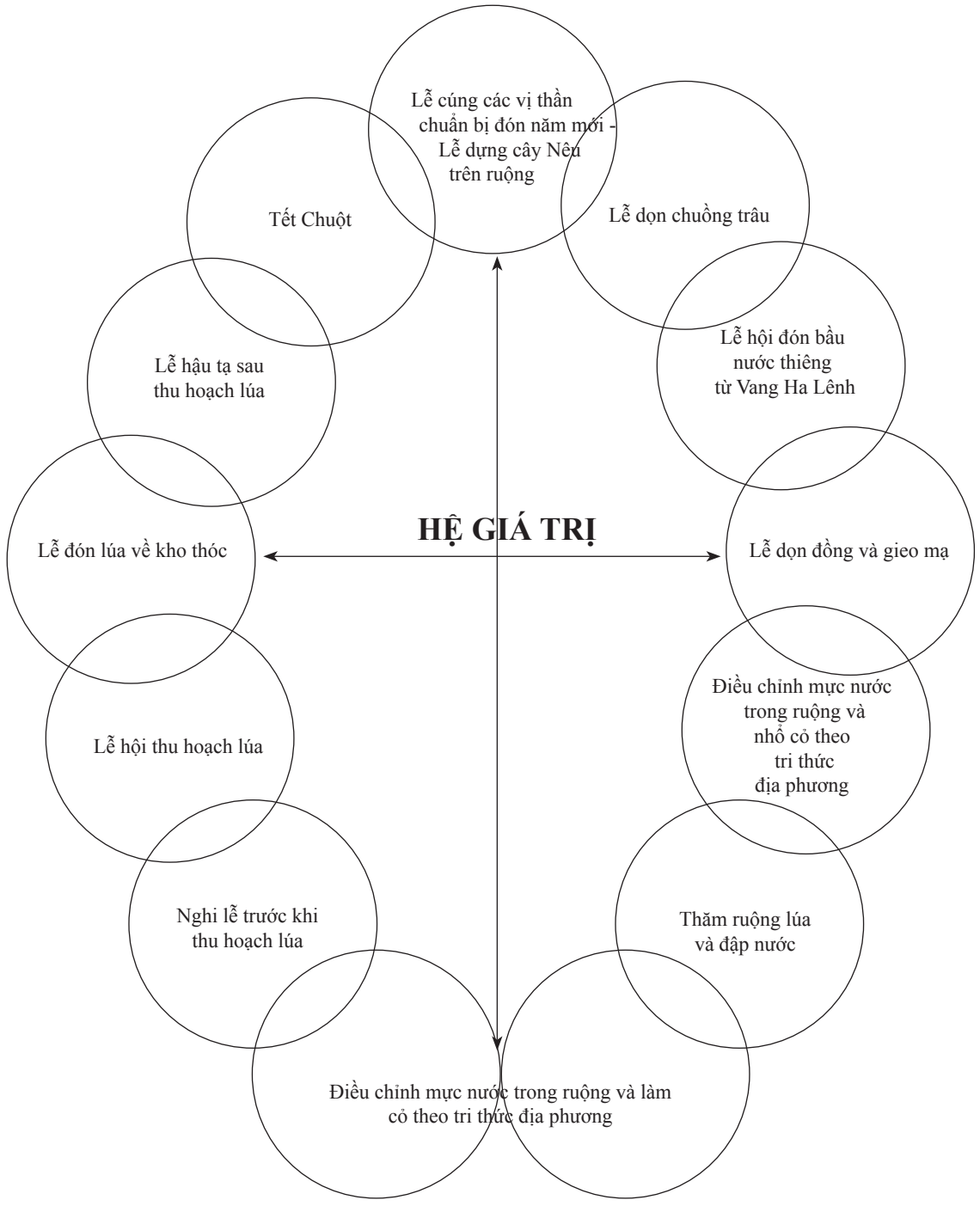
Chương 2

NGHI LỄ VÀ HỘI LỄ

Hàng năm, người H'rê tổ chức các nghi lễ và hội lễ khác nhau trong suốt 12 tháng để dâng lễ vật tạ ơn các vị Thần Thiên nhiên đang trú ngụ xung quanh làng. Các nghi lễ và hội lễ này được diễn ra theo trình tự chu kỳ canh tác trong năm và trở thành một phần không thể thiếu trong đời sống vật chất và tinh thần của cộng đồng người H'rê làng Vi Ô Lắc. Trong số đó, Hiến Trâu là nghi lễ đặc biệt, rất hiếm khi được cử hành ngoại trừ những linh tính Giàng mách bảo. Dưới đây là phân mô tả chi tiết các nghi lễ và hội lễ không thể thiếu trong đời sống hàng ngày của làng Vi Ô Lắc.

Chủ quyền Sinh kế và sự Thanh thân của Làng

Lịch tổ chức các nghi lễ và hội lễ hàng năm của làng Vi Ô Lắc

LỄ DỌN CHUÔNG TRÂU

Nghi lễ này thể hiện tầm quan trọng của con Trâu trong xã hội người H'rê. Con Trâu không chỉ đơn thuần là gia súc mà nó còn đại diện cho con người. Khi người H'rê làm điều gì đó xúc phạm tới “Giàng” khiến “Giàng” nổi giận, con Trâu sẽ chết để thay mạng cho con người để tạ lỗi với “Giàng”. Vì thế, cứ đến tháng Hai âm lịch hàng năm, trước khi cấy lúa, người H'rê lại tổ chức sửa sang, quét dọn chuồng Trâu như để báo cáo với “Giàng” rằng họ rất đổi yêu thương và chăm sóc Trâu. Toàn thể dân làng cùng tham gia lễ hội này. Người H'rê còn tin rằng mỗi cá nhân không thể tự chăm sóc Trâu được mà phải là cả cộng đồng. Họ lập thành các nhóm gồm ba đến năm hộ gia đình cùng làm chung các chuồng Trâu và từng hộ thay phiên nhau “theo bước chân Trâu” từ hai đến ba ngày. Sửa sang, quét dọn chuồng Trâu và thay nhau chăm sóc Trâu hàng ngày đã trở thành trọng trách của cả cộng đồng người H'rê.

LỄ ĐÓN BẦU NƯỚC THIÊN

Ở làng Vi Ô Lắc, cấy lúa trên ruộng bậc thang là một hoạt động sinh kế hàng ngày quan trọng nhất. Người H'rê chỉ trồng lúa sáu tháng một năm, *sáu tháng còn lại là khoảng thời gian đất nghỉ*, nhưng chừng ấy cũng đã đủ cung cấp cho họ lúa ăn trong suốt hai năm. Ruộng lúa được cấp nước thông qua hệ thống tưới nước liên hoàn gồm 53 đập nước bằng đá xếp theo hình xương cá. Mực nước trong ruộng được điều chỉnh bằng cách tháo hoặc chắn các viên đá trên bờ đập. Mỗi nhóm khoảng năm hộ gia đình chung nhau quản lý một đập, tương tự như nhóm hộ chung nhau chăm sóc trâu. Các thành viên trong nhóm hộ này thường xuyên thăm đập của nhóm mình cũng như kiểm tra và sửa chữa đập của các nhóm hộ khác rồi thông báo cho nhau biết khi về tới làng.

Đối với người H'rê, nước đóng vai trò vô cùng quan trọng trong hoạt động canh tác lúa. Bởi vậy, cứ tháng Ba hàng năm, sau khi Hội đồng Già làng đã chọn ngày cấy lúa, tất cả các cặp vợ chồng của các hộ gia đình cùng nhau

mặc trang phục truyền thống, đeo gùi náo nước trĩu hội tới Vang Ha Lênh để lấy nước thiêng như đã mô tả ở phần hệ sinh thái có hồn!

Người vợ mang theo một bầu nước đặt trong gùi để hứng nước. Họ lặng lẽ nối đuôi nhau, từng người một, nhẹ nhàng và kính cẩn hứng dòng nước mát lành - nguồn nước thừa hưởng từ Núi Mẹ Y Phu được người H' rê dẫn qua ống tre chẻ đôi đục vào trong lòng núi trên bờ suối Ha Lênh.

Khi bầu nước đã đầy, người vợ nâng niu bầu nước và thận trọng đưa cho chồng. Người chồng đưa tay phải đón lấy bầu nước, đóng chặt nắp lại, đưa ra phía sau lưng vợ rồi nhẹ nhàng đặt vào chiếc gùi của vợ mình. Trong khi người vợ rón rén lội dọc bờ suối để hái cành lá bỏ vào gùi, người chồng bắt cua dưới suối và trèo lên núi để đào những loại rễ cây có hương vị đặc biệt bỏ vào gùi của mình. Xong xuôi, họ cùng với các cặp vợ chồng khác đi men theo con suối Teak Nông trở về làng. Khác với lúc đi từ làng lên Vang Ha Lênh, người chồng đi trước để mở đường cho vợ khi cần, thì giờ đây người chồng lại đi sau vợ để bảo vệ sự an toàn cho bầu nước trên lưng vợ.

Khi về tới làng, mỗi cặp vợ chồng trước khi bước vào ngôi nhà của mình đều phải làm lễ trước cây Nêu dựng trước cửa Buồng thiêng. Lễ vật cúng bầu nước thiêng từ Vang Ha Lênh về làng là một con gà. Người chồng trèo vào Buồng thiêng trước, người vợ lặng lẽ theo sau. Họ cầu nguyện trước Cối thiêng và treo các loại rễ cây thơm và bầu nước thiêng phía trên Ghè rượu thiêng.

Hình 8: Phụ nữ H' rê tới Vang Ha Lênh để hứng nước thiêng.
Ảnh: SPERI, tháng 03 năm 2015

Hình 9: Nước thiêng ở Vang Ha Lênh.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Sau đó, người chồng bắt vài con cua bỏ vào Ghè rượu và cầu nguyện. Bầu nước thiêng và rễ cây thom¹ được treo trên Cột thiêng tới tháng Ba năm sau. Người H'rê ở làng Vi Ô Lắc tin rằng nước trong bầu nước sẽ nghe được tất cả những gì xảy ra trong ngôi nhà và từ Cột thiêng sẽ chuyển tải thông điệp tới các vị Thần Thiên nhiên thông qua cây Nêu. Điều này nhắc nhở mọi người trong gia đình khắc tâm trong cư xử với nhau cho phải đạo. Rễ cây thom tỏa hương khắp Buồng thiêng, lan tỏa ra khắp cả ngôi nhà và giúp cho mọi thành viên trong gia đình khỏe mạnh quanh năm.

Người H'rê tin rằng khi bầu nước thiêng cùng các sinh linh khác lấy ở bờ suối được treo trên Cột thiêng, gia đình họ và cả làng nơi họ sinh sống sẽ được các vị thần phù hộ suốt bốn mùa. Bầu nước thiêng từ Vang Ha Lênh được đón vào Buồng thiêng trong nghi lễ trang nghiêm mà ở đó mỗi cặp vợ chồng là một cặp Thầy cúng. Khác với các dân tộc thiểu số khác ở Việt Nam nói riêng và lưu vực Mêkông nói chung, ở Làng Vi Ô Lắc, mỗi thành viên trong cộng đồng người H'rê là một Thầy mo. Y Hiên, vợ của trưởng làng A Pan cho biết: *'H'rê mình tự nói cho mình được mà'*. Câu nói này có nghĩa là mỗi người dân H'rê có thể trực tiếp nói chuyện với Giàng khi họ thực hành các nghi lễ thờ cúng thiên nhiên. Bởi vậy, nhận diện của người nghiên cứu: *'Niềm tin vào hồn của núi rừng đã trở thành hơi thở của mỗi thành viên trong làng là điều không thể nghi ngờ'*.

Sau khi cầu nguyện trong nhà, đôi vợ chồng sẽ giết gà và lấy tiết bôi lên cây Nêu. Sau đó, họ mang gà đến cúng ở một trong số năm Cây thiêng trong làng. *Đó là những cây rất đặc biệt: Khi cây trút lá nghĩa là đã đến lúc phải chuẩn bị đất để trồng lúa; khi cây đâm chồi nảy lộc là lúc dân làng phải đưa nước vào đồng ruộng; còn khi chồi cây chuyển từ màu xanh sang màu vàng úa thì phải cấy lúa ngay. Nếu không cấy vào thời điểm này thì sau đó không nên làm nữa vì có làm cũng không được ăn. Toàn thể dân làng hân hoan chào đón nghi lễ này. Có thể nói, đây là một lễ hội truyền thống lớn nhất trong năm. Truyền thống này hầu như không thay đổi cho tới tận ngày nay.*

¹ Rễ Cây thom, các cành cây, hoa và lá được sử dụng treo trên Cột thiêng, xin tham khảo tài liệu xuất bản tiếp theo về tri thức thực vật học dân tộc và bảo vệ đa dạng sinh học của người H'rê làng Vi Ô Lắc.

Điểm thay đổi duy nhất là ngày nay người ta không còn giữ nhiều trang phục truyền thống để mặc trong dịp này nữa. Thay vào đó, họ mặc những bộ quần áo mới nhất, không phải là truyền thống, bởi họ quan niệm rằng đây là ngày hội lớn của người H'ê Làng Vi Ô Lắc trong một năm.

LỄ CẤY LÚA VÀ THU HOẠCH LÚA

Hình 10: Gieo mạ.

Ảnh: SPERI, tháng 03 năm 2015

Hình 11: Nghi lễ gieo mạ.

Ảnh SPERI, tháng 03 năm 2015

Sau lễ đưa nước vào Buồng thiêng là lễ gieo mạ. Già làng uy tín nhất sẽ quyết định ngày nào trong tháng Ba là ngày mở cửa kho thóc. Trong ngày này người ta sẽ buộc hai sợi dây trắng vào hai đầu của cầu thang từ dưới đất lên đến cửa kho thóc. Những bó lúa được chọn sẽ được đưa xuống qua hai sợi dây này, bắt đầu từ Cột thiêng, Ghè rượu, qua Cối thiêng, cửa Buồng thiêng rồi tới cây Nêu ở bên ngoài Buồng thiêng. Sau nghi lễ ngày, thóc sẽ được mang ra ruộng để gieo mạ. Lễ cấy lúa lại là một nghi lễ khác. Tới tháng Sáu, người H'ê lại tiến hành thêm một nghi lễ để cầu mong cho cây lúa được sinh sôi, phát triển tốt.

Tháng Tám, khi lúa được thu hoạch và đưa về làng, dân làng Vi Ô Lắc có hai nghi lễ thờ cúng: lần thứ nhất được tổ chức ở kho thóc, lần thứ hai ở

Buồng thiêng. Trong cả hai nghi lễ này, người ta đều kiêng dùng gà trắng để tế lễ. Những con gà không có sợi lông trắng nào sẽ được chọn để cúng. Tương tự như lễ dọn chuồng trâu vào tháng Hai và lễ gieo mạ vào tháng Ba. Trong các nghi lễ cho cây lúa, người H' rê thường đốt một loại gỗ đặc biệt có mùi thơm tựa như hương trong kho thóc và trong Buồng thiêng. Hương này là vật lễ dâng lên Thần Lúa đang trú ngụ trong kho thóc và Buồng thiêng. Mùi hương bay ra khắp cánh đồng mang theo thông điệp rằng người H' rê tin vào Thần Lúa. Trong hai lễ cúng này, người H' rê buộc một cành lá xanh vào cây Nêu trước cửa chính của nhà, đây là tín hiệu ngầm chia sẻ với khách rằng tại thời khắc đó trong gia đình đang tiến hành nghi lễ tạ ơn các vị thần phù hộ cho cây Lúa, và khách sẽ không bước vào nhà trong thời gian hành lễ, bởi Thần Lúa rất cần sự tĩnh lặng và linh thiêng.

Để thể hiện sự nâng niu, trân trọng đối với hạt thóc - “*Hột Ngọc*” trời cho người H' rê, hàng năm họ tiến hành sửa sang kho thóc. Việc sửa sang kho thóc cũng như dựng kho thóc mới, được tiến hành cẩn trọng từ chọn ngày, chọn giờ đến chọn nguyên vật liệu. Thời điểm sửa sang kho thóc hoặc xây kho thóc mới được Già A Xi ví von như thời khắc “*đón một sinh linh sắp chào đời*”.

KHO THÓC VÀ NGHI LỄ ĐỐI VỚI KHO THÓC

Tháng Tám, khi lúa bắt đầu chín, Hội đồng Già làng họp bàn để chọn ra một ngày thực hiện nghi lễ đón lúa từ ruộng về kho thóc. Kho thóc là một nếp nhà bằng gỗ, nhỏ, được xây dựng theo kiến trúc trạm khắc nhiều hình thù tượng trưng các vị Thần Thiên nhiên. Hai đầu mái kho khắc hình các vị Thần Thiên nhiên đang trú ngụ xung quanh ruộng lúa để cung cấp nước và dinh dưỡng cho lúa. Trên mái là hình các con vật sống ở ruộng lúa nhưng không phá hoại lúa. Một điểm đặc biệt nữa của kho thóc là cầu thang dẫn lên cửa kho. Khi lúa được đưa vào hoặc lấy ra từ kho thóc, người ta buộc hai sợi dây màu trắng được lấy từ Cây thiêng ở các Vang rừng nối từ mặt đất lên đến cửa kho, hình thành nên một cây cầu để đưa hạt lúa lên hoặc xuống.

Có hai nghi lễ liên quan đến hành vi ứng xử của người H'rê ở làng Vi Ô Lắc đối với kho thóc. Nghi lễ thứ nhất được tổ chức vào tháng Ba, khi những bó lúa được đem ra khỏi kho để gieo mạ. Nghi lễ thứ hai được tổ chức vào tháng Tám khi bó lúa mới được đem từ ruộng trở về kho. Ở nghi lễ này, những người phụ nữ H'rê xúng xính trong trang phục truyền thống và chiếc gùi trên lưng đi tới ruộng lúa, dùng ngón tay cái và ngón tay trỏ chít những bông lúa đẹp nhất cánh đồng rồi nhẹ nhàng bó chúng lại mang về kho thóc bằng sợi dây làm từ vỏ cây rừng. Trong lúc bó lúa, chị em phụ nữ H'rê cầu nguyện và bày tỏ tình cảm nhớ ơn Giàng và các vị thần trú ngụ tại các Vang rừng xung quanh. Khi đưa những bó lúa về làng, họ dùng hai sợi dây trắng bắc thành những nhịp cầu đưa bó lúa đi qua các khe suối đã cung cấp nước cho ruộng lúa, cứ như vậy cho đến khi lúa về đến làng an toàn, không bị ướt. Dân làng đón bó lúa như đón nàng “*Công chúa*”, hồi hộp và tôn kính như chính ân nghĩa của làng đối với “*Hột Ngọc*” của Trời cho. Lễ cúng gà sống được cử hành tại cây Nêu trước cửa kho thóc. Cúng xong, người ta giết gà và lấy tiết bôi lên cây Nêu. Hai sợi dây trắng lúc này được người đàn ông buộc dọc hai bên cầu thang làm thành chiếc cầu rước bó lúa lên kho thóc. Bó lúa được đặt xuống nhẹ nhàng, tựa lưng vào mặt tường phía sau đối diện với cầu thang lên kho. Trong lễ hội gieo mạ tháng Ba, chính hai sợi dây này một lần nữa lại được dùng để đưa bó lúa từ kho thóc ra ruộng.

Trong làng của người H'rê, kho thóc không đứng đơn độc mà luôn được dựng cùng với nhiều kho thóc khác thành từng cụm tách biệt nằm giữa khu dân cư và ruộng lúa. Ai đó muốn vào kho thóc phải lễ trước cây Nêu của kho thóc “*cộng đồng*”, đó là một cây Nêu lớn hơn cây Nêu dựng trước của chính của ngôi nhà và trước cửa Buồng thiêng. Khi dựng một kho thóc cho gia đình nào đó, cả cụm hộ cùng nhau bàn bạc, rồi cùng đưa ra quyết định. Quyết định chọn ngày, chọn giờ dựng kho thóc sẽ do một già làng uy tín và hiểu biết sâu rộng về các vị Thần Thiên nhiên. Đúng vào ngày đã được chọn, mọi người trong làng tề tựu đông đủ, cùng nhau dựng kho thóc, cùng nhau đóng góp thức ăn và nguyên vật liệu để làm lễ khởi công. *Theo quan niệm của người H'rê, kho thóc là biểu tượng của bầu sữa mẹ nuôi dưỡng dân làng no đủ suốt hai năm cho dù họ chỉ làm ruộng có sáu tháng.* Kho thóc cũng là nơi hội tụ linh hồn của các vị Thần Thiên nhiên đang trú ngụ

xung quanh làng, từ Núi Mẹ Vang Y Phu tải dòng dinh dưỡng đổ về Vang Ha Lênh - suối Hồi môn, rồi từ đó tỏa đi các khe suối để nuôi dưỡng ruộng đồng. Đó là những món quà hồi môn vô giá mà Thần Thiên nhiên đã trao tặng cho người dân H'rê làng Vi Ô Lắc.

TẾT CHUỘT

Tháng Mười còn có một lễ cúng ruộng lúa khác. Sau mùa gặt là thời điểm *ruộng lúa được nghỉ ngơi yên tĩnh*. Đây cũng là lúc loài chuột sinh sôi, phát triển rất nhanh. Chúng ăn lúa, con nào con ấy béo mướt. Đến tháng Mười một, toàn thể dân làng, già trẻ, trai gái náo nức ra đồng bắt chuột. Người H'rê bắt chuột để khống chế sự sinh sôi nảy nở của chúng nhằm duy trì số lượng vừa đủ cho năm sau. Vì thế mà tháng Mười một mới có lễ năm mới - Tết Chuột. Hội đồng Già làng sẽ chọn ngày để các gia đình ra đồng bắt chuột. Họ đem chuột về nhà, rửa sạch sẽ, treo trên gác bếp cho khô (bếp nằm cạnh Buồng thiêng). Thịt chuột được giã nhuyễn làm nhân bánh, loại bánh làm từ bột nếp được giã trong cối gỗ (Cối thiêng). Họ gói bánh bằng một loại lá rừng đặc biệt, hấp vào chõ bằng gỗ rồi đặt lên trên cây Nêu trước cửa Buồng thiêng.

Quá trình bắt chuột và chuẩn bị bánh nhân chuột diễn ra trong ba tuần. Đầu tiên, người ta phải thu hoạch lúa nếp - một giống lúa bản địa được lưu truyền qua các thế hệ bởi nó là nguyên liệu thiết yếu làm nên Tết Chuột. Sau khi bánh nhân chuột được làm xong, họ bỏ bánh vào một chiếc đĩa đan bằng tre, mang ra đồng và đặt lên cây Nêu để làm vật lễ cúng ruộng lúa. Sau đó, họ bắt tay vào đập bờ. Nghi lễ này kết thúc một mùa lúa sau khi đã dọn sạch cánh đồng sau mùa thu hoạch. Bánh nhân chuột được đặt ở khắp mọi nơi, trong hang núi, trên mặt ruộng để linh hồn của chuột có thể vào được Buồng thiêng, Ghè rượu và Cột thiêng. Điều này thể hiện Thần Chuột rất gắn bó với cuộc sống con người làng Vi Ô Lắc. Người H'rê tin rằng, nếu thờ cúng chuột, con người sẽ sinh sôi phát triển giống như loài chuột. Ngoài ra, Tết Chuột còn là dịp tốt để nam nữ thanh niên trong làng tìm đến với nhau, trao gửi lời yêu thương để chuẩn bị cho hôn nhân sau này.

LỄ CÚNG GHÈ RƯỢU

Rượu cũng phản ánh mối quan hệ của người H'ê đối với các vị Thần Thiên nhiên. Có hai giống lúa bản địa đặc biệt dùng để nấu rượu: Giống lúa nếp H'roa và giống Mao Nu được trồng ở ruộng lúa tưới bằng nguồn nước chảy từ Vang Ha Lênh (giống lúa này chỉ dùng vào mục đích duy nhất là để chế rượu Ghè); Giống lúa tẻ Jring được trồng ở một ruộng lúa khác tưới bằng nguồn nước chảy từ Vang Ha Rô - quà tặng của Thần Rừng Vang Ha Rô. Các bông lúa này đều được thu hoạch bằng tay, bằng cách dùng ngón trỏ và ngón cái hái từng bông lúa, không dùng liềm để cắt. Thóc đã phơi khô ngoài nắng sẽ được giã bằng chày - cối gỗ (không dùng máy xát). Gạo được nấu trong một loại nồi chuyên dụng truyền thống, nấu bằng nước từ Vang Ha Lênh. Khi cơm chín, người ta bỏ cơm ra một chiếc nia tre để phơi khô. Sau cùng, người ta trộn cơm với một loại lá tạo men và ủ cho lên men. Lá này có tên gọi là Blo được lấy từ Vang Y Phu.

Để làm ra rượu Ghè, không thể thay giống lúa của người H'ê tại làng Vi Ô Lắc bằng giống lúa khác, cũng như thay nguồn nước này bằng nguồn nước khác, bởi mỗi loại nguyên liệu dùng để chế rượu Ghè đều mang một hương vị đặc trưng và có quan hệ *Âm Dương* với một vùng địa linh ở một Vang nào đó. Quan niệm này được người H'ê tâm niệm và thực hành nghiêm ngặt. Mỗi nguyên liệu được dùng để chế nên Rượu Ghè tượng trưng cho một mối liên hệ khăng khít giữa người H'ê với hệ sinh thái xung quanh làng và các vị Thần Thiên nhiên tôn kính đang trú ngụ nơi đây. Bản thân rượu cũng có linh hồn ở bên trong và vì vậy Ghè Rượu thiêng chỉ được mở vào tháng Hai trong lễ dọn chuồng trâu và khi dân làng Vi Ô Lắc kéo nhau đến Vang Ha Lênh để hứng nước treo quanh năm trên Cột thiêng. Người H'ê làm ra rất nhiều Ghè rượu nhưng chỉ có một Ghè rượu duy nhất được gọi là Ghè rượu thiêng, giữ trong Buồng thiêng. Nằm ở trước Cột thiêng và Ghè rượu, thẳng hàng với cửa của Buồng thiêng là Cối thiêng để giã gạo làm rượu. Cối được làm bằng một loại gỗ rừng đặc biệt. Cột thiêng, Ghè rượu và Cối thiêng được đặt thẳng hàng với cửa của Buồng thiêng và cây Nêu ngoài sân. Từ cây Nêu này, các vị Thần Thiên nhiên sẽ vào Buồng thiêng, qua Cối thiêng, Ghè rượu, Cột thiêng

và cuối cùng bay ra ngoài hòa vào cảnh vật thiên nhiên xung quanh. Mọi đồ vật trong Buồng thiêng và mọi nguyên liệu làm nên Rượu Ghè đều gắn bó với các vị Thần Thiên nhiên.

LỄ HIẾN TRÂU

Lễ Hiến Trâu là nghi lễ đặc biệt nhất trong xã hội người H'rê. Người H'rê coi Trâu là con vật rất linh thiêng do Giàng ban tặng cho con người. Rất hiếm khi người ta tổ chức Lễ Hiến Trâu. Nếu thành viên nào đó trong cộng đồng nhận được thông điệp của Giàng (thông qua đau ốm hay trong giấc mơ) nói rằng chính họ hay người nào đó trong làng đã cư xử không phải với những người xung quanh hay với thiên nhiên, tự họ *linh tính trong tâm không an*, người ấy thông báo với già làng có uy tín về tình trạng sức khỏe của mình. Nếu tình trạng này tiếp tục kéo dài, người ấy tin chắc rằng Giàng đã không bằng lòng, và như vậy, họ quan niệm rằng, *‘một con ngựa đau cả tàu bỏ cỏ’*, không chỉ riêng một người ấy linh tính *tâm không an* mà cả làng sẽ cùng chung tâm trạng chưa phải với “Giàng”. Hội đồng Già làng khi ấy sẽ họp và có thể đi đến quyết định tổ chức Lễ Hiến Trâu. Con Trâu được cả làng chọn sẽ trở thành vật linh thiêng nối giữa con người và Giàng. Con Trâu giúp truyền tải¹ những thông điệp vui buồn từ Thần Thiên nhiên. Điều này lý giải tại sao người H'rê ở Vi Ô Lắc lại đối xử với Trâu đặc biệt đến như vậy. Họ nuôi Trâu và chăn Trâu theo nhóm hộ. Cứ tháng Hai hàng năm họ lại cùng nhau thực hiện nghi lễ dọn sửa chuồng Trâu. Đây là một nghi lễ đậm đà tính nhân văn, một văn hóa gắn kết mọi thành viên trong cộng đồng với nhau. Các nhóm hộ thay phiên nhau “*đi theo bước chân Trâu*” là thông điệp họ muốn gửi tới “Giàng”, rằng người H'rê yêu thương và quý trọng Trâu đến nhường nào.

Nhưng khi người dân cảm thấy không vui, họ nghĩ rằng đó là tín hiệu báo Giàng cũng không vui và họ phải hiến Trâu. Hiến Trâu là nghi lễ đặc biệt đối với đời người. Nếu cư xử không đúng với thần linh hoặc với môi

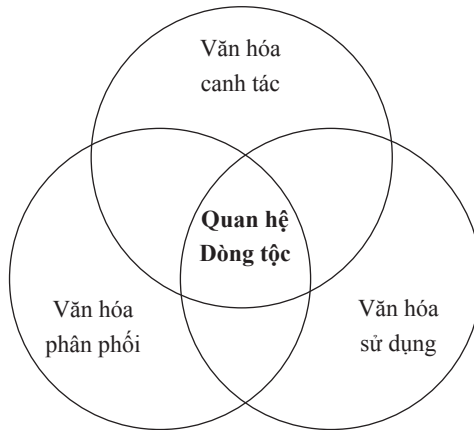
¹ Chi tiết Lễ Hiến Trâu được mô tả ở tập sau.

trường, con người cảm thấy không vui, muốn chia sẻ với người khác. Mọi người cùng bàn luận và cuối cùng Hội đồng Già làng quyết định hiến tế một con Trâu. Đây là một quyết định rất khó khăn, bởi vậy có khi phải mất cả năm người ta mới đi đến quyết định cuối cùng. Quyết định này sẽ được thông báo cho các thành viên của làng Vi Ô Lắc và toàn thể người H' rê sống ở các làng lân cận. Cả vùng đều biết về Lễ Hiến Trâu. Khi một người thấy không vui, tất cả mọi người đều phải có trách nhiệm về việc ấy. Thông điệp quan trọng của Lễ Hiến Trâu chính là tinh thần chia sẻ của tất cả mọi người: Ai có gạo thì chia sẻ gạo, có Ghè rượu, con gà, thịt chuột thì đều chia sẻ với những người xung quanh. Bất cứ thứ gì ta có đều có thể chia sẻ một cách tự nguyện với người khác, như trao tặng một món quà, không phải vì ta phải làm mà là vì ta muốn làm. Người có quyền uy nhất trong Hội đồng Già làng sẽ là người quyết định ngày giờ Hiến Trâu và mọi người trong làng Vi Ô Lắc và các làng lân cận sẽ làm theo. Họ chuẩn bị mọi thứ rất tươm tất, linh thiêng và đầy tôn kính. Mọi người hồi hộp và rạo rức cảm xúc hướng đến ngày đã định. Hai đêm trước ngày hành lễ, người ốm sẽ thức cả đêm ngồi bên con Trâu, thủ thi với Trâu rằng vì mình mà Trâu phải chết, lỗi này do mình gây ra, chẳng phải do trâu. Người này cứ nói như vậy suốt cả đêm, vừa nói vừa xoa lên mặt, lên má, lên miệng con Trâu. Thầy cúng cũng đến để nói chuyện với con Trâu và với người ốm đang rất mặc cảm với tội lỗi của mình. Họ tin rằng những lời nói của họ với trâu sẽ giúp họ xoa dịu nỗi đau và cảm giác tội lỗi của mình.

Người ta chọn một bãi đất rộng và cắm cây Nêu ở giữa để Trâu có thể tự do chạy xung quanh như muốn nói với mọi người rằng: Ta là con vật Thiêng, là *Sứ giả* của Thần Thiên nhiên. Ta biết rằng người đang đau ốm và buồn phiền nên ngày hôm nay ta hài lòng hiến thân ta để tạ lỗi với “Giàng”, và để cho nỗi ám ảnh về tội lỗi của người và của cả làng được “Giàng” tha bổng.

Chương 3

CẤU TRÚC LÀNG

“Mỗi “sinh kế” có bản sắc riêng. “Bản sắc sinh kế” là hệ thống tổng thể bản sắc xã hội phản ánh sự tương tác của mọi sinh linh trong mối quan hệ hài hòa và bằng hữu giữa con người với thiên nhiên để duy trì đặc tính riêng của mình về văn hóa, xã hội - dân sự, sinh thái và kinh tế”.

CẤU TRÚC LÀNG

Hình 12: Ruộng lúa Vi Nong.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

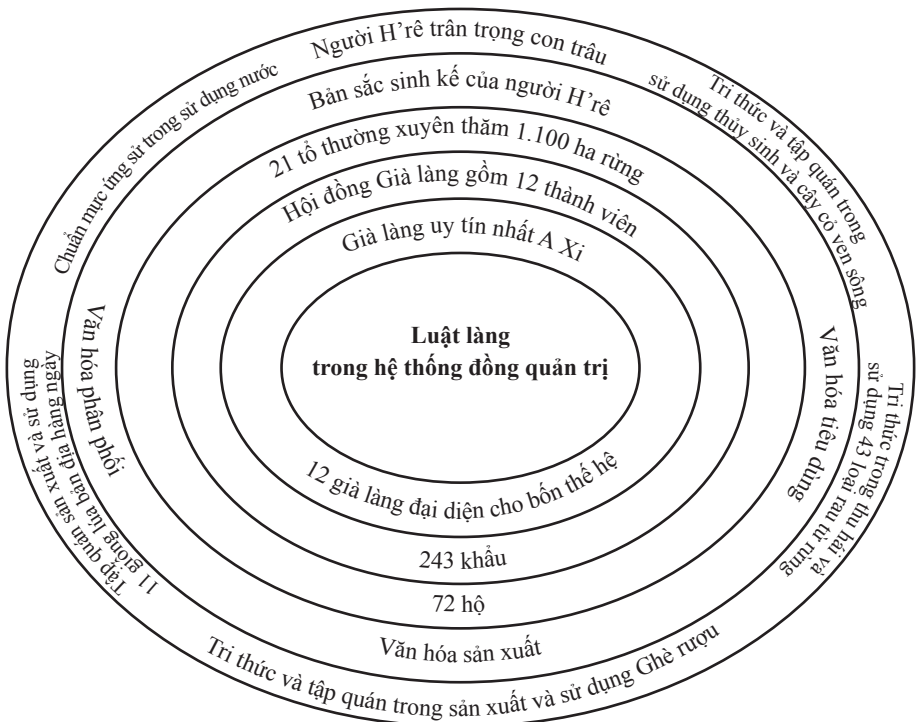

Hình 13: Làng Vi Ô Lắc. Ảnh:
SPERI, tháng 10 năm 2014

Người H'rê quan niệm nơi ở của làng và hệ sinh thái tự nhiên xung quanh là do các vị thần của “Giàng” sắp đặt và dẫn dắt người H'rê đi đến những quyết định cơ học cụ thể như định vị đặt chỗ ở của làng theo hướng nào so với Vang Y Phu và Suối Ha Lênh. Định vị các hộ trong làng ở đâu theo hướng Buồng thiêng của nhà ông bà và trong *trương quan Âm Dương, Phong - Thủy* với Núi Mẹ, Suối Mẹ, Thần Rẫy, Thần Ruộng, Thần Đất, Thần Làng và Thần trú ngụ tại các Cây thiêng. Định vị đặt chuồng cho con Trâu ở đâu trong hệ sinh thái của làng. Với người H'rê làng Vi Ô Lắc, những con vật như Con Kỳ Đà, con Nhím, con Chuột và con chim Inta đều là những sinh linh phù hộ cho sinh kế hàng ngày của từng thành viên trong làng. Họ ý niệm rằng hệ sinh thái có hồn xung quanh Làng *có quyền năng sở hữu sinh kế tinh thần và vật chất* của Làng mà ở đó người H'rê là một bộ phận ở trong hệ thống sinh thái đó. Con Trâu, Chuồng Trâu, các Cây Thiêng trong Làng, vị trí các Buồng Thiêng trong làng, vị trí các Buồng thiêng trong các ngôi nhà, vị trí các Cây Nêu trước cửa các ngôi nhà, kiểu cấu trúc của các cụm hộ gia đình trong làng đều trú ngụ cả phần *Âm và Dương. Phần Âm* là sở hữu và định đoạt của các vị thần tự nhiên xung quanh Làng (Giàng). *Phần Dương* là của hồi môn của “Giàng” thừa kế lại cho người H'rê để tạo dựng sinh kế giữa các thế hệ. Ý niệm này được người H'rê làng Vi Ô Lắc nuôi dưỡng và được thực hành hàng ngày. Mỗi Vang trong hệ sinh thái làng có những sự tích riêng.

Mỗi sự tích đều trú ngụ trong một vùng cụ thể. Mỗi một vùng cụ thể được người H' rê thực hành các nghi lễ cụ thể. Mỗi nghi lễ được người H' rê vận trù thống nhất về các thủ tục và những bài cúng theo một chuẩn mực ứng xử của toàn bộ các thành viên trong làng. Mỗi hội lễ lại được người H' rê điều phối theo phong cách “*Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên là vốn đạo đức của mỗi thành viên và; đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là luật của mỗi thành viên*”.

CẤU TRÚC GIỮA CÁC HỘ TRONG MỘT DÒNG TỘC

Quản trị sinh kế hàng ngày của người H' rê làng Vi Ô Lắc

Người H' rê làng Vi Ô Lắc không có họ. Nghiên cứu phát hiện các cụm hộ gia đình sống quây quần gần nhau chính là các thế hệ trong một gia đình cùng chung một dòng máu hoặc bốn thế hệ (cụ) hoặc ba thế hệ (ông bà). Khi đứa trẻ ra đời là con gái thì được đính chữ Y ở trước tên gọi, nghĩa là

đứa trẻ là gái. Nếu là chữ A trước tên, đứa trẻ là trai. Đặc tính khác biệt ở người H'rê làng Vi Ô Lắc là *nữ và nam đều là lộc của “Giàng” ban tặng*.

Khi con gái và con trai đến tuổi dựng vợ gả chồng, tùy thuộc vào hoàn cảnh cụ thể của từng gia đình bên họ nhà trai và họ nhà gái mà các cặp vợ chồng quyết định sẽ lập gia ở bên nào cho thuận và đảm bảo được những sự đồng cảm và đồng cảnh cho nhau. Do vậy, quá trình nghiên cứu rất kỳ công mới phát hiện được rằng: trong làng Vi Ô Lắc có 10 cụm hộ chính là 10 đại gia đình của bốn thế hệ xum vầy quanh nhau. Con rể và con dâu đều là con cả. *Đây là nét đặc trưng văn hóa của một xã hội Lữnghệ rất đặc biệt của người H'rê làng Vi Ô Lắc.*

Do con dâu và con rể đều là con như nhau; do vậy, khi tìm hiểu sâu văn hóa con dâu, con rể người H'rê làng Vi Ô Lắc, không có các nghi lễ nào đặc biệt thể hiện trong quan hệ dòng tộc và giới tính, ví dụ: trọng nam khinh nữ, dư luận xã hội khi một cặp vợ chồng chỉ sinh con gái một bề như bao nhiêu các tộc người khác. *Đây là một xã hội văn minh vượt ra khỏi tình trạng trọng nam khinh nữ của nhiều xã hội hiện nay.*

Chính vì quan niệm trai và gái như nhau, nên trong tộc người H'rê làng Vi Ô Lắc không có khái niệm “*bình đẳng giới*” và với họ, con người là món quà của “Giàng”. Với tâm niệm là *món quà vô giá của “Giàng”, “Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên đã trở thành vốn đạo đức của mỗi thành viên và; đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là luật của mỗi thành viên”,* họ không một mảy may cân đo, so bì món quà ban tặng đó cho vợ chồng họ và trong làng của họ, trong khi *nhiều quốc gia đang phải lao tâm khổ tứ để xử lý các vấn đề về “bình đẳng giới” giữa nam và nữ.* Đây là một nét thi vị mà người H'rê làng Vi Ô Lắc đang vận trù đời sống thực của họ.

Trong một dòng tộc (cụm hộ) là không gian quây quần dâu, rể, con, cháu, cha mẹ và ông bà trong một quần thể để tiện lợi trong việc chăm sóc phụng dưỡng lẫn nhau.

Sâu sắc hơn, các thế hệ trong cụm hộ đó, thường chung nhau một Buồng thiêng bởi trong cấu trúc của Buồng thiêng, người H'rê làng Vi Ô Lắc cho rằng, đó là *giàng đường thực hành nghi lễ* trong đời sống thường ngày

của họ. Khi thực hành nghi lễ như vậy, con dâu, con rể, cháu và chất luôn được lắng nghe và cảm nhận các ứng xử của ông bà với các loại thần xung quanh, và người H'rê cho rằng đó chính là cách giáo dục của họ. Đây là những nhân tố và chỉ số nuôi dưỡng tâm niệm “Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên là vốn đạo đức của mỗi thành viên và đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là luật của mỗi thành viên” trong làng Vi Ô Lắc.

CẤU TRÚC MỘT NGÔI NHÀ

Trước đây, người H'rê thường sống chung bốn hoặc năm thế hệ trong cùng những ngôi nhà rất dài. Tuy nhiên, từ năm 1975 các ngôi nhà có xu hướng được làm ngắn hơn. Trước năm 1975, hầu hết mỗi ngôi nhà đều có chín buồng, sau đó giảm xuống bảy buồng, đến năm 1990 chỉ còn lại năm buồng. Ngày nay, hầu hết các ngôi nhà chỉ có ba buồng.

Hình 14: Kiểu nhà truyền thống của người H'rê. Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Hình 15: Nhạc cụ dân tộc truyền thống. Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Mỗi ngôi nhà được thiết kế ba cửa ra vào: Một cửa chính và hai cửa hai bên đầu nhà khiến ta có thể nhìn thông suốt ngôi nhà từ đầu này sang đầu kia. Với người H'rê, điều này có nghĩa là trong cuộc sống hàng ngày, họ luôn có các vị Thần Thiên nhiên về và đi trong căn nhà của mình. Bước qua cửa chính là buồng của ông bà, kế tiếp là buồng của bố mẹ, buồng của con trai, buồng của con gái. Căn buồng của con gái là buồng dành cho con dâu và con trai khi lập gia đình. Mỗi buồng đều có không gian sinh hoạt và một

khu bếp nhỏ. Tục lệ không cho phép ai ngồi quay lưng vào bếp. Đối diện với bếp, phía bên phải là cửa chính, bên trái, cuối ngôi nhà là buồng thiêng. Trong Buồng thiêng không có bếp, thay vào đó người ta đặt một cái Cột thiêng và Ghè rượu dựa vào tường, đúng vị trí của bếp. Chính giữa Buồng thiêng là Cối thiêng bằng gỗ. Đối diện với Cột thiêng và Ghè rượu là cửa Buồng thiêng, nơi các vị thần tự nhiên đi - về trong những dịp lễ hội được tổ chức quanh năm. Ngoài cửa, thẳng hàng với Cột thiêng, Ghè rượu và Cối thiêng là cây Nêu, nơi các vị Thần Thiên nhiên hội tụ trước khi vào nhà. Một cây Nêu khác cũng được dựng ở trước cửa chính của ngôi nhà dành đón tiếp khách.

Người ta tổ chức rất nhiều lễ cúng khác nhau khi xây dựng một ngôi nhà. Trước khi dựng nhà, phải làm lễ cúng Giàng để Giàng chỉ cho địa điểm làm; trước khi chặt cây trong rừng mang về làm nhà phải cúng xin phép Giàng; sau khi chặt cây xong cũng phải làm lễ cúng thần rẫy cây như một lời xin lỗi vì đã làm cây đau đớn. Sau đó, người ta đặt một hòn đá vào đúng vị trí cây bị chặt để báo cho Giàng biết. Như thế mới không sợ bị Giàng giận vì đã chặt cây.

GHÈ RƯỢU TRONG BUỒNG THIÊNG

Bộ ba trong Buồng thiêng gồm: Cột thiêng, Ghè rượu, Cối thiêng có mối liên hệ mật thiết với nhau. Cột thiêng làm từ cây Chò Chi - một trong hai loại cây to nhất mọc ở Vang Y Phu có Thần Cây trú ngụ bên trong. Cột thiêng là cầu nối các vị Thần Thiên nhiên với đời sống hàng ngày của người H'rê bên trong ngôi nhà, với cửa của Buồng thiêng, với cây Nêu bên ngoài Buồng thiêng và cuối cùng là toàn bộ thiên nhiên xung quanh làng. Trong Buồng thiêng, trước mặt Cột thiêng là Ghè rượu.

QUAN HỆ GIỮA CÁC DÒNG TỘC

Nét độc đáo của người H'rê làng Vi Ô Lắc là giữa các cụm họ (thực chất là giữa các gia đình gồm ba hoặc bốn thế hệ) trong một làng ứng xử và quan

niệm như một đại gia đình lớn. Họ luôn chia sẻ với nhau mọi niềm vui và nỗi buồn. *Sự thống nhất ba trong một giữa hệ sinh thái có hồn, Luật làng và lãnh đạo Làng* là thể hiện khi có sự cố xảy ra, các hộ gia đình ý thức được việc thông báo cho nhau hiểu, rồi báo cáo với ông hoặc cụ của cụm hộ. Sự việc sẽ được các ông, bà hoặc cụ đưa ra bàn bạc giữa các hộ với nhau. Nếu có liên quan đến các cụm hộ khác, các già ngồi lại chia sẻ thấu tình đạt lý và đưa ra các phương án giải quyết. Các gia đình đồng lòng đồng sức, cả làng một ý chí, một tiếng nói và một giải pháp với tâm niệm “*Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên là vốn đạo đức của mỗi thành viên và đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là luật của mỗi thành viên*”. Đây là những nhân tố và chỉ số quyết định bản lĩnh của làng Vi Ô Lắc tự bảo vệ hệ sinh thái có hồn của cả làng trước mọi can thiệp của bên ngoài.

Có thể hiểu rằng: các tiền tố văn hóa, cách thực hành các hành vi hàng ngày trong quan hệ giữa nữ và nam, giữa các thế hệ trong một cây gia đình, giữa các cây gia đình với nhau và giữa mỗi thành viên H'rê với hệ sinh thái có hồn xung quanh họ đã tạo nên *một làng Vi Ô Lắc, một Kịch bản, một Cây đời, một tộc người H'rê hiện hữu* trong quá khứ và hiện tại như một *chuẩn mực sống quá sâu nặng với thiên nhiên*, đến nỗi người nghiên cứu có cảm giác như ở đây đang diễn ra một cuộc sống năng động trong âm thầm, khiêm tốn trong *hoang sơ, một triết thuyết, một cây tri thức của ân nghĩa và chung tình với thiên nhiên*, trong khi *cây tri thức đó khắp nơi nơi lại đang bị lãng quên sau gần một thế kỷ mê muội và chìm đắm trong giấc mơ bá chủ thiên nhiên*.

Người H'rê làng Vi Ô Lắc là hiện thân của năm *tiền tố*¹ cơ bản của Chủ

¹ Năm tiền tố cơ bản của chủ quyền sinh kế theo định nghĩa của LISO là: 1) *Quyền đối với đất đai, rừng và nước (cơ bản)*; 2) *Quyền được duy trì niềm tin, tín ngưỡng của chính mình (đặc thù)*; 3) *Quyền được sống theo nền văn hóa của chính mình (thực hành)*; 4) *Quyền được thực hành các kiến thức của chính mình và quyết định những gì để trồng, bắt đầu, sáng tạo và phát minh ra trên đất của chính mình (tổng thể)*; và 5) *Quyền đồng quản lý hoặc đồng quản trị tài nguyên thiên nhiên với cộng đồng xung quanh và chính quyền địa phương (chiến lược)*, “phải được thực hành hàng ngày, tự nguyện và tuân thủ đúng pháp luật bởi cá nhân, cộng đồng, quốc gia và quốc tế nhằm củng cố những chia sẻ về trách nhiệm đối với mọi sinh linh vì thế hệ hôm nay và ngày mai.

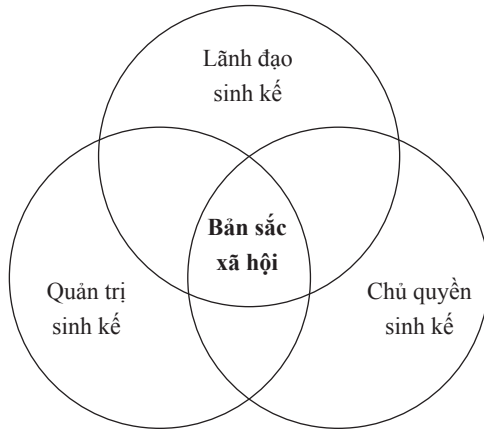
quyền Sinh kế tạo nên cuộc sống đích thực cho bất cứ ai sinh ra trên trái đất này mà nhân loại cần ngộ để nuôi dưỡng giá trị thanh thân của chính mình trong môi trường của thiên nhiên mà cái “Nôi” dinh dưỡng đó đã và đang bị con lốc của bàn tay vô hình tước đoạt dưới chiêu bài “Tổng sản phẩm quốc nội - Gross Domestic Product- GDP”. *Hậu quả là hầu hết dân số thuộc người bản địa trên trái đất đang khắc khoải sống dở chết dở trong nền kinh tế thị trường lấy GDP làm thước đo giá trị.*

*Tâm niệm về hệ sinh thái có hồn là sợi dây vô hình có sức mạnh lan tỏa thâm lặng nhưng mạnh mẽ và trở thành **chân dung cuộc sống** và hành vi văn hóa của người H'rê làng Vi Ô Lắc. Từ nghi lễ dọn chuồng trâu đầu năm, hội lễ đón Bàu nước ở Suối Ha Lênh về treo ở Cột kiêng trong Buồng thiêng, nghi lễ đắp bờ, gieo mạ, thủ tục chế Ghè rượu, văn hóa sử dụng “**Cây Hòa Giải**”, những điều linh thiêng khi nghe tiếng chim rừng ca hát trên đỉnh núi Y Phu, loài chim Inta, những điều cấm kỵ đối với con Kỳ Đà, lễ hội ăn mừng “Tết Chuột”. **Quan hệ hữu xạ tự nhiên hương giữa vật linh và con người trong không gian sinh thành của hệ sinh thái làng Vi Ô Lắc là nguồn vốn hồi môn của “Giàng” từ năm này qua năm khác, từ thế hệ này đến thế hệ khác** mà người H'rê làng Vi Ô Lắc ý thức đó là cơ sở sinh kế tinh thần và vật chất đặc trưng của họ, một **cảm nhận hạnh phúc từ trong nội tâm** của một hệ giá trị mà trời - đất - hệ sinh thái làng là nền tảng. **Tâm niệm “đất nghi” là một triết thuyết và hành vi về hạnh phúc của người H'rê làng Vi Ô Lắc.** Già A Xi cho biết: “**Người H'rê làng Vi Ô Lắc chỉ canh tác sáu tháng, còn sáu tháng là thời gian nghỉ của Thần ruộng lúa**”. Già A Xi kể tiếp: “**Người H'rê Quảng Ngãi lên thăm H'rê làng mình, mình không mời họ uống Rượu Ghè bởi vì người H'rê ở Quảng Ngãi không cho Thần Ruộng nghỉ ngơi, mà họ làm ruộng 12 tháng liên tục trong một năm!**”.*

Có chủ quyền sinh kế, mọi sinh linh, dù là con người hay muôn loài sẽ được sống hài hòa với nhau, tận hưởng hạnh phúc và quyền tự quyết trong mối quan hệ tương tác bằng hữu lẫn nhau.

Chương 4

LUẬT LÀNG

“Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên là vốn đạo đức của mỗi thành viên và; đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là luật của mỗi thành viên.”

QUẢN TRỊ LÀNG

Quản trị cộng đồng của người H'rê làng Vi Ô Lắc xuất phát từ chính khát vọng của mỗi thành viên trong làng *được sống ân nghĩa với các vị Thần Thiên nhiên*, rộng hơn là được sống hài hòa với tất cả các thành viên trong cộng đồng. Từ tâm niệm này, quản trị xã hội ở Làng Vi Ô Lắc được thực hiện thông qua ý thức tự chịu trách nhiệm trong việc giữ gìn và nuôi dưỡng mối quan hệ hài hòa giữa con người với thiên nhiên, giữa con người với con người. Mọi hành động can thiệp hoặc làm phương hại tới mối quan hệ hài hòa này đều được người H'rê *luu tâm như một thước đo đạo đức của Luật làng và giá trị tự trọng của mỗi thành viên trong làng*. Vì vậy, đạo đức của mỗi thành viên ứng xử trong cộng đồng đã hình thành nên chuẩn mực của làng, và chuẩn mực của làng giúp các thành viên tự tin, tự nguyện và tự chịu trách nhiệm đối với các vị Thần Thiên nhiên. Nói cách khác, mỗi thành viên trong cộng đồng đều tự nguyện thực hiện các trách nhiệm riêng của từng cá nhân và trách nhiệm chung của cả cộng đồng đối với thiên nhiên và với nhau trong thờ phụng thiên nhiên để thiên nhiên luôn mỉm cười và mang lại niềm hạnh phúc và sự thanh thản cho cá nhân họ cũng như cho cả làng. Họ không mong muốn và không chấp nhận những gì gây nên tổn thương cho cộng đồng và thiên nhiên xung quanh họ. Đây chính là sức mạnh giúp họ đứng vững khi phải đối mặt với những can thiệp không mong muốn từ bên ngoài. Đây cũng chính là tiền đề tiên quyết của “*chủ quyền sinh kế và bản sắc sinh kế*” đang hiện hữu năng động và sinh động ở làng Vi Ô Lắc. *Đây cũng là bí quyết tạo nên một làng Vi Ô Lắc tự tin, tự nguyện, tự chủ, tự trọng, tôn tri trật tự và tự chịu trách nhiệm trong suốt mấy thập kỷ thăng trầm ở vùng Tây Nguyên*.

Luật làng ở Làng Vi Ô Lắc, đặc biệt là đối với người ngoài làng, được vận hành và bàn bạc bởi toàn thể các thành viên trong làng, sau đó được Hội đồng Già làng là người có kiến thức hiểu biết uyên thâm nhất và là những người có uy quyền quyết định cuối cùng những đại cuộc trong làng. Hội đồng Già làng ở Làng Vi Ô Lắc có 12 thành viên, cách vận hành các đại cuộc trong làng tựa như một quan tòa của pháp luật vậy. Quan tòa này có thể ví như là Tòa án của luật tục quyết định các sự kiện lớn sau đây:

Sự kiện thứ nhất là di dời Làng

Chức năng quan trọng *đầu tiên* của Hội đồng Già làng là quyết định di chuyển làng đi đâu, khi nào. Đây là một quyết định vô cùng quan trọng, bởi người H'rê quan niệm rằng di chuyển làng có nghĩa là thay đổi hoàn toàn mối quan hệ của dân làng với hệ sinh thái tự nhiên xung quanh mà Già làng đã ban tặng cho họ. Thực hiện điều này quả không dễ. Hội đồng Già làng phải giải thích cặn kẽ quyết định của họ cho tất cả các thành viên trong làng dựa trên hệ thống niềm tin, luật tục, chuẩn mực đạo đức ứng xử của người H'rê đối với các vị Thần Thiên nhiên. Trận sạt lở đất năm 1987 đã khiến làng Vi Ô Lắc bị tàn phá nghiêm trọng. Vì vậy, chính quyền tỉnh Kon Tum đã quyết định di chuyển người dân làng Vi Ô Lắc tới vùng đèo Vi Ô Lắc. Tuy nhiên, Hội đồng Già làng cuối cùng đã tự quyết định chuyển làng đến một nơi khác - ngược lên vùng thượng nguồn (vị trí hiện tại của làng) để được gần hơn với Vang Y Phu và Vang Ha Lênh, hai địa danh tâm linh quan trọng nhất đối với người H'rê làng Vi Ô Lắc.

Sự kiện thứ hai là Lễ Hiến Trâu

Chức năng quan trọng *thứ hai* của Hội đồng Già làng là quyết định khi nào tổ chức Lễ Hiến Trâu. Quá trình này, như đã trình bày ở trên, liên quan đến không chỉ làng Vi Ô Lắc mà còn các làng lân cận nơi có người H'rê sinh sống. *Nghi lễ này rất hiếm khi được tổ chức ngoại trừ những trường hợp rất đặc biệt, đòi hỏi sự sáng suốt và cẩn trọng của những con người thông thái nhất trong làng.*

Sự kiện thứ ba là quản trị nguồn nước

Chức năng *thứ ba* của Hội đồng Già làng là quyết định ngày nào trong tháng Ba sẽ tổ chức lễ đón Thần Nước. Đây là một nghi lễ vị cộng đồng và vị các vị Thần Thiên nhiên.

Sự kiện thứ tư là quản trị sử dụng đất canh tác

Chức năng thứ tư của Hội đồng Già làng là đưa ra các quyết định cuối cùng đối với các trường hợp sử dụng đất canh tác sai mục đích. Đây là một vấn đề rất nghiêm trọng. Nếu ai đó sử dụng đất sai mục đích nghĩa là người đó đang thay đổi lại trật tự của Hệ Sinh thái mà thiên nhiên đã sắp đặt. *Điều này hiếm khi xảy ra, đặc biệt kể từ sau khi làng di chuyển lên vùng thượng nguồn năm 1987, rời xa khỏi quốc lộ dẫn tới tỉnh Quảng Ngãi. Trước đó, do làng ở sát cạnh quốc lộ nên người ngoài thường xuyên vào làng. Việc cấm sử dụng đất canh tác sai mục đích chủ yếu là để răn người ngoài làng.*

Sự kiện thứ năm là bảo vệ con Kỳ Đà và Cây Đa

Chức năng *thứ năm* của Hội đồng Già làng là khuyến khích mọi thành viên trong cộng đồng không bắt con Kỳ Đà hoặc chạm vào cây Đa. Ai vi phạm sẽ bị “Giàng” trách móc. Theo phong tục người H’rê, Kỳ Đà là một con vật thiêng. Vũ trụ quan của người H’rê về hệ sinh thái của làng, có năm con vật thiêng: Con Trâu là vật linh thiêng kết nối người H’rê với “Giàng”, biểu trưng của đời sống vật chất và tinh thần, tiếp theo là con Kỳ Đà, trên con Kỳ Đà là con Nhím, trên con Nhím là con Chuột và trên con Chuột là con chim Inta. Năm con vật thiêng này có mối quan hệ ràng buộc nhau, trong đó con Trâu là nền tảng. Thiếu con trâu, con Kỳ Đà, con Nhím, con Chuột, người H’rê không thể tồn tại được. Con chim Inta quan trọng nhất bởi nó có quyền năng gọi mặt trời, mưa, gió tới cho người H’rê. Cây Đa và cây Chò Chỉ là hai cây linh thiêng, ở đó là ngôi nhà của con chim Inta gọi mặt trời, gọi mưa và gió.

Sự kiện thứ sáu là nói thật

Chức năng *thứ sáu* của Hội đồng Già làng là đưa ra các quyết định và giải pháp khuyên răn cuối cùng đối với các trường hợp nói sai sự thật về ai đó. Ngồi lê đôi mách, nói xấu người khác là điều cấm kỵ trong xã hội người H’ê, đặc biệt là nói dối.

Sự kiện thứ bảy là quan hệ bất chính

Chức năng thứ bảy của Hội đồng Già làng là người đưa ra các giải pháp khuyến răn và những hình thức uốn nắn cuối cùng đối với những ai có quan hệ bất chính trong hôn nhân. Hành vi này bị coi là vô đạo đức. Luật Làng luôn khuyến khích mọi thành viên quan hệ chính trực và đạo đức trong hôn nhân.

Sự kiện thứ tám là không trộm cắp

Chức năng thứ tám của Hội đồng Già làng đưa ra các giải pháp giáo dục và phân tích đối với những ai vi phạm tội trộm cắp. *Điều này xưa và nay chưa bao giờ xảy ra giữa người H'rê với nhau trong làng Vi Ô lắc, mà chỉ để răn đe người ngoài làng.*

Những chức năng kể trên của Hội đồng Già làng nhằm quản trị hành vi giữa con người với thiên nhiên, con người với con người. Hội đồng Già làng chính là *cơ quan quyền lực cao nhất*, nơi đưa ra quyết định cuối cùng liên quan tới các vấn đề quản trị xã hội (một số vấn đề có thể được giải quyết trong nội bộ hộ gia đình hoặc ở cấp cụm hộ) mà không cần sự can thiệp của Hội đồng Già làng. Hội đồng Già làng không trực tiếp giải quyết các vấn đề liên quan đến tổ chức nghi lễ và hội lễ bởi lẽ đây là trách nhiệm của mỗi thành viên trong cộng đồng mà chỉ quyết định xem ngày giờ đẹp để tổ chức nghi lễ hoặc hội lễ cụ thể nào đó. Trong nhiều trường hợp, người được mọi thành viên trong làng tin tưởng và ngưỡng mộ là người thường được quyết định cuối cùng những vấn đề đại cuộc của làng trong mối quan hệ với các can thiệp từ bên ngoài.

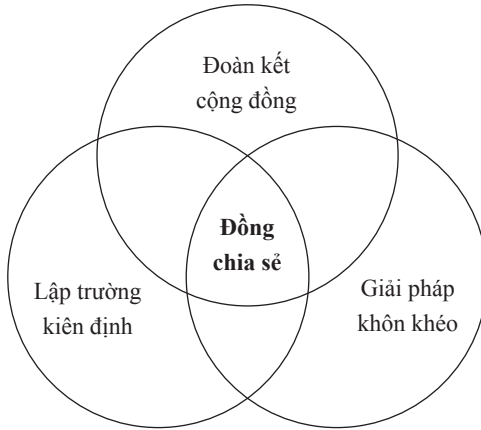
Sự kiện thứ chín là ứng phó với các can thiệp từ bên ngoài

Chức năng *thứ chín* của Hội đồng Già làng là quyết định chấp nhận hay không chấp nhận sự can thiệp từ bên ngoài, đặc biệt là khi sự can thiệp này gây nên mối quan ngại cho cộng đồng về khả năng bị đe dọa làm tổn thương tới vị Thần Thiên nhiên nào đó trong hệ sinh thái của làng hoặc tới mối quan hệ của người H'rê với các vị thần đó. Ví dụ về những quyết định này sẽ được trình bày cụ thể trong Chương 5.

Chương 5

ỨNG PHÓ CAN THIỆP TỪ BÊN NGOÀI

(Văn hóa đồng quản trị và bản sắc Làng)

“Những người khát khao tự do và đi tìm tự do để có được tự do đích thực như người H’rê ở Làng Vi Ô Lắc chính là những người trân trọng và lắng nghe thiên nhiên để hóa thân vào thiên nhiên và cùng thiên nhiên vượt lên những thăng trầm do các can thiệp từ bên ngoài, để giữ trọn món quà tự do và thanh thản vốn dĩ thiên nhiên đã từng ban phát công bằng cho tất cả, nhưng ít ai kiên định và chung tình như người H’rê ở làng Vi Ô Lắc để đồng hành và tri ân đến tận cùng.”

GỌI TÊN LÀNG

Già A Xi cho biết: “Sau khi kết thúc chiến tranh năm 1975, cán bộ người Kinh lên làm việc ở đây gọi mình là “Tập đoàn 14” thuộc xã Hiếu, mình không hiểu. Sau đó từ năm 1997 đến năm 2007, cán bộ lại gọi tên làng mình là “Thôn 7” thuộc xã Po Ê, mình cũng không hiểu. Từ năm 2008 đến năm 2012, mình được thấy trên văn bản là “Thôn 7 làng Vi Ô Lắc”, mình cũng không hiểu. Mình chỉ gọi tên của mình là người H’rê làng Vi Ô Lắc!”

Trong tiếng H’rê, “Vi” nghĩa là người, “Ô Lắc” là tên con suối chảy dưới chân đèo mang tên “Ô Lắc”. Vi Ô Lắc là làng người H’rê sống ở Suối và Đèo Ô Lắc. Làng đã mang cái tên đầy ý nghĩa này từ năm 1957. Tuy nhiên, năm 1975, Chính phủ đã đổi tên làng nhiều lần như đã đề cập ở Chương 1 của tài liệu này. Thật dễ hình dung người dân làng Vi Ô Lắc vốn gắn bó mật thiết với hệ sinh thái có hồn xung quanh cảm thấy xa lạ chừng nào với *cách đặt tên nặng tính kỹ thuật khô khan và không có nghĩa này*. Họ đã không chấp nhận. Họ vẫn thủy chung với tên gọi của làng mình. Cuối cùng, sự kiên định, trước sau như một đã giúp họ lấy lại được tên Làng “Vi Ô Lắc” vào năm 2012.

ĐƯA GIỐNG LÚA LAI VÀO LÀNG

Năm, bảy năm về trước, Phòng Khuyến nông Huyện mở phong trào đưa giống lúa lai mới vào huyện Kon Plong. Cán bộ phòng đến làng Vi Ô Lắc tuyên truyền giống lúa lai nhưng bà con đã nói “không” với những giống mới này, bởi đối với người H’rê lúa cũng có linh hồn. Dân làng không thể phản bội lại linh hồn của lúa, ngược lại họ cần nuôi dưỡng giống lúa bản địa ở làng Vi Ô Lắc vì ân nghĩa và chung tình với “Giàng” và sự sinh tồn của mình, cả về vật chất và tinh thần. Điều này lý giải tại sao người H’rê làng Vi Ô Lắc hàng năm tổ chức rất nhiều nghi lễ để tri ân cây lúa như lễ cúng Thần Lúa, lễ cúng kho thóc, lễ hứng nước thiêng ở Vang Ha Lênh và lễ cúng Thần Rừng. Lúa không chỉ cung cấp lương thực cho sinh kế hàng ngày mà còn là nguồn nguyên liệu đặc biệt quan trọng để người H’rê làm

ra Ghè rượu dâng cúng các vị Thần Thiên nhiên. Vì vậy, thật dễ hiểu vì sao cộng đồng lại từ chối sự du nhập của các giống lúa lai năng suất cao mà theo họ có thể ảnh hưởng đến toàn bộ hệ sinh thái có hồn của làng mình. Họ thậm chí chẳng buồn nghĩ đến chuyện này bởi nó không đáng để họ bận tâm. Tuy nhiên, điều này không có nghĩa là người H’rê chối bỏ những cái mới. Ba mươi năm trước đây, họ đã đón nhận hai giống lúa tặng của người H’rê đến từ một vùng khác. Để thể hiện lòng biết ơn, họ đã dùng tên của những người tặng để gọi tên những giống lúa này¹. Đối với người H’rê, việc chấp nhận những món quà như thế này thật ý nghĩa biết bao! Tuy nhiên, đưa những giống lúa lai không có hồn vào làng sẽ xúc phạm tới Thần Nước, Thần Lúa, Thần rượu Ghè..., *tôn thương tới những gì họ đã tâm niệm và tri ân với “Giàng” và các vị Thần Thiên nhiên bao đời nay.*

ÁP ĐẶT TIÊU CHÍ LÀNG VĂN HÓA

Ngày 05 tháng 02 năm 2013, Phó Thủ tướng Hoàng Trung Hải ký Quyết định số 298/QĐ-TTg phê duyệt quy hoạch vùng Măng đen huyện Kon Plông trở thành huyện du lịch sinh thái. Ngay sau đó, tỉnh Kon Tum đã tiến hành khảo sát, nghiên cứu để chọn ra những Làng đẹp và truyền thống trở thành “Làng Văn hóa” phục vụ nhu cầu chia sẻ và giải trí của khách du lịch. Vì Ô Lắc là một trong những làng đã được chọn. Trở thành “Làng Văn hóa” có nghĩa là phải đáp ứng đủ 17 tiêu chí do Chính phủ đề ra áp dụng cho tất cả các địa phương trên toàn quốc, không chỉ riêng khu vực Tây Nguyên. Thực chất, các tiêu chí này không hề tính đến những khác biệt về chuẩn mực văn hóa, môi trường của từng địa phương. Theo quan niệm của người H’rê, văn hóa là sự tương tác giữa con người và Hệ Sinh thái, ở đây là tương tác với Hệ Sinh thái có Hồn của Làng Vi Ô Lắc. Theo đó, họ đã đặt riêng cho cộng đồng mình những tiêu chí văn hóa mà các thành viên ngoài làng nên hiểu và tôn trọng, cũng như những điều cấm kỵ phải tránh, như: không được bắt con Kỳ Đà, không được nói lời dối trá về người khác, không được phản bội nhau, không lấn chiếm ruộng của người khác, không trộm cắp, không kết hôn với người cùng dòng tộc trong vòng ba đời.

¹ Xem tiếp tài liệu sẽ được xuất bản chi tiết tiếp theo.

Văn hóa vận trù cuộc sống của người H'rê Làng Vi Ô Lắc sâu sắc và ân tình đến nỗi nếu ai đó không đi làm giúp nhau là họ thấy áy náy và day dứt trong lòng. Trường hợp có 21 thanh niên khỏe mạnh của Làng được Chính quyền gọi lên và trao tay 21 giấy chứng nhận quyền sử dụng đất 50 năm mà thấy lòng dạ chẳng yên!. Tất cả những điều kiêng kị kiểu như thế được Làng Vi Ô Lắc tâm niệm và vận trù hàng ngày hoàn toàn không liên quan gì tới 17 tiêu chí về Làng Văn hóa mà Chính phủ đề ra. *Đây chính là sự thể hiện một loại hình phối hợp không ăn ý, một chỉ số quản trị xã hội quan liêu và đặc biệt là các bộ luật của Nhà nước vắng bóng hồn dân, đặc biệt là dân vùng các tộc người thiểu số ở vùng Tây Nguyên.* Hai hệ quản trị¹, hai hệ giá trị, hai kiểu tư duy và hai hệ thống chuẩn mực khác nhau trong việc đưa ra tiêu chí văn hóa giữa Nhà nước và Làng Vi Ô Lắc.

Mục tiêu của Nhà nước muốn Làng Vi Ô Lắc trở thành “Làng Văn hóa của 17 tiêu chí đặt ra từ Nhà nước”, vô hình chung sẽ vô hiệu hóa những giá trị văn hóa truyền thống vô giá của họ và thay vào đó là 17 tiêu chí áp đặt không phù hợp cả về pháp lý và đạo lý với họ. Chính vì vậy, sẽ không ngạc nhiên khi sự áp đặt này bị từ chối một cách mạnh mẽ của người H'rê Làng Vi Ô Lắc.

TỔ CHỨC LỄ HIẾN TRÂU

Khoảng mấy năm trước đây, Sở Văn hóa Thể thao và Du lịch tỉnh Kon Tum đề xuất tặng Làng Vi Ô Lắc một con Trâu và 50 triệu đồng để Làng tổ chức nghi lễ Hiến Trâu. Lý do là vì huyện Kon Plông nơi có Làng Vi Ô Lắc là một huyện nổi tiếng có cảnh quan thiên nhiên tươi đẹp và có diện tích lớn rừng bao phủ đã được Phó Thủ tướng Chính phủ quyết định² quy hoạch thành huyện du lịch sinh thái - một Đà Lạt thứ hai của Tây Nguyên. Chính quyền Tỉnh đã quyết định chọn Làng Vi Ô Lắc, một ngôi Làng rất đẹp với những con người H'rê đáng mến để xây dựng trở thành “*Làng Văn hóa*” nhằm thu hút khách du lịch trong tương lai. Chính quyền Huyện yêu cầu Làng thực hiện nghi lễ Hiến Trâu nhằm nhiều mục đích, trong đó có ý tứ để quảng bá về sự hấp dẫn cho du lịch.

¹ Hai hệ giá trị, hai kiểu tư duy được phân tích so sánh ở tập sau.

² Quyết định 298/QĐ-TTg ngày 05 tháng 02 năm 2013 về phê duyệt qui hoạch vùng du lịch sinh thái Măng đen.

Khi tin này đến với xã Pờ Ê, Lãnh đạo xã hưởng ứng đề xuất này. Sau khi Làng Vi Ô Lắc được thông báo về việc họ sắp nhận được một con Trâu và 50 triệu đồng để trình diễn lễ Hiến Trâu. Hội đồng Già Làng đã cùng nhau thảo luận vấn đề này.

Hình 16: Vang Ha Lênh.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Hình 17: Thảo luận Làng. Ảnh:
SPERI, tháng 10 năm 2014

Sự việc được các Già diễn giải như sau: *Thứ nhất*, Lễ Hiến Trâu phải bắt đầu từ người dân yêu cầu khi linh tính không an, hoặc bị ốm đau lâu, hoặc thấy mình có lỗi với Giàng. *Thứ hai*, khi người đó cần phải tạ lỗi bằng lễ Hiến Trâu, người đó cần phải hỏi ý kiến của Già Làng và Thầy cúng. *Thứ ba*, Thầy Cúng, Già làng, gia đình và dòng tộc của người đó ngồi lại với nhau bàn bạc sâu, rộng và kỹ lưỡng, tiếp tục là quyết định Lễ Hiến Trâu. *Thứ tư*, sau khi quyết định lễ Hiến Trâu là việc chọn Trâu. *Thứ năm* là đưa ra các tiêu chuẩn chọn con Trâu xứng đáng là con vật tế lễ với Giàng. *Thứ sáu* là cả làng cùng nhau chọn và quyết định con Trâu nào sẽ xứng đáng vào cuộc hiến tế này. *Thứ bảy* là khi đã chọn được con Trâu cụ thể rồi, lúc đó bắt đầu các thủ tục chọn ngày, giờ và tháng trong năm; Bảy bước trên đây được tiến hành cẩn trọng, điềm đạm và lặng lẽ. *Bước thứ tám* là bắt đầu công khai thông qua cuộc họp toàn làng và các làng lân cận để thống nhất và tuyên bố tên con Trâu nào; của ai, đang ở đâu sẽ là con Trâu được chọn để Tế Giàng. Ngày, giờ, tháng và năm nào sẽ là thời gian Giàng cho phép. *Bước thứ chín* là tiến trình chuẩn bị chọn địa điểm hành lễ hiến Trâu. *Bước thứ mười* là phân công nhân lực chuẩn bị làm Cây Nêu, thảo luận với người đâm Trâu và những thủ tục kiêng kỵ kèm theo. *Bước thứ mười một* là khâu phân công nguồn lực trong làng và các làng lân cận chuẩn bị các lễ vật trong thời gian Hiến Trâu như Rượu Ghè, rau, gạo, nếp, bánh... để ăn mừng sau khi đâm Trâu. Trước ngày lễ ,

Hiền Trâu chủ nhân của Lễ thường thức trắng đêm để thủ thi cùng Trâu. Thầy Cúng và Già làng uy tín nhất cũng thức thâu đêm cùng chủ nhân để chia sẻ với Trâu. Với tất cả những tâm niệm đã trở thành khuôn phép bất di bất dịch của Làng, Già A Xi quả quyết rằng, con Trâu mà Nhà nước trao cho họ không phải là con Trâu của Làng, hiền Trâu không phải do Giàng quyết định theo phong tục của người H'rê mà là quyết định của chính quyền tỉnh; Hiền Trâu vì lý do không chính đáng. Vì vậy, họ đã nói “không” với Chính quyền Xã và nhất định không nhận con Trâu cũng như 50 triệu đồng. Kết cục, Sở Văn hóa Thể thao Du lịch tỉnh Kon Tum đã phải chấp nhận quyết định này. Rõ ràng, với tầm quan trọng của lễ hiền Trâu nhằm giải quyết mối quan hệ giữa con người với thần thiên nhiên, trong đó con Trâu thay cho con người trở thành vật hiến tế để tạ lỗi với Giàng (xem phần trình bày về Lễ Hiền Trâu ở trên), không hề khó hiểu lý do tại sao Hội đồng Già Làng lại không thể chấp nhận ý định của chính quyền muốn '*công chúng hóa lễ Hiền Trâu*'. Họ muốn giữ nguyên vẹn niềm tin và phong tục của cộng đồng mình!

TƯ NHÂN HÓA VANG HA RÔ

Ngày 05 tháng 01 năm 2005 Phó Thủ tướng Nguyễn Tấn Dũng đã ký Chỉ thị số 38/2005/CT-TTg về rà soát ba loại rừng trên toàn quốc. Thực hiện Chỉ thị số 38/2005/CT-TTg, bốn năm sau, ngày 09 tháng 01 năm 2009 Ủy Ban Nhân dân Tỉnh Kon Tum ra Quyết định số 01/2009/QĐ-UBND thực hiện việc rà soát ba loại rừng trên toàn tỉnh Kon Tum nhằm triển khai việc cấp giấy chứng nhận quyền sử dụng đất cho đồng bào tại chỗ, trong đó có người H'rê Làng Vi Ô Lắc. Theo đó, bốn năm sau, là một cuộc rà soát quỹ rừng do Ban Quản lý rừng phòng hộ Thạch Nham nắm giữ thuộc địa phận của Làng Vi Ô Lắc được tiến hành, trong đó có 427 ha rừng thuộc Vang Ha Rô được chuyển đổi thành rừng sản xuất và thu hồi về UBND huyện Kon Plong quản lý. Để thực hiện điều này, ngày 04 tháng 07 năm 2013, Ủy Ban Nhân dân Huyện Kon Plong ra Quyết định số 569/QĐ-UBND và đã lựa chọn 53 hộ gia đình người H'rê thuộc ba làng xung quanh Vang Ha Rô, trong đó có 21 thanh niên người H'rê của Làng Vi Ô Lắc, mà theo tiêu chí của huyện Kon Plông là những người làm ăn giỏi để giao đất giao rừng theo phân loại rừng sản xuất của nhà nước.

Cầm trong tay 21 Sổ đỏ trên 174 ha rừng ở vang Ha Rô, những thanh niên này trở về Làng trong tâm trạng rối bời, bất an và khó hiểu. Cảm giác có gì đó không ổn khi được Huyện trao Sổ đỏ - Giấy chứng nhận quyền sử dụng đất cho cá nhân sử dụng. Ngay sau khi trở về Làng, việc đầu tiên họ làm là chia sẻ cảm xúc của mình với Hội đồng Già Làng¹. Ngay lập tức, Hội đồng Già Làng triệu tập một cuộc họp có đông đủ mọi thành viên trong Làng để tìm ra giải pháp giúp 21 thanh niên này vượt qua cơn khủng hoảng tâm lý. Cuối cùng, họ đã đi đến thống nhất chuyển 21 người cầm sổ đỏ thành 21 người đứng đầu 21 tổ quản lý và bảo vệ 427 ha vùng Vang Ha Rô (chứ không phải 174 ha ghi trong 21 quyển sổ đỏ). 21 thanh niên này sẽ lãnh đạo các cụm hộ quản lý và bảo vệ toàn bộ vùng Vang Ha Rô. Theo quan điểm của người H'rê, Vang Ha Rô không tồn tại cách biệt mà gắn kết với Vang Y Phu và Vang Ha Lênh để cung cấp nguồn dinh dưỡng cho ruộng lúa như món quà mà thần thiên nhiên đã ban tặng cho Làng và Làng có trách nhiệm đáp lại ân nghĩa này bằng cách phụng dưỡng đất đai và các vị thần Đất, Rừng, sợ bị trừng phạt nếu sử dụng đất, rừng sai mục đích. Hiểu được điều này sẽ giúp ta hiểu được tại sao 21 thanh niên nhận giấy chứng nhận quyền sử dụng đất lại cảm thấy bất an. Họ vô tình đã trở thành nạn nhân của chính chính sách tư nhân hóa quyền sử dụng đất, khiến họ cảm thấy bị cô lập với cộng đồng và chia cắt với Hệ Sinh thái có Hồn xung quanh họ. E có lẽ, họ đã linh cảm được những khủng hoảng về tâm lý và tinh thần giữa họ với Làng. *Giải pháp chuyển 21 chủ Sổ đỏ thành 21 tổ trưởng tổ quản lý và bảo vệ toàn bộ Vang Ha Rô là giải pháp của những nhà quản trị tâm cơ và thông thái trong việc đoàn kết cộng đồng, gắn kết cá nhân với cộng đồng và với thiên nhiên thông qua đồng trách nhiệm quản lý Vang Ha Rô một cách công bằng và thanh thân giữa các thành viên trong Làng Vi Ô Lắc và đưa quyền tự nhiên được hài hòa của 174 ha rừng hòa vào toàn bộ 427 ha rừng thuộc Vang Ha Rô như nó vốn có.*

¹ Hội đồng Già làng và toàn làng đã tổ chức nhiều cuộc tọa đàm và cuối cùng, một quy ước của làng và một lời kiến nghị bằng văn bản đã được toàn làng thống nhất và đệ trình các cấp chính quyền. Trong đó 21 tổ trưởng của tổ bảo vệ rừng (giải pháp khôn khéo trong vận trù tình trạng tư nhân hóa Vang Ha Rô trở thành 21 sổ đỏ cho 21 thanh niên trong làng); cùng một sinh linh mới ra đời là khái niệm “Quý làng” do tổ bảo vệ rừng cùng với “hội phụ nữ” bắt đầu được lồng ghép và hướng dẫn đào tạo cho chị em phụ nữ trong làng tập quản lý quỹ đề cùng với tổ bảo vệ rừng vận trù với chiến lược phát động phong trào thanh thiếu niên vào rừng nhặt hạt Cây thiêng về uơm tại các bia rừng của các tổ và gây dựng vườn uơm tại các gia đình và kho thóc cộng đồng để thực hiện sứ mệnh “bảo tồn đa dạng sinh học” và cứu lấy sự nóng lên của sự thay đổi khí hậu do đa dạng sinh học đã bị thay thế bởi công nghiệp hóa nông nghiệp nông thôn - một thảm cảnh chung của toàn trái đất, một lần nữa được toàn làng đặt tên mới, khoác áo mới, tiếp tục trọng trách mới bằng danh chính và ngôn thuận của Làng trình lên cơ quan công quyền các cấp (xem chi tiết ở tập sau).

KHOẢN BẢO CẤP CÁ NHÂN VANG PA RÔ

Một hôm, vị lãnh đạo Làng sau khi dự cuộc họp của Huyện và Xã trở về làng báo cáo với Hội đồng Già Làng về việc xã và huyện sẽ giao khoán cho 7 hộ gia đình để nhận tiền bảo vệ 184 ha rừng phòng hộ ở Vang Pa Rô. Hội đồng Già Làng không chần chừ do dự, đã triệu tập cuộc họp với toàn bộ 72 hộ gia đình trong Làng Vi Ô Lắc và thống nhất Làng sẽ quyết định ai là người được nhận tiền chứ không phải là Ban quản lý Rừng phòng hộ Thạch nham. Điều họ lo lắng là điều gì sẽ ảnh hưởng đến tính cộng đồng và văn hóa chia sẻ trách nhiệm đối với Vang Pa Rô, với sinh kế hàng ngày của dân Làng, những người thu hái củi và 43 loại rau khác nhau từ những cánh rừng quanh Làng nếu Ban quản lý rừng phòng hộ Thạch Nham chọn 7 hộ để nhận tiền khoán bảo vệ. Và nếu 7 hộ này được độc quyền quản lý Vang Pa Rô thì 65 hộ còn lại sẽ thực hành sinh kế hàng ngày của mình với Vang Pa Rô bằng cách nào? Những câu hỏi này cứ day dứt các thành viên trong Làng và Hội đồng Già Làng. Cuối cùng, họ quyết định sẽ chọn 7 hộ nhận tiền khoán trên cơ sở hộ thực sự có nhu cầu cần tiền ngay (ví dụ: để xây nhà). Những hộ này sau này sẽ không được nhận tiền khoán hàng năm nữa. Sau khi các hộ này đã giải quyết xong vấn đề tài chính, tiền khoán sẽ được chuyển sang 7 hộ gia đình khác. Cứ như vậy, tiền khoán bảo vệ rừng sẽ được quay vòng trên cơ sở người nào cần hơn sẽ nhận trước, đồng thời vẫn duy trì được trách nhiệm chung bảo vệ Vang Pa Rô của cả 72 hộ trong cộng đồng chứ không chỉ 7 hộ nhận tiền khoán. Để làm vừa lòng cấp tỉnh và huyện, Làng đã chấp nhận 7 hộ đồng khoán bảo vệ rừng và số tiền đi kèm nhưng sau đó đã phân bổ tiền và trách nhiệm bảo vệ rừng theo cách riêng của họ trên quan điểm chia sẻ trách nhiệm chung của cả cộng đồng với những người khác và với thiên nhiên. Bằng cách này, cũng giống như cách họ đã giải quyết trường hợp 21 quyền Sở đỏ, cộng đồng người H'rê Làng Vi Ô Lắc đã khôn ngoan, mềm dẻo nhưng cương quyết trong việc ứng xử với những tác động mà các chương trình can thiệp từ bên ngoài chưa hiểu hết ngọn ngành nên đã không thuyết phục được họ thấu tình đạt lý cũng là điều dễ hiểu.

HỖ TRỢ NHÀ TÌNH NGHĨA

Một chương trình khác của Chính phủ là hỗ trợ xây nhà ở cho một hộ nghèo nhất trong làng với số tiền 20 triệu đồng. Thực tế đã diễn ra ở nhiều nơi trên đất nước Việt nam, các cơ quan thiết kế ở thành phố, thị trấn đã và đang thiết kế những công trình tình nghĩa theo kiểu dáng không giống với kiến trúc nhà ở truyền thống của đồng bào thiểu số. Trường hợp nhà tình nghĩa đưa vào làng Vi Ô Lắc đã được Hội đồng Già làng họp bàn và thống nhất sẽ nhận tiền của Chính phủ với điều kiện là người H'rê toàn quyền thiết kế và tự xây theo cách của mình. Hiện tại, hộ gia đình nghèo này đã được ở trong ngôi nhà đẹp nhất làng - nhà truyền thống của người H'rê. Thế là ai ai trong làng cũng cảm thấy hạnh phúc.

Hình 18: Đèo Vi Ô Lắc.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Hình 19: Ốc trong ruộng lúa.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

DI CHUYỂN LÀNG

Trước năm 1987, làng Vi Ô Lắc nằm giáp ranh với tỉnh Quảng Ngãi. Tuy nhiên năm 1987, một vụ sạt lở đất nghiêm trọng đã phá hủy nhiều ngôi nhà, làm chết nhiều gia súc trong làng. Vì vậy, chính quyền tỉnh Kon Tum đã quyết định di dời cộng đồng người H'rê làng Vi Ô Lắc ra khỏi vùng tới một nơi khác. Tuy nhiên, Hội đồng Già làng đã quyết định đưa cả làng theo suối lên vùng thượng nguồn (vị trí làng hiện nay) để được gần hơn với Vang Y Phu và Vang Ha Lênh - hai địa danh đặc biệt linh thiêng đối với cộng đồng người H'rê làng Vi Ô Lắc. Ngoài hai nơi này ra, họ nhất định không đến nơi nào khác vì đối với họ di chuyển làng là một quyết định rất quan trọng. Đến nơi khác cũng đồng nghĩa với việc phải thay đổi mối quan hệ với cảnh quan và hệ sinh thái mà Thần Thiên nhiên đã ban tặng cho họ. Điều này không dễ dàng chút nào!

Quyết định di chuyển làng đi đâu và khi nào thuộc chức năng của Hội đồng Già làng. Họ cần phải giải thích rõ quyết định này cho toàn thể cộng đồng theo hệ thống niềm tin của người H'rê, theo luật tục và các chuẩn mực ứng xử của người H'rê đối với các vị Thần Thiên nhiên.

PHONG CÁCH LÃNH ĐẠO CỦA CỘNG ĐỒNG

Chìa khóa giúp ta hiểu được cách ứng xử của cộng đồng H'rê làng Vi Ô Lắc đối với những can thiệp từ bên ngoài nằm ở mối quan hệ giữa các thành viên trong làng với các vị Thần Thiên nhiên đang trú ngụ trong hệ sinh thái có hồn xung quanh làng.

Mối quan hệ này được thể hiện thông qua hàng loạt những *nghi lễ và hội lễ đã trở thành hơi thở của mỗi con người, mỗi gia đình, mỗi cụm hộ với nhiều thế hệ cùng dòng họ sống chung một mái nhà*. Cũng thông qua những nghi lễ và hội lễ này, niềm tin vào các vị thần đang trú ngụ ở khắp mọi nơi, mọi chốn quanh làng càng được thêm vun đắp và gìn giữ để rồi cuối cùng trở thành những hành vi ứng xử của mỗi cá nhân một cách tự nhiên, tự nguyện như chính cách họ thờ phụng thiên nhiên vậy. Hệ thống

niềm tin và hành vi ứng xử chung của cả cộng đồng đã tạo nên chất keo kết dính các thế hệ, các cá nhân, các gia đình và các cụm hộ, dù dưới góc độ riêng từng cá nhân hay cả cộng đồng, với hệ sinh thái tự nhiên xung quanh mà bản thân hệ sinh thái này vốn đã ràng buộc khăng khít với nhau về vật chất và tinh thần - từ Vang Y Phu đến Vang Ha Lênh (Thần Suối), đến Vang Ha Rô (Thần Rừng), Vang Pa Rô và ruộng lúa nếp Vi Nông, ruộng lúa tẻ Vi Ô Lắc thông qua dòng chảy tự nhiên của nước và nguồn dinh dưỡng mà người H'rê tin rằng đó là món quà thiên tặng. Với họ quà tặng cũng có linh hồn!

Figure 20: Thần cây Nêu.
Ảnh: SPERI, tháng 3 năm 2015

Figure 21: Vật dụng trong bếp.
Ảnh: SPERI, tháng 10 năm 2014

Ở Vi Ô Lắc có nhiều lễ hội khác nhau được tổ chức quanh năm, mỗi lễ hội lại thờ cúng những vị thần khác nhau: Vang Y Phu, Vang Ha Lênh, Vang Ha Rô, Vang Pa Rô, ruộng lúa nếp Vi Nông và ruộng lúa tẻ Vi Ô Lắc, v.v. Điều này khiến ta không khỏi so sánh với hệ thống quản trị của Ban Quản lý rừng phòng hộ Thạch Nham đang độc quyền quản lý, sử dụng toàn bộ 1.100 ha rừng đã ký hợp đồng khoán bảo vệ rừng với một số cá nhân hoặc độc quyền khai thác những vùng rừng khác trong tổng số diện tích trên.

Thê chế vận hành này hoàn toàn tách rời các vị Thần Thiên nhiên, thiếu vắng trách nhiệm tâm linh của con người đối với hệ sinh thái có hồn. Sức mạnh giúp cộng đồng làng Vi Ô Lắc vượt qua những can thiệp từ bên ngoài bắt nguồn từ cảm nhận được ban tặng từ bên trong của mỗi cá nhân dù với tư cách riêng mỗi người hay cùng cả cộng đồng, trong mọi hành vi ứng xử đầy tôn kính đối với hệ sinh thái đa dạng hùng vĩ và có hồn. Cách ứng xử phóng khoáng ấy toát lên lòng thành tâm sâu sắc của người H'rê đối với mỗi vị Thần Thiên nhiên với niềm tin vững chắc rằng họ đang gieo những “*nhân lành*” - mong muốn được làm những điều tốt đẹp cho thiên nhiên, cho những người xung quanh luôn ấp ủ bên trong mỗi người H'rê như một phần của cơ thể sống, để rồi chắc chắn họ sẽ nhận được “*quả ngọt*”, *một triết thuyết luân hồi hạnh phúc và thanh thản như Phật pháp vậy!*

Quan điểm đạo đức của triết thuyết này đã giải thích cách ứng xử của cộng đồng người H'rê trước chủ trương của chính quyền địa phương khi chọn một số cá nhân trong cộng đồng để giao trách nhiệm độc quyền quản lý và sử dụng một phần trong toàn bộ cảnh quan thiên nhiên có hồn đang bị vận hành và đối xử một cách quan liêu theo kiểu “*rừng sản xuất*”. Cộng đồng đã phản ứng lại theo cách hiểu của họ. Họ không đếm xỉa gì đến quyền sử dụng đất của số cá nhân được nhận sổ đỏ mà đã quyết định biến số người này trở thành những người đứng đầu các nhóm trong nỗ lực chung của cả cộng đồng nhằm phụng dưỡng toàn bộ diện tích đất rừng chứ không phải chỉ một phần diện tích mà Ban Quản lý rừng phòng hộ Thạch Nham và Chính quyền Huyện Kon Plong đã giao cho các cá nhân. Họ cũng khéo léo ứng xử với chủ trương liên quan đến bảy hợp đồng khoán bảo vệ 184 ha Vang Pa Rô. Quan điểm này cũng giải thích tại sao những giống lúa được sản xuất vì mục tiêu hàng hóa lại không thể xâm nhập vào làng do sợ chúng sẽ xúc phạm đến linh hồn của các giống lúa truyền thống - quà tặng mà thiên nhiên đã ban tặng cho Làng.

Vậy điều gì đã giúp cộng đồng tự tin đứng vững khi phải đối mặt với những chủ trương, chính sách thiếu phù hợp và mang tính áp đặt này, đặc biệt đối với khu vực Tây Nguyên, nơi các dân tộc thiểu số yếu thế chưa được tham gia vào quá trình ra quyết định và khuyến khích được nói lên tiếng nói của mình? Vậy mà, cộng đồng H'rê ở Làng Vi Ô Lắc đã làm được điều

này một cách lặng lẽ nhưng cương quyết mà không hề gây ra bất kỳ xung đột nào. Có phải do phong cách lãnh đạo của cộng đồng? Họ có một bản lĩnh lãnh đạo mềm dẻo mà kiên định chẳng? Không! *Đây là tính cách chung của cả cộng đồng. Tất cả các thành viên trong làng là một. “Luật làng đối với các vị Thần Thiên nhiên là vốn đạo đức của mỗi thành viên và; đạo đức của làng trong chuẩn mực ứng xử với các vị Thần Thiên nhiên là Luật của mỗi thành viên”.* Phong cách lãnh đạo này không mấy may tập trung quyền lực vào tay một con người hoặc thậm chí một nhóm người (Già làng) bởi họ có thể bị mua chuộc và đi ngược lại niềm tin của chính họ. *Điều này đã khắc sâu vào trong tâm khảm của mỗi thành viên trong Làng với mong muốn giữ trọn sự thanh thân trong tâm hồn cho tất cả mọi người và các sinh linh xung quanh luôn mỉm cười với họ.*

KẾT LUẬN

Nghiên cứu điền Làng Vi Ô Lắc là một minh chứng hùng hồn về “*Chủ quyền Sinh kế*”-một nền tảng cốt tử để “*con người được tận hưởng công bằng sự thanh thân thiên tặng và sự đáp lễ của họ đối với món quà thiên tặng đó*” từ chính sự mãn nguyện được sống với chính mình, được thực hành hàng ngày những giá trị văn hóa đồng tự quản hệ sinh thái có hồn từ chính trong tâm can mà họ đã và đang cùng nhau nuôi dưỡng món quà thiên tặng đó bởi mỗi thành viên, bởi cả cộng đồng, bởi Luật làng, bởi Lãnh đạo Làng và bởi quan niệm về Chủ quyền Làng trong nguyện vọng pháp luật chính đáng của bất kỳ một quốc gia nào vì thế hệ hôm nay và mai sau. Đây chính là ý nghĩa và mục tiêu cuối cùng của một lối sống văn minh đích thực mà nhân loại đã bắt đầu tỉnh ngộ và ngộ ý đồng tình. “*Chúng ta mong muốn một sự phát triển nhằm tăng cường chủ quyền của chúng ta và mang lại cho người dân khả năng nuôi dưỡng và thực hiện được những tâm nguyện sâu kín nhất của mình. Đó là con đường phát triển phản ánh đúng triết lý của các thể chế không ngừng học hỏi từ thực tiễn*” (Jigmi Y. Thinley 2013 - Xu thế Phát triển mới).

Một điều đáng ngạc nhiên nữa là đã có nhiều chương trình từ bên ngoài đầy nghịch tính can thiệp vào sự sống còn của bản sắc Sinh kế đặc thù ở Làng Vi Ô Lắc: từ việc đổi tên làng, đưa các giống lúa lai năng suất cao vào làng, áp đặt các tiêu chí không phù hợp và thiếu thực tiễn về “Làng văn hóa”, thương mại hóa lễ Hiến Trâu, tư nhân hóa quyền sử dụng rừng vốn dĩ là rừng đang được Làng đồng tự quản và ứng xử ân tình với hệ sinh thái có hồn của họ, khoán bao cấp bảo vệ rừng trong khi Làng vẫn đang mặc nhiên tự nuôi dưỡng bởi chính những cánh rừng đó là nơi sinh kế hàng ngày của cả Làng. Những can thiệp từ bên ngoài đó đều xuất phát từ mục tiêu tốt, tuy nhiên do thiếu hiểu biết về văn hóa, về xã hội và về tâm niệm sâu sắc giữa từng thành viên với Làng và với Giàng, giữa Làng với hệ sinh thái có hồn, vô hình chung những can thiệp đó trở thành những thách thức lớn, và rất có thể chia lìa quan hệ tri ân giữa mỗi thành viên với Giàng của họ, giữa Làng với Thiên nhiên xung quanh họ, phá vỡ tình đoàn kết trong cộng đồng, đưa đẩy họ đến bước đường cùng là buộc họ phải phản bội chính mình và

quay lưng với hệ sinh thái đa thần vốn có, thay vào đó là một lộ trình tư nhân hóa và thậm tệ hơn là phân rã xã hội trong một làng còn nguyên tác vị cộng đồng, vị sinh thái và vị sự mãn nguyện được thể hiện chính mình trong hệ sinh thái có hồn của Làng Vi Ô Lắc.

Đáng thán phục hơn về Làng Vi Ô Lắc chính là cách các thành viên trong làng đã lặn lội, mềm giẻo nhưng kiên quyết và khôn khéo ứng phó thành công lần lượt với từng can thiệp liên tục theo thời gian, họ đã chứng minh bản lĩnh của họ và cuối cùng là họ đã thành công trước những can thiệp đó. Vậy sức mạnh nào đã giúp họ làm được những điều kỳ diệu như vậy? Câu trả lời là: Người H'rê ở Làng Vi Ô Lắc đã gìn giữ được “Chủ quyền Sinh kế” để ứng phó với những can thiệp bằng bản lĩnh và lòng tin vững chắc rằng họ chính là chủ nhân và là người bảo vệ món quà “Hồi môn” mà các Vị Thần Thiên nhiên đã ban tặng cho họ, rằng mọi hành động đe dọa mối quan hệ khăng khít giữa họ và thiên nhiên xung quanh làng đều không thể xảy ra được.

Giờ đây, Làng Vi Ô Lắc vẫn là một Ngôi Làng của sự phong phú, thịnh vượng, hạnh phúc và thanh thân. Từ nghiên cứu về người H'rê Làng Vi Ô Lắc, chúng ta ngộ ra rằng *ba khái niệm* tương tác trụ cột để có được “Chủ quyền Sinh kế” và sự Thanh thân của Làng là: 1) Hệ thống Lãnh đạo Làng¹; 2) Luật Làng²; và 3) Quan niệm của người H'rê về Chủ quyền Làng³ trong hệ sinh thái có hồn của họ. Người H'rê ở Làng Vi Ô Lắc thấu hiểu ba khái niệm trụ cột trên đây là nền tảng sống còn của *năm nhân tố* tạo nên sự thanh thân của làng mà hàng ngày họ thực hành: 1) nuôi dưỡng tình bằng hữu đối với hệ sinh thái của Làng; 2) quản trị hệ sinh thái theo chuẩn mực qui định của làng; 3) thực hành tri thức theo tâm niệm về hệ sinh thái có hồn của họ; 4) Tự tin quyết định các hành vi ứng xử với hệ sinh thái có hồn xung quanh làng họ; và 5) Bản lĩnh của cả làng cùng nhau kháng cự với những can thiệp từ bên ngoài gây tổn thương đến triết thuyết sinh tồn giữa họ với hệ sinh thái có hồn xung quanh họ.

¹Hệ thống Lãnh đạo Làng của người H'rê ở Làng Vi Ô Lắc: mỗi thành viên trong làng là một thầy cúng đối với các vị thần Thiên nhiên và, mỗi cặp vợ chồng là một cặp giáo viên đối với con cái họ. Buồn thiêng thờ phụng tất cả các vị thần thiên nhiên trong mọi gia đình là hữu xạ tự nhiên hương giữa ngày và đêm trong suốt bốn Hệ thống Lãnh đạo Làng của người H'rê ở Làng Vi Ô Lắc: mỗi thành viên trong làng là một thầy cúng đối với các vị thần Thiên nhiên và, mỗi cặp vợ chồng là một cặp giáo viên đối với con cái họ. Buồn thiêng thờ phụng tất cả các vị thần thiên nhiên trong mọi gia đình là hữu xạ tự nhiên hương giữa ngày và đêm trong suốt bốn mùa xuân, hạ, thu đông mà người H'rê cần như hơi thở từ thế hệ khác là những triết thực mà bất cứ ai không phải là người H'rê ở Làng Vi Ô Lắc có thể học để giúp cho bản thân ngộ ra bản lĩnh tự lãnh đạo và tự chủ trong cuộc sống bằng hữu và ân nghĩa với Thiên nhiên ở Làng này

Phong tục của Người H'rê Làng Vi Ô Lắc đang thể hiện một “cuộc sống tốt” với bảy đặc tính độc đáo: 1) Tín tự chủ; 2) Tính tự chịu trách nhiệm; 3) Tính tự tin; và 4) Tính khiêm tốn; 5) Tính điềm tĩnh; 6) Tính khôn khéo; và 7) tính bền lâu trong nuôi dưỡng và duy trì sự thanh thân của Làng.

Cùng với mười hai chỉ số của các nghi lễ và hội lễ được thực hành liên tục mười hai tháng trong một năm, chính là thước đo cảm nhận về sự thanh thân và hạnh phúc sâu kín trong tâm can mà người H'rê Làng Vi Ô Lắc đã và đang trân trọng và nâng nui như hơi thở.

Chúng ta có thể hiểu rằng, để có được Chủ quyền Sinh kế như người H'rê ở Làng Vi Ô Lắc hiện nay là nhân quả của sự tương tác giữa hệ thống Lãnh đạo Làng và Luật Làng đã giúp họ chèo lái để nuôi dưỡng và duy trì năm quyền cơ bản mà Tạo hóa trao tặng công bằng cho tất cả :1) Quyền được sống trên đất; 2) Quyền thể hiện tín ngưỡng trên đất; 3) Quyền được thực hành và sáng tạo trên đất; 4) Quyền quyết định các nhu cầu tinh thần và vật chất trên đất và; 5) Quyền đồng chia sẻ trọng trách phụng dưỡng mọi sinh linh trong vũ trụ này.

Giống như đất nước Bhutan với một tiến trình vận trù và phát triển Ba trong Một: Quốc Phật , Quốc Vương , và Quốc gia Dân chủ lập hiến đã và đang giương cao ngọn cờ chỉ số Hạnh phúc Quốc gia (GNH) trong bối cảnh các quốc gia khác trên thế giới đang theo đuổi “Tổng sản phẩm quốc nội” (GDP) nhằm tối đa hóa sản xuất và tăng trưởng kinh tế, Làng Vi Ô Lắc - một Ngôi Làng với tổng dân số chỉ 243 người gồm 72 hộ thuộc 10 cụm gia đình, bị bao quanh bởi phần đông xã hội đang chạy theo đồng tiền và hàng hóa trong nền kinh tế thị trường hướng tới tăng trưởng GDP, vẫn đứng vững sau 50 năm ứng phó với những can thiệp từ bên ngoài đi ngược lại những chuẩn mực, luật tục và hệ giá trị của Làng đối với hệ sinh thái có hồn xung quanh họ.

² Luật Làng: tự quản trị mình của mỗi thành viên trong làng là vốn quản trị hệ thống độc đáo của một chế độ xã hội Lương Hệ Tộc (bình đẳng giữa nam và nữ) trong mối quan hệ bằng hữu với thiên nhiên của người H'rê Làng Vi Ô Lắc thể hiện sự thanh thân và bằng lòng sâu kín nhất trong tâm can của từng thành viên trong giá trị hạnh phúc của Làng cả về sinh lý, tâm lý, trí tuệ và đạo đức, và với nghệ thuật quản trị độc đáo ấy, người H'rê Làng Vi Ô Lắc đã lan tỏa khắp mọi gia đình, giữa nam và nữ trong làng của họ cũng như trong dòng tộc Lương Hệ ở làng Vi Ô Lắc.

³ Chủ quyền Làng: Với người H'rê ở Làng Vi Ô Lắc, cùng nhau tự nguyện và tự chịu trách nhiệm sống thủy chung và nuôi dưỡng đạo lý sống bằng hữu với Thiên nhiên từ thế hệ này sang thế hệ khác chính là Chủ quyền.

THẢO LUẬN

Từ câu chuyện về người H'rê làng Vi Ô Lắc, Liên minh LISO mong muốn các cá nhân, tổ chức, cộng đồng hay quốc gia hãy cùng suy ngẫm, xem xét và phân tích một cách thấu đáo về những nhân tố và chỉ số gì thực sự mang đến hạnh phúc và thanh thân cho con người. Sau đây là một số câu hỏi thảo luận mở:

Theo quý vị, những nhân tố và chỉ số về hạnh phúc và thanh thân có liên quan gì tới tình trạng quản lý tài nguyên thiên nhiên? Quý vị đánh giá như thế nào về cách đối xử với tài nguyên thiên nhiên: phải được khai thác cạn kiệt nhằm tạo ra lợi nhuận hay phải được đối xử như hệ sinh thái có hồn linh thiêng theo cách người H'rê đã làm?

Quý vị sẽ lựa chọn gì: Canh tác quy mô nhỏ phục vụ nhu cầu hộ gia đình và cộng đồng, tự cung tự cấp và tự chủ, sống khỏe và tự tin trong mối quan hệ bằng hữu với thiên nhiên, tuân theo quy luật của thiên nhiên và phụng thờ thiên nhiên để giữ gìn sự đa dạng vốn có hay theo đuổi mô hình độc canh, sử dụng giống lai phục vụ sản xuất hàng hóa và tiêu thụ?

Cộng đồng các dân tộc thiểu số ở lưu vực Mekong và các dân tộc bản địa ở khắp nơi trên thế giới đang hàng ngày, hàng giờ phải đối mặt với những vấn đề trên. Những cá nhân từ những cộng đồng này - những người có khả năng động viên khích lệ các thành viên trong cộng đồng tự nguyện gìn giữ các quan hệ ân nghĩa với thiên nhiên, lành mạnh với xã hội và đầy trách nhiệm với pháp luật, chúng tôi gọi họ là “Doanh nhân Cộng đồng”. Có thể hiểu và ví Doanh nhân Cộng đồng xưa và nay là những nhân sĩ tạo dựng được uy tín và sức truyền cảm về triết lý sống của họ thông qua hệ thống hành vi ứng xử hàng ngày giữa họ với các thành viên trong cộng đồng, và với thiên nhiên tâm phục và khẩu phục. Nguồn vốn mà các Doanh nhân Cộng đồng tích tụ được dưới dạng uy tín truyền cảm từ chính các hành vi và năng lực điều hành cộng đồng để tạo nên những giá trị gia tăng về văn hóa và vật chất của cộng đồng một cách tự nguyện, trên nền giá trị mà cộng đồng tôn thờ và ngưỡng vọng và đã trở thành chuẩn mực và phong tục riêng của chính cộng đồng.

Dễ hiểu hơn, Doanh nhân Cộng đồng là những người có bản lĩnh, họ dám nghĩ, dám tự tạo ra không gian tự do và tự mình ý thức được giá trị của tự do chính là nguồn dinh dưỡng của sức sáng tạo để vận hành và quản trị xu thế phát triển VỊ CỘNG ĐỒNG của họ. Họ là những người tự do trong tư duy, tự tin và dám chịu trách nhiệm trong các quyết định vị Cộng đồng, được cộng đồng tôn thờ và ngưỡng vọng như một lãnh tụ tinh thần lãnh đạo cộng đồng vượt qua khó khăn, thách thức và những cám dỗ VỊ CÁ NHÂN, nhằm duy trì và phát triển hệ giá trị truyền thống và các đặc thù đạo đức văn hóa riêng của cộng đồng trong phụng dưỡng thiên nhiên hướng tới phát triển hài hòa, an toàn và tự chủ. Hệ giá trị phi vật chất mà cộng đồng và Doanh nhân của họ tu - tích được VỊ SINH THÁI, vị xã hội và ý nghĩa sống của mọi sinh linh.

BẢN QUYỀN

Tác giả khẳng định bản quyền của cuốn sách này thuộc về người H'rê làng Vi Ô Lắc, những người đã nhiệt tình giảng giải và cung cấp thông tin để làm nên cuốn sách này. Họ là: Hội đồng Già làng, những nông dân nòng cốt như A Pan, Y Nam, Y Burong, Y Hiền, 21 thanh niên nhận Giấy chứng nhận quyền sử dụng 174 ha rừng Vang Ha Rô, A Chon - Phó Chủ tịch UBND xã Pờ Ê, A Son - Phó Phòng Văn hóa huyện Kon Plong, Y Nga - Phó Chủ tịch Hội đồng Nhân dân xã Pờ Ê. Toàn bộ các thông tin về người H'rê, luật tục, cách ứng xử của cộng đồng trước các chương trình phát triển trong hơn 40 năm qua đều được ghi chép, ghi băng, ghi hình và lưu trữ tại thư viện của Viện Phát triển Doanh nhân Cộng đồng (CENDI).

Tác giả cuốn tài liệu này cũng đã nhận được sự ủng hộ đầy tâm huyết của: Phòng Nông nghiệp huyện Kon Plong, Liên hiệp các Hội Khoa học và Kỹ thuật tỉnh Kon Tum, các cán bộ, nhân viên Liên minh Chủ quyền Sinh kế (LISO) - những người đã trực tiếp gặp gỡ, làm việc với người H'rê làng Vi Ô Lắc. Đó là: Ông Lê Văn Ca - chuyên gia về luật tục và phương pháp luận giao đất giao rừng dựa vào luật tục và cộng đồng; ông Dương Quảng Châu - chuyên gia nông nghiệp sinh thái trong quy hoạch sử dụng đất; ông Phan Đình Nhã - chuyên gia phân tích chính sách lâm trường quốc doanh; ông Vũ Văn Thái - cán bộ phụ trách về bản đồ và hậu cần; ông Nguyễn Văn Dũng - cán bộ phụ trách sức khỏe kiểm lâm xe; cùng đội ngũ các cán bộ tham gia biên tập, góp phần hoàn thiện ấn phẩm này: ông Đàm Trọng Tuấn - trình bày bìa và nội dung; bà Đặng Tố Kiên - hiệu đính; ông Phạm Văn Dũng - xác minh số liệu; bà Trần Thị Bạch Yến: biên dịch.

Chúng tôi xin trân trọng cảm ơn sự đóng góp quý báu của Giáo sư, Tiến sĩ Friedhelm Göltenboth từ Naturelife International (Đức) và Tiến sĩ Keith Barber từ Trường Đại học Waikato (New Zealand), những người đã tự nguyện cống hiến thời gian và trí lực góp phần hoàn thành cuốn tài liệu này.

Chúng tôi ghi nhận sự đóng góp tài chính của tổ chức CARITAS ở Pháp trong chương trình thực thi quyền của cộng đồng đối với đất và rừng thí điểm năm 2014, đã mở ra một tương lai gắn bó lâu dài với tộc người H'rê làng Vi Ô Lắc, tỉnh Kon Tum, Tây Nguyên.

Chúng tôi ghi nhận sự giúp đỡ của anh Phuntsho - một người bạn từ đất nước Bhutan đang làm việc tại Trung tâm Nghiên cứu Bhutan và Chỉ số Hạnh phúc Quốc gia - CBS (Bhutan), người đã giúp hiệu đính thông tin đối với “động lực ra đời” của cuốn tài liệu này.

Có thể nói, cho tới nay còn rất ít các công trình nghiên cứu về tộc người H'rê. Do vậy, với nghiên cứu đầu tay này, chúng tôi trân trọng và mong nhận được những ý kiến đóng góp và phân biện quý báu của quý bạn đọc.

Trần Thị Lành

Tiểu sử Tác giả

Bà Trần thị Lành tốt nghiệp cử nhân Sinh học năm 1981. Hoàn thành các khóa sau đại học về “Qui hoạch sử dụng lâu bền tài nguyên thiên nhiên dựa vào hệ Sinh thái” năm 1989; khóa sau đại học về “Lý thuyết Sinh thái Nhân văn” tại Trung tâm Đông Tây Honolulu, Hawaii, Hoa Kỳ năm 1990; khóa học về “Đánh giá tác động xã hội và môi trường” tại Đại học Tổng hợp Hà nội năm 1992; Nghiên cứu luận án Phó Tiến sĩ “Đồng quản trị tài nguyên thiên nhiên vùng đệm giữa tri

thức truyền thống của tộc người Dao và vườn Quốc gia Ba vì” năm 1992- 1997; chuyển tiếp đề tài phó Tiến sĩ lên Tiến sĩ theo yêu cầu cải tổ của Bộ Giáo dục và Đào tạo của Việt nam năm 1997-1998; khóa “Giải pháp giải quyết xung đột tài nguyên và công bằng xã hội” tại Viện nghiên cứu xã hội, Hà lan năm 2000. Hiện tại Bà đang là một “Đồng nghiên cứu danh dự” tại khoa Nhân chủng học, Trường Đại học Waikato, New Zealand. Bà là người sáng lập Trung tâm Phụ nữ Dân tộc (TEW) vì quyền phụ nữ của các tộc người thiểu số năm 1994; Trung tâm Nghiên cứu Sinh thái Nhân văn Vùng cao (CHESH) vì quyền được sống hài hòa với thiên nhiên của các tộc người thiểu số năm 1999; Trung tâm Nghiên cứu Kiến thức Bản địa và Phát triển (CIRD), vì phong tục quyền của người bản địa năm 2000; Viện Nghiên cứu Sinh thái Chính sách Xã hội (SPERI) vì quyền Văn hóa Sinh thái và Bản sắc Tộc người, được hợp nhất từ các tổ chức tiền thân TEW, CHESH và CIRD năm 2006; Viện Tư vấn Phát triển (CODE) vì sự minh bạch và bền vững của tiến trình lập và thực thi chính sách khai thác tài nguyên thiên nhiên không tái tạo năm 2007. Bà tiếp tục hợp nhất các thành quả logic của thực tiễn từ các thiết chế tiền thân trở thành Liên minh Chủ quyền Sinh kế (LISO) năm 2013 vì quyền được hợp pháp hóa của các tổ chức xã hội truyền thống của các tộc người thiểu số trong đồng quản trị tài nguyên thiên nhiên do thực tiễn yêu cầu. Bà hành động vì thực tiễn trong suốt hơn 20 năm vì bản sắc văn hóa và quyền đất đai của các tộc người yếu thế lưu vực sông Mêkông, vùng Đông Nam Á. Đứa bé mới chào đời Viện Phát triển Doanh nhân Cộng đồng (CENDI) ngày 19 tháng 01 năm 2015 đang do mạng lưới người dân và các đồng nghiệp chí cốt đã đồng hành từ thời kỳ trũng nước của những năm 1990s là những “nông dân nông cốt” năm 1995, đến các “điều phối viên” năm 2005, và trở thành những “Doanh nhân Cộng đồng” năm 2015 tiếp tục bản lĩnh và chiến lược Thương mại Nông nghiệp Sinh thái an toàn, tạo nền tảng cho các nhà nông sinh thái trẻ quản trị cuộc sống trên nền tri thức và đạo lý vị Chủ quyền Sinh kế và sự Thanh thân của mỗi cộng đồng. Hiện tại, Bà đang giành trọn thời gian ngắn ngủi còn lại, thúc đẩy hợp tác giữa Chủ quyền Sinh kế và sự Thanh thân của mỗi cộng đồng (vùng Mekong), “Hạnh phúc của toàn Quốc gia” (GNH) ở Vương quốc Bhutan; “Chiến lược Tự chủ” của quốc gia Vanuatu (Thái Bình Dương); và “Cuộc sống tốt” ở Bolivia và vùng Amazon (Châu Mỹ La tinh) để khẳng định bản quyền tri thức và hệ giá trị của các tộc người. Bà thiết tha được hợp tác với những ai trân trọng thiên nhiên cùng chia sẻ và đồng tâm hợp lực để chống lại cơn nghiện bóc lột thiên nhiên phi lý và bất nhân của kiểu “Phát triển” đang hoành hành trên toàn thế giới hiện nay.

Livelihood Sovereignty and Village Wellbeing

H'rê Ethnic Minority People in Vi O Lac Village
Po E Commune, Kon Plong District, Kon Tum Province
Central Highland Vietnam

The presentation at the Bhutan International Conference on 'GHN'

Paro, November 3rd- 6th, 2015

Author: Tran thi Lanh

Co- Editor: Prof. Dr. Friedhelm Göldenboth, Office Naturelife International ,
Karlstr. 7 71638 Ludwigsburg, Germany.

Private: Hauptstr. 9, 72147 Nehren, friedgoelten@gmx.de;

Dr.Keith Barber, senior lecture, Anthropologist, Waikato University, New Zealand
kbarber@waikato.ac.nz

Publication Financial Supported by Naturelife International,
Karlstr. 7, 71638 Ludwigsburg

Printed by: Knowledge Publishing House

In cooperation with

Waikato University

NatureLife-International

Hanoi, August 2015

Chủ quyền Sinh kế và sự Thanh thản của Làng

Người H'rê, làng Vi Ô Lắc, Xã Pờ Ê, Huyện Kon Plong,
Tỉnh Kon Tum, Tây Nguyên, Việt Nam

Trình bày tại Hội nghị Quốc tế về Chỉ số Hạnh phúc Quốc gia tại BHUTAN
Paro , Ngày 3 - 6, 2015

Tác giả: Trần Thị Lành

Đồng biên tập: Prof. Dr. Friedhelm Göldenboth, Tổ chức Quốc tế về Cuộc sống
Thiên nhiên, Karlstr. 7 71638 Ludwigsburg, Cộng Hòa Dân chủ Đức.

Private: Hauptstr. 9, 72147 Nehren, friedgoelten@gmx.de;

TS. Keith Barber, Giảng viên cao cấp, Khoa Nhân chủng học, Đại học Waikato, New Zealand
kbarber@waikato.ac.nz

Tài trợ xuất bản bởi Quỹ Quốc tế về Cuộc sống Thiên nhiên,

Karlstr. 7, 71638 Ludwigsburg

Xuất bản: Nhà xuất bản Tri thức

Hợp tác với

Waikato University

NatureLife-International

Hà Nội, Tháng 8, năm 2015

Mục lục

ĐỘNG LỰC RA ĐỜI CUỐN SÁCH	99
LỜI TỰA	101
GIỚI THIỆU	103
Chủ quyền sinh kế	103
Chương 1: HỆ SINH THÁI CÓ HỒN	107
Lịch sử - Tên gọi - Dân số - Phân bố địa lý	108
Hệ Sinh thái có hồn	111
<i>Vang Y Phu (đỉnh núi Y Phu)</i>	111
<i>Vang Ha Lênh (dòng suối Ha Lênh)</i>	115
<i>Vang Ha Rô (cánh rừng Vang Ha Rô)</i>	121
<i>Vi Nong và Vi Ô Lắc</i>	124
<i>Vang Teak Đơn và Vang Pa Rô</i>	126
<i>Vang Gờ Hoang và Vang Ka La</i>	129
Chương 2: NGHI LỄ VÀ HỘI LỄ	133
Lễ dọn chuồng trâu	135
Lễ đón bầu nước thiêng	135
Lễ cấy lúa và thu hoạch lúa	138
Kho thóc và nghi lễ đối với kho thóc	139
Tết chuột	141
Lễ cúng Ghè rượu	142
Lễ Hiến Trâu	143
Chương 3: CẤU TRÚC LÀNG	145
Cấu trúc làng	147
Cấu trúc giữa các hộ trong một dòng tộc	148
Cấu trúc một ngôi nhà	150
Ghè rượu trong Buồng thiêng	151
Quan hệ giữa các dòng tộc	151

Chương 4: LUẬT LÀNG	155
QUẢN TRỊ LÀNG	157
Vị trí của làng	158
Lễ Hiến Trâu	158
Quản trị nguồn nước	158
Quản trị sử dụng đất canh tác	159
Bảo vệ con Kỳ Đà và Cây Đa	159
Nói thật	159
Quan hệ bất chính	160
Không trộm cắp	160
Ứng phó với các can thiệp từ ngoài	160
Chương 5: ỨNG PHÓ CAN THIỆP TỪ BÊN NGOÀI	161
Gọi tên làng	163
Đưa giống lúa lai vào làng	163
Áp đặt tiêu chí Làng Văn hóa	164
Tổ chức Lễ Hiến Trâu	165
Tư nhân hóa Vang Ha Rô	167
Khoán bao cấp cá nhân Vang Pa Rô	169
Hỗ trợ nhà tình nghĩa	170
Di chuyển làng	171
Phong cách lãnh đạo của cộng đồng	171
KẾT LUẬN	175
THẢO LUẬN	178
BẢN QUYỀN	180
Tiểu sử Tác giả	181

NHÀ XUẤT BẢN TRI THỨC
53 Nguyễn Du - Quận Hai Bà Trưng - Hà Nội
Điện thoại: (84-4) 3944 7279 - (84-4) 3945 4661
Fax: (84-4) 3945 4660
E-mail: lienhe@nxbtrithuc.com.vn
Website: www.nxbtrithuc.com.vn - www.nxbtrithuc.vn

Tran thi Lanh

Livelihood Sovereignty and Village Wellbeing

Chủ quyền Sinh kế và sự Thanh thản của Làng

Trần Thị Bạch Yến *dịch*

Chịu trách nhiệm xuất bản:

CHU HẢO

Biên tập: Nguyễn Thị Bích Thủy

Trình bày bìa và nội dung: Trần Thị Tuyết

Đối tác liên kết:

Trung tâm Nghiên cứu sinh thái nhân văn vùng cao (CHESH)
A4 Phạm Huy Thông, Ngọc Khánh, Ba Đình, Hà Nội

In 500 bản, khổ 16x24cm

Tại Xí nghiệp in Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc.

XNĐKXB số 1290-2015/CXBIPH/1-14/TrT.

Quyết định xuất bản số 13/QĐLK - NXB TrT ngày 19/6/2015.

In xong và nộp lưu chiểu Quý III năm 2015.

H'rê Village Rice Stores. Photo by Tran thi Lanh, August 2013

H'rê people Share-Responsibility and Self-Determination

'The H'rê in Violak village believe that the nature surrounding their village is a spiritual ecosystem. Therefore, the culture of worshipping nature and avoiding any behavior that may hurt the spiritual ecosystem has become the Norms of Behavior of the village as well as the Law imposed on all villagers. This philosophy of behavior toward the surrounding Nature has become the very 'breath' of daily life of the H'rê, passed on from generation to generation as the essence of a truly civilized society'.